

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İKTİSAT BİLİM DALI**

**TAM ÜYELİK SÜRECİNDE TÜRKİYE VE AB ÜYESİ ÜLKELERİN
SOSYO-EKONOMİK GÖSTERGE PERFORMANSLARININ
KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Alper YATMAZ**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Filiz ELMAS**

Ankara – 2011

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İKTİSAT BİLİM DALI**

**TAM ÜYELİK SÜRECİNDE TÜRKİYE VE AB ÜYESİ ÜLKELERİN
SOSYO-EKONOMİK GÖSTERGE PERFORMANSLARININ
KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

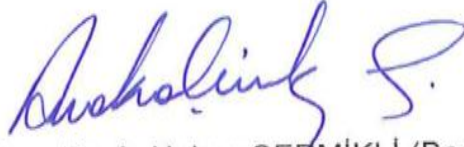
**Hazırlayan
Alper YATMAZ**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Filiz ELMAS**

Ankara – 2011

ONAY

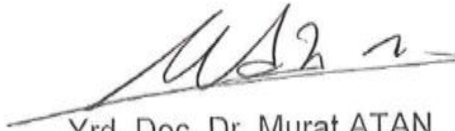
Alper YATMAZ tarafından hazırlanan "Tam Üyelik Sürecinde Türkiye ve AB Üyesi Ülkelerin Sosyo-Ekonomik Gösterge Performanslarının Karşılaştırmalı Analizi" başlıklı bu çalışma, 04.05.2011 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından İktisat Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. A. Hakan ÇERMİKLİ (Başkan)

Doç. Dr. Filiz ELMAS (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Murat ATAN

ÖNSÖZ

Türkiye'nin iç ve dış politika açısından önemli hedeflerinden biri Avrupa Birliği'ne tam üyeliktir. Ancak, 3 Ekim 2005 tarihinden bu yana AB ile katılım müzakereleri sürmekte olan Türkiye'nin üyeliği tartışma konusudur. Türkiye'nin katılım müzakerelerini başarıyla tamamlaması Kopenhag Kriterlerini karşılama durumuna bağlıdır.

Bu çerçevede çalışmada, Türkiye'nin AB'ye tam üye olabilmesi için gerekli ön koşullar olan Kopenhag Kriterlerini ne ölçüde karşılayabildiği ve Türkiye'nin AB'ye üyelik olasılığı araştırılmıştır.

Tezin hazırlanma aşamasında yardımlarını esirgemeyen çalışma arkadaşlarım Planlama Uzmanı Serdar POLAT ve Ahmet ÖZTÜRK'e, bana rehberlik yapan ve özveri ile teze zaman ayıran danışmanım Doç. Dr. Filiz ELMAS'a ve bu süreçte her anlamda katkı sağlayan biricik eşim Fulya EVREN YATMAZ'a ve aileme teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
TABLolar	iv
GRAFİKLER	v
ŞEKİLLER	v
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1
1 KALKINMA VE SOSYO-EKONOMİK GÖSTERGELERLE ÖLÇÜMÜ ...	4
1.1 İKTİSADİ BÜYÜME VE KALKINMA	4
1.2 KALKINMANIN TEMEL DİNAMİKLERİ	7
1.2.1 <i>Kalkınmayı Etkileyen İktisadi ve Çevresel Faktörler</i>	7
1.2.2 <i>Kalkınmayı Etkileyen Sosyal ve Kültürel Faktörler</i>	11
1.2.3 <i>Kalkınmayı Etkileyen Siyasi ve Kurumsal Faktörler</i>	15
1.3 KALKINMANIN ÖLÇÜMÜNDE KULLANILAN GÖSTERGELER	17
1.4 AB'YE ÜYELİK SÜRECİNDE ÖNEMLİ KALKINMA ÖLÇÜTLERİ	22
2 AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE - AB İLİŞKİLERİ	30
2.1 AVRUPA BİRLİĞİ	30
2.1.1 <i>AB Oluşum Süreci</i>	31
2.1.2 <i>AB Genişleme Süreci</i>	43
2.2 TÜRKİYE - AB İLİŞKİLERİ	47
2.2.1 <i>Ankara Antlaşması ve Katma Protokol</i>	47
2.2.2 <i>Gümrük Birliği</i>	50
2.2.3 <i>Türkiye'nin AB'ye Adaylık Süreci</i>	52
3 AB'YE ÜYE VE ADAY ÜLKELERİN GÖSTERGE PERFORMANSLARININ KARŞILAŞTIRILMASI	56
3.1 TEMEL BİLEŞENLER ANALİZİ	56
3.1.1 <i>Analiz Tekniği ve Temel Bileşenlerin Elde Edilmesi</i>	58
3.1.2 <i>Verilerin Yönteme Uygunluğu</i>	64
3.2 VARSAYIMLAR VE SINIRLILIKLAR	67
3.3 SOSYAL GELİŞİMİŞLİK ANALİZİ	69
3.3.1 <i>Veri Setinin Analizi</i>	69
3.3.2 <i>Endeks Oluşturma</i>	71
3.3.3 <i>Sosyal Gelişmişlik Bakımından Ülkelerin Karşılaştırılması</i>	75
3.4 İKTİSADİ GELİŞİMİŞLİK ANALİZİ	77

3.4.1	<i>Veri Setinin Analizi</i>	77
3.4.2	<i>Endeks Oluşturma</i>	79
3.4.3	<i>İktisadi Gelişmişlik Bakımından Ülkelerin Karşılaştırılması</i>	83
3.5	KALKINMIşLIK ANALİZİ	85
3.5.1	<i>Kalkınmışlık Bakımından Ülkelerin Karşılaştırılması</i>	85
4	GÖSTERGELER KAPSAMINDA ANALİZ SONUÇLARI VE	
	TÜRKİYE’NİN AB’YE ÜYELİK OLASILIĞI	87
4.1	ANALİZ SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	87
4.2	AB ÜYESİ VE ADAY ÜLKELERİN GELİşMİşLİK DÜZEYLERİNİN	
	DEĞERLENDİRİLMESİ	89
4.3	TÜRKİYE’NİN AB’YE ÜYELİK OLASILIĞININ	
	DEĞERLENDİRİLMESİ	100
4.3.1	<i>Sosyal Gelişmişlik Düzeyi Açısından Karşılaştırma</i>	100
4.3.2	<i>İktisadi Gelişmişlik Düzeyi Açısından Karşılaştırma</i>	105
4.3.3	<i>Kalkınmışlık Düzeyi Açısından Karşılaştırma</i>	110
	SONUÇ	112
	KAYNAKÇA	117
	EK 1.A SOSYAL GÖSTERGELER	126
	EK 1.B ÜLKELERE GÖRE SOSYAL GÖSTERGELER	129
	EK 2.A İKTİSADİ GÖSTERGELER	136
	EK 2.B ÜLKELERE GÖRE İKTİSADİ GÖSTERGELER	139
	ÖZET	147
	ABSTRACT	148

TABLOLAR

Tablo 1.1 Ampirik Çalışmaların Özeti.....	29
Tablo 2.1 Birliğin Genişleme Süreci	46
Tablo 2.2 Fasıllarla İlgili Mevcut Durum	55
Tablo 3.1 KMO Değerlerinin Anlamı	66
Tablo 3.2 Sosyal Gösterge Veri Setinin Analize Uygunluğu	69
Tablo 3.3 Sosyal Göstergeler.....	70
Tablo 3.4 Sosyal Değişkenlerde Açıklanan Varyans.....	72
Tablo 3.5 Sosyal Bileşenler Matrisi	73
Tablo 3.6 Ülkelerin Sosyal Gelişmişlik Sıralaması	76
Tablo 3.7 İktisadi Gösterge Veri Setinin Analize Uygunluğu	77
Tablo 3.8 İktisadi Göstergeler	78
Tablo 3.9 İktisadi Değişkenlerde Açıklanan Varyans	80
Tablo 3.10 İktisadi Bileşenler Matrisi.....	81
Tablo 3.11 Ülkelerin İktisadi Gelişmişlik Sıralaması.....	84
Tablo 3.12 Ülkelerin Kalkınmışlık Sıralaması.....	86
Tablo 4.1 Kalkınmışlık Endeksinin Karşılaştırılması.....	88
Tablo 4.2 Ülkelerin Kalkınmışlık, Sosyal ve İktisadi Gelişmişlik Sıralamaları	97
Tablo 4.3 Sosyal Gösterge Faktörlerine Göre Sıralama	101
Tablo 4.4 Türkiye'nin Sosyal Göstergelerinin Ortalamaya Göre Durumu...	102
Tablo 4.5 İktisadi Gösterge Faktörlerine Göre Sıralama	105
Tablo 4.6 Türkiye'nin İktisadi Göstergelerinin Ortalamaya Göre Durumu ..	106
Tablo Ek.1.1 Sosyal Değişkenler Arasındaki Korelasyon Katsayıları.....	131
Tablo Ek.1.2 Sosyal Değişkenlerin Betimleyici İstatistikleri.....	132
Tablo Ek.1.3 Sosyal Bileşenlerin Özdeğerleri ve Açıklama Oranları	133
Tablo Ek.1.4 Sosyal Temel Bileşen Yükleri Matrisi	133
Tablo Ek.1.5 Sosyal Gelişmişlik Faktör Değerleri	134
Tablo Ek.1.6 Sosyal Gösterge Faktörlerine Göre Ülkelerin Sıralanması....	135
Tablo Ek.2.1 İktisadi Değişkenler Arasındaki Korelasyon Katsayıları	141
Tablo Ek.2.2 İktisadi Değişkenlerin Betimleyici İstatistikleri	142
Tablo Ek.2.3 İktisadi Bileşenlerin Özdeğerleri ve Açıklama Oranları	143
Tablo Ek.2.4 İktisadi Temel Bileşen Yükleri Matrisi.....	144
Tablo Ek.2.5 İktisadi Gelişmişlik Faktör Değerleri	145
Tablo Ek.2.6 İktisadi Gösterge Faktörlerine Göre Ülkelerin Sıralanması ...	146

GRAFİKLER

Grafik 4-1 Ülkelerin Sosyal ve İktisadi Gelişmişliklerine Göre Konumları.....	95
Grafik 4-2 Ülkelerin İktisadi ve Sosyal Gelişmişlik Sıralamaları Arasındaki İlişki.....	99

ŞEKİLLER

Şekil 4.1 Ülkelerin Sosyal Gelişmişliklerine Göre Gruplandırılması	90
Şekil 4.2 Ülkelerin İktisadi Gelişmişliklerine Göre Gruplandırılması	92
Şekil 4.3 Ülkelerin Kalkınmışlıklarına Göre Gruplandırılması.....	93

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AT	Avrupa Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
DB	Dünya Bankası
DTM	Dış Ticaret Müsteşarlığı
EURATOM	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
EUROSTAT	Avrupa İstatistik Kurumu (Statistics Office for the European Union)
GCI	Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi (The Global Competitiveness Index)
GKRY	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HDI	İnsani Gelişmişlik Endeksi (Human Development Index)
ILO	Uluslararası İşgücü Örgütü (International Labour Organization)
ITU	Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (International Telecommunication Union)
İKV	İktisadi Kalkınma Vakfı
KMO	Kaiser-Meyer-Ohlin
KOB	Katılım Ortaklık Belgesi
MDAÜ	Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri
MSA	Örneklem Uygunluk Ölçüsü (Measure of Sampling Adequacy)
SGP	Satın Alma Gücü Paritesi
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TE	Teknik Etkinlik
TFV	Toplam Faktör Verimliliği
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)
WEF	Dünya Ekonomik Forumu (World Economic Forum)

GİRİŞ

Avrupa Birliği (AB) günümüzün geniş kapsamlı ekonomik bütünleşme hareketlerinden biridir. Bu anlamda AB, Avrupa kıtasında kültürel farklılıkları korumak, barışı, halkların güvenliğini, ekonomik ve sosyal refahı sağlamak amacıyla kurulan ekonomik ve siyasal bir örgütlenme olarak tanımlanabilir. Birlik, tarihten gelen ortak kültürü, ortak bir amaç altında birleştirmiş ve dünyada önemli bir ekonomik ve siyasal güç olmuştur. 27 ülkeden oluşan Birlik, 2010 yılı verilerine göre dünya hâsılasının yüzde 22'lik kısmına sahiptir.

Türkiye 18. yüzyılın başlarından beri Avrupa ülkeleri ile gerek siyasal gerekse ekonomik alanlarda işbirliği içerisinde. Küresel bir güç olan AB'ye üye olmak amacıyla Türkiye, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çeşitli girişimlerde bulunmuş ve Topluluğa üyelik amacıyla ilk başvuru yapan ülkeler arasında yer almıştır. İlk kez 1967 Ankara Antlaşması ile resmîyet kazanan Türkiye-Avrupa Topluluğu ilişkileri bu süreçte kimi zaman durma noktasına gelmiş, kimi zaman hız kazanmıştır. Türkiye-AB ilişkileri 1990'lardan sonra yeni bir boyut kazanmıştır. 1996'da Gümrük Birliği'ne girilmesinden sonra taraflar arası ekonomik ilişkiler güçlenmiştir. Türkiye 2010 yılı itibarıyla dış ticaretinin yüzde 43'ünü AB ülkeleriyle yapmaktadır.

3 Ekim 2005 tarihinde Türkiye'nin AB'ye adaylığı resmîyet kazanmıştır. AB üyeliği Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmesinde bir katalizör görevi yapacaktır. Kalkınmaya ve refah düzeyini artırmaya sağlayacağı katkılar nedeniyle AB üyeliği Türkiye için önem taşımaktadır. Diğer yandan Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda yapacağı reformlarla sosyo-ekonomik göstergelerini iyileştirerek Kopenhag Kriterlerini yerine getirmesi AB'ye üye olabilmesi için bir ön koşuldur. Bir başka deyişle, AB'ye üye olabilmek için Türkiye'nin belli bir kalkınmışlık seviyesine ulaşması gerekmektedir. Bu kapsamda kalkınmanın ve refah düzeyinin ölçütleri olan sosyo-ekonomik göstergeler AB'ye üye olabilmek için ön plana çıkmaktadır.

Çalışmanın amacı, sosyal ve ekonomik göstergeler kullanılarak Türkiye'nin Kopenhag Kriterleri olarak adlandırılan tam üyelik ön koşullarını karşılama kapasitesini ve AB'ye üyelik olasılığını incelemektir. Bu kapsamda AB'ye üye ve aday ülkelerin sosyo-ekonomik göstergeleri karşılaştırılarak ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Çalışmada çok değişkenli istatistiksel tekniklerden biri olan temel bileşenler analizi yöntemi kullanılarak 27 AB üyesi ve 3 aday ülkenin sosyal ve iktisadi gelişmişlik ile kalkınmışlık endeksleri hesaplanacaktır. Analiz sonucunda ülkeler endeks değerlerine göre sıralanıp gelişmişlik seviyelerine göre gruplandırılacak ve Türkiye'nin gelişmişlik seviyesini etkileyen faktörler incelenecektir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, kalkınma kavramı ve kalkınmışlık göstergeleri açıklanmıştır. Bu kapsamda iktisadi büyüme ile kalkınma kavramları arasındaki fark belirtilerek kalkınmanın temel dinamikleri irdelenecektir. Ayrıca sosyo-ekonomik göstergelerle kalkınma arasındaki ilişkiye ve göstergeler kullanılarak ülkelerin refah ve kalkınma düzeylerinin karşılaştırıldığı çalışmalara değinilecektir. Bu bağlamda AB'ye üye olabilmek için gerekli Kopenhag kriterleri ile parasal birlik için gerekli Maastricht kriterlerinin gerçekleştirilmesinde sosyo-ekonomik göstergeler ve Türkiye'nin AB ülkeleriyle refah düzeylerinin karşılaştırıldığı çalışmalar incelenecektir.

İkinci bölüm, Avrupa Birliği ve Türkiye-AB ilişkilerine ayrılmıştır. Avrupa Birliği bölümünde AB'nin oluşum süreci tarihsel olarak incelenerek, Topluluğun temelini oluşturan antlaşmalara değinilecektir. Ayrıca AB'nin temelini oluşturan Maastricht Antlaşması ve AB'ye üyelik şartlarını belirleyen Kopenhag Kriterleri anlatılacaktır. AB'nin yapısında değişikliklere yol açan Amsterdam, Nice ve Lizbon Antlaşmaları ve tarihsel bir sıra gözetilerek AB'nin genişleme süreci ele alınacaktır. Türkiye-AB ilişkileri kısmında Türkiye ile AB arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri güçlendirmeyi amaçlayan Ankara Antlaşması ile Katma Protokol'e değinildikten sonra ilişkiler açısından dönüm noktası olan Gümrük Birliği'nden ve adaylık sürecinden bahsedilecektir.

Üçüncü bölüm, çalışmada kullanılan yöntemden ve analizden oluşmaktadır. Bu kapsamda analizde kullanılan çok değişkenli istatistik tekniklerinden biri olan temel bileşenler analizi açıklanacak ve değişkenlerin analize uygunluğunu ölçen testlere kısaca değinilecektir. Sosyal ve iktisadi göstergeler yardımıyla temel bileşenler analizi kullanılarak AB'ye üye ve aday ülkelerin gelişme düzeyleri tespit edilecektir. Bu kapsamda öncelikle sosyal göstergeler kullanılarak ülkelerin Sosyal Gelişmişlik Endeks değerleri hesaplanacak ve değerlere göre ülkeler sıralanacaktır. Aynı süreç İktisadi Gelişmişlik Endeksi için de tekrarlanacaktır. Ayrıca ekonomik ve sosyal değişkenler bir arada kullanılarak Kalkınmışlık Endeksi hesaplanacak ve endeks değerlerine göre ülkeler sıralanacaktır.

Dördüncü bölümde, analiz sonuçları ve gösterge performansları değerlendirilecektir. Bu kapsamda oluşturulan kalkınmışlık endeksi, literatürde yer alan diğer çalışmalarla karşılaştırılacaktır. Endeks değerlerine göre ülkelerin sosyal ve iktisadi gelişmişlik konumları belirlenecek ve kalkınmışlık üzerinde hangi endeksin daha belirleyici olduğu tespit edilecektir. Türkiye'nin AB'ye üyelik olasılığı sosyal, iktisadi ve kalkınmışlık açısından değerlendirilecek ve AB'ye tam üye olabilme olasılığı incelenecektir.

1 KALKINMA VE SOSYO-EKONOMİK GÖSTERGELERLE ÖLÇÜMÜ

Yaşam standardı ve refah düzeyi ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Kalkınma iktisadi temel olarak ülkelerin gelişme performansları arasındaki farklılıkları açıklamaya yönelmekte; gelişme düzeyi düşük olan ülkelerin sorunlarını çözmeye ve gelişmiş ülkelere yakınsamaya çalışmaktadır. Ülkeler arasındaki gelişmişlik farklılığı, kalkınmanın ölçütlerinin neler olduğu sorusunu da gündeme getirmektedir. Bu kapsamda birtakım göstergeler ve modeller yardımıyla ülkeler arası gelişmişlik düzeylerini gösteren birçok ampirik çalışma yapılmıştır.

AB'ye üyelik ve parasal birliğe geçiş kıyaslama, yakınsama kriterleri olarak adlandırılan bazı ölçütlerin gerçekleştirilmesine bağlıdır. Bu kriterlerin belirlenmesinde temel amaç; sosyo-ekonomik göstergeler arasındaki farklılıkları gidererek Türkiye'nin de dahil olduğu AB'ye aday ve üye ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasi yapılarında uyum sağlamak, ülkelerin kalkınma düzeylerini artırmak, Birliğin yapısını güçlendirmektir.

1.1 İKTİSADİ BÜYÜME VE KALKINMA

İkinci Dünya savaşıdan sonra ülkeler arasında gelişmişlik farklılıklarının belirginleşmesi geliştirmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelere nasıl yakınsayacağı konusunu iktisat literatürüne taşımıştır. 1950'li yıllarda literatüre hâkim olan Rostow ve Harrod-Domar büyüme modelleri sadece milli gelirdeki sayısal büyümeye odaklanmaktaydı. Bu anlamda yatırım ve tasarruflar vasıtasıyla iktisadi büyüme gerçekleştiğinde nihai olarak eşitsizliğin, fakirliğin azalacağı ve ekonomik, sosyal yapıda iyileşmeler olacağı varsayılıyordu. Diğer bir deyişle, iktisadi büyüme ve kalkınma terimlerini eş anlamda kullanan klasik iktisatçılar kalkınmayı

büyüme içinde doğal ve kendiliğinden gelişen bir süreç olarak kabul etmekteydi (İlkin, 1988:59).

1970'lere gelindiğinde birçok ülkede yüksek büyüme oranlarına rağmen beklenilenin aksine eşitsizliğin ve fakirliğin devam ettiği, hatta işsizliğin, bölgeler arası gelişmişlik farkının arttığı, nüfusta aşırı bir artışın olduğu ve gıda kıtlığının ciddi seviyelere ulaştığı görüldü. 1970'lerin ortasındaki "kalkınma krizi" karşısında kalkınma stratejileri değişmiştir. Eşitlik, gelirin yeniden dağılımı, çevresel sürdürülebilirlik, dezavantajlı grupların toplumsal katılımı, planlamada ve uygulamada âdemi merkeziyetçilik ile uygun teknoloji kalkınma politikalarının odaklandığı yeni alanlar oldu. Merkezinde insani temel ihtiyaçların karşılanması ve insan memnuniyetinin olduğu yeni politika yaklaşımları bütüncül bir biçimde kalkınma sürecine sosyal ve kültürel faktörlerin entegrasyonunu içermekteydi (Ganapathy, 1986:12).

Gelişme, büyüme ve kalkınma terimleri literatürde bazen eş, bazen de farklı anlamda kullanılmaktadır. Bazı çalışmalarda büyüme gelişmiş ülkelerin iktisadi gelişmişliğini ifade ederken, kalkınma azgelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin gelişmesi anlamında kullanılmaktadır (Köklü, 1973:120). Yani kalkınma geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerin bir sorunu iken, büyüme gelişmiş ülkelerin gerçekleştirmeye çalıştıkları bir durum olarak ifade edilmektedir (Kar ve Taban, 2005:8). Diğer yandan büyüme süreci gelişmiş ekonomilerle olduğu kadar az gelişmiş ekonomilerle de ilgili olabilir. Az gelişmiş bir ekonomi kalkınmayabilir ama büyüme sürecinde olabilir (Savaş, Han ve Kaya, 1999:3). Gelişme kavramı ise literatürde hem büyüme hem de kalkınma yerine kullanılmaktadır.

İktisadi büyüme; bir ekonomide, üretim (gayri safi milli hâsıla-GSMH) hacminde meydana gelen devamlı, önemli ve reel (gerçek) artıştır. Bu tanımdan üretimdeki artışın toplum ihtiyaçlarını eskisine nazaran daha yüksek düzeyde karşılayacak hacimde önemli, ekonomideki iyileşmenin refaha yansıyacak şekilde devamlı ve üretim artışının para yerine mal cinsinden hesaplanmış gerçek bir artış olması gerektiği anlaşılmaktadır (Köklü, 1973:117). Uluslararası karşılaştırmalarda kullanılan yıllık ulusal gelir

artışları, büyüme hızı olarak anılmaktadır (İlkin, 1988:59). Büyüme; üretim faktörlerinin birikimi, kaynak kullanımındaki iyileşme ya da faktör verimliliğindeki artış sonucu ortaya çıkmaktadır (Dornbush ve Fisher, 1998:284).

Kalkınma ise nüfus başına düşen üretim hacminde meydana gelen önemli ve reel artışın yanı sıra bir ülkede toplumun sosyo-ekonomik yapısının değişmesi ve refah seviyesinin yükselmesidir (Köklü, 1973:120). Büyüme bir ekonomide yapısal dönüşümün gerçekleştiğini göstermezken, kalkınma kişi başı gelirin artmasının yanı sıra yaşam standartlarının yükselmesi, üretim faktörlerinin miktar ve etkinlik olarak artması, sanayinin milli gelir ve ihracat içindeki payının artması gibi yapısal değişikliklere neden olan iktisadi dönüşümün yanında siyasal, kültürel ve sosyal dönüşümü de içermektedir (Savaş, Han ve Kaya, 1999:2). Bir başka deyişle kalkınma ekonomik yönlerinin yanında sosyal, siyasal, kültürel, tarihsel ve psikolojik boyutları da olan bir süreçtir. Yani bireysel davranışlarda, toplumsal kurumlarda ve yönetim biçimlerinde köklü değişiklikler gerektirir (Seyidoğlu, 2001:697). Kalkınmanın merkezinde insan yer almakla birlikte insanın yaşam düzeyini daha iyi hale getirmek ve sürdürmek asıl amaçtır. İnsanın yaşam düzeyi ekonomik, sosyal, kültürel, psikolojik, moral gibi birçok boyuttan oluştuğundan kalkınma, yaşam düzeyini artıran tüm boyutların iyileştirilmesini içerir (Köklü, 1973:133).

1970'lerde ekonomik kalkınma ile çevre ilişkilerinin karşıt olduğu, yüksek ekonomik büyümenin daha düşük çevre kalitesine neden olacağı öngörülmekteydi. Çevreye karşıt büyüme olgusu 1980'lerde değişim göstererek yerini çevreye uyumlu büyümeye bırakmış, ekonomik, ekolojik ve toplumsal boyutun öne çıkarıldığı yeni bir biçim almıştır. Sürdürülebilir kalkınma kavramı Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından 1987 yılında yayımlanan raporda "gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılayabilme olanaklarını tehlikeye sokmaksızın, bugünkü kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilen kalkınma" olarak tanımlanmıştır. Sürdürülebilir kalkınmada doğal kaynak ve çevrenin korunarak ekolojik dengenin bozulmaması ve gelişmekte olan ülke insanının temel ihtiyaçlarının karşılanması öne

çıkılmaktadır (Savaş, Han ve Kaya, 1999:327). Sürdürülebilir kalkınmada ekonomi ve çevre, sosyal, kurumsal, kültürel ve politik boyutların önüne geçmektedir (Briassoulis, 2001:418). Miles (1985:11) çevre boyutunu öne çıkaracak şekilde insani kalkınmayı; insan, toplum ve doğa arasında uyumlu bir birliktelikle doğayı ve toplumu yağmalamadan, yok etmeden insan potansiyelinin tamamen ortaya çıkmasının sağlanması, yaşamın tüm evrelerinde insanlığın kalkınması olarak tanımlamıştır.

1.2 KALKINMANIN TEMEL DİNAMİKLERİ

Bir ülkedeki ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal yapının dönüşümünde rol alan etkenler kalkınmanın temel dinamiklerini oluşturmaktadır. Kalkınmanın temel dinamiklerini doğru analiz etmek ve kalkınmayı gerçekleştirebilmek için uygun araçları kullanmak kalkınma politikalarının etkinliğini sağlayacaktır.

Genel olarak literatürde az gelişmiş ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasi yapısı incelenerek az gelişmişliğin nedenleri üzerinde durulmaktadır. Ülkelerin ekonomik ve sosyal yapılarındaki işlevsizlik ve ülkelerde gözlemlenen ortak özellikler az gelişmişliğin ve kalkınmanın ölçütü olarak sunulmaktadır.

1.2.1 Kalkınmayı Etkileyen İktisadi ve Çevresel Faktörler

Kalkınmanın iktisadi boyutu genel olarak büyüme ile anılmaktadır. İktisadi kalkınma yani ekonomik büyüme toplam üretimde, işçi başına elde edilen üretim miktarında (işçinin verimliliği) ya da üretimde kişi başına düşen paydaki artışla ölçülebilmektedir. İktisadi kalkınma derecesini belirlemede kullanılan bu ölçütlerden en yaygın olanı kişi başına düşen üretim artışıdır. Nitekim az gelişmiş ekonomilerde kişi başına düşen ulusal gelir miktarı düşük düzeydedir. Bununla beraber kalkınmadan söz edilebilmesi için toplam gelirin kişiler veya gruplar arasında nasıl bölüşüldüğüne de bakmak gerekir. Zira

az gelişmiş ülkelerde toplam üretimde meydana gelen artıştan sadece belli kişiler ve gruplar yararlanmakta, ülke içinde ulusal gelir bireyler arasında adil dağılmamaktadır (Köklü, 1973:119, İlkin, 1988:6).

Toplam veya kişi başına düşen üretim hacmi belirli bir anda ülkenin sahip olduğu üretim kaynakları tarafından belirlenir. Üretim fonksiyonunda¹ yer alan üretim faktörlerinin miktarındaki ya da marjinal verimliliğindeki artış kalkınmanın iktisadi yönünü açıklamaktadır. Bu sebeple nüfusun sahip olduğu niteliği ve üretime katılan kısmını, sınırlı miktardaki doğal kaynaklardan birim başına elde edilen verimi, sermaye stokunu ve teknik bilgi seviyesini artırmak ekonomik büyümeyi sağlamaktadır (Köklü, 1973:125). Az gelişmiş ülkelerdeki yetersiz sermaye birikimi, teknolojik gerilik, vasıfsız işgücü, dış ticaret açıkları, düşük eğitim düzeyi, hızlı nüfus artışı kişi başına ulusal gelir düzeyinin düşük kalmasına neden olmaktadır.

Kalkınmanın erken safhalarında sermayenin ve bilgi birikiminin kıt olması sebebiyle doğal kaynaklar önemli konumdadır. Zamanla üretim sürecindeki sermaye ve bilgi girdileri arttığından toprağın (doğal kaynaklar) nispi önemi azalmaktadır (Kristensen, 1982:4). Büyüme açısından doğal kaynakların olmayışının ya da kıt oluşunun yanı sıra kaynakların işletilememesi ve tüketilememesi de az gelişmişliğe neden olmaktadır. Yani doğal kaynaklara yeterince sahip olmak tek başına kalkınmayı gerçekleştirmemektedir. Örneğin günümüzde az gelişmiş ülkelerde yüksek miktarda petrol rezervleri bulunmasına rağmen kaynağın işlenmesi ve tüketilmesi gelişmiş ülkelerce yapılmaktadır (İlkin, 1988:36).

Sermaye birikimi iktisatçılar tarafından iktisadi kalkınmanın temel dinamiği olarak kabul edilmektedir. Kalkınmak için gerekli yatırımların yapılabilmesi, ulusal gelirin belirli bir kısmının tasarruflara ayrılmasıyla mümkündür. Az gelişmiş ülkelerin içinde bulundukları en önemli sorun tasarruf yetersizliğidir. Bu ülkelerdeki yetersiz sermaye, üretimde verimliliğin

¹ Üretim fonksiyonu; “Belli bir devrede ekonominin üretim düzeyi ile üretimde kullanılan çeşitli girdi miktarını ve üretim faktörlerinin verimliliklerini belirleyen temel unsurlar arasındaki fonksiyonel ilişkiyi gösterir.” $Y_t = f(K_t, N_t, L_t, S_t, U_t)$ biçimindeki üretim fonksiyonunda Y_t belirli bir devrede (t devresinde) mevcut üretim miktarını; K_t sermaye stokunu, N_t doğal kaynakların kullanılan miktarını, L_t istihdam edilen emek miktarını S_t toplumun teknolojik bilgi seviyesini, U_t ekonominin içinde işlediği sosyal kültürel ortamı ifade eder (Savaş, Han ve Kaya, 1999:37).

düşük kalmasına, bunun sonucunda da gelirin az olmasına, gelirin ancak tüketim harcamalarına kaymasına ve sonuçta tasarrufların yine düşük düzeyde kalmasına yol açmaktadır. Tasarrufların yetersiz olması yatırım olanaklarını kısıtlamakta, böylece bir kısır döngü oluşmaktadır². Az gelişmiş ülkelerde devlet bu kısır döngüyü kırabilmek için özel girişimciler tarafından gerçekleştirilmeyen yatırımları yerine getirerek sermaye stokunu artırmaya çalışmaktadır (Kar ve Taban, 2005:12).

Az gelişmiş ülkeler çoğunlukla kalkınmanın ilk aşamalarında sahip oldukları zengin nüfus potansiyeline karşılık sermaye kıtlığı çekerler. Böylece zorunlu olarak emek yoğun mal üretim ve ihracatına yönelirler. Ancak kalkınmada temel amaç, hızlı bir sanayileşme ile sermaye kıtlığını gidermek ve uzun dönemde ileri teknoloji ve sermaye yoğun mal ihraç eden bir ülke konumuna gelebilmektir (Seyidoğlu, 2001:114).

Gelişmekte olan ülkeler iktisadi kalkınmayı sağlayıp, gelişmiş ülkeleri yakalayabilmek için ihtiyaç duydukları yüksek düzeyde sermaye birikimini sağlamak amacıyla tasarrufu artırıcı politikalar uygulamaktadır. Bir ekonomideki yapısal dönüşümü sağlamanın en temel yolu yatırımları artırmaktır. Yeni yatırımlar hem ekonomideki yapısal dönüşümün gerçekleştirilmesine katkıda bulunur hem de hasılayı artırarak sermaye stokunun artmasını sağlar (Han ve Kaya, 2002). Yatırım yapmak için ülke gönüllü bireysel ve kurumsal tasarruflar, vergiler, sermaye piyasası, iç borçlanma, enflasyonist finansman gibi iç finansman kaynaklarını ve/veya yabancı özel sermaye (portföy yatırımı ve kısa vadeli yabancı sermaye), dış borçlar, dış yardımlar gibi dış finansman kaynaklarını kullanmaktadır. Yatırımları finanse edebilmek için dış tasarrufların iç tasarrufları desteklemesi kişi başına gelir düzeyi düşük olan ülkelerde iç tasarrufun yetersiz olması sebebiyle daha da önemlidir (Dornbush ve Fisher, 1998:285).

Ülkelerin büyümesi ve gelişmesinin önemli unsurlardan biri de teknik bilgi (teknoloji) düzeyidir. Yüksek teknik bilgiyle doğal kaynaklar, işgücü ve sermaye gibi diğer üretim faktörlerine yapılan yatırım, bu faktörlerin değer

² Söz konusu süreç literatürde fakirlik döngüsü, gelir-tasarruf kısır döngüsü olarak adlandırılmaktadır.

kazanmasına neden olmaktadır. Bilginin diğer üretim faktörlerinden üstün yanı, limitsiz kapasiteyle zamana ve duruma adapte olabilmesi yani dinamik yapısıdır (Kristensen, 1982:4). Sanayileşmeyi sürekli kılmak teknolojik yenilenmeyi gerektiren bir süreçtir. Uluslararası alanda rekabet edebilmenin temel koşulu olan verimlilik artışları büyük ölçüde teknolojik yenilikten kaynaklanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerle olan teknoloji açığını kapamalarının bir yolu teknoloji transferidir. Teknoloji transferlerinde en avantajlı yol doğrudan yabancı yatırımlardır. Doğrudan yabancı yatırımlar ileri teknolojilerin patent ve lisans anlaşmalarıyla pahalı olarak elde edilmesi yerine kendi aralarında ve yurtdışı kuruluşlarla projeler oluşturarak ucuz ve üst düzeyde elde edilmesini ve uygulanmasını sağlamaktadır (Kar ve Taban, 2005:17).

Sektörlerin istihdamda aldığı pay, ülkenin ekonomik yapısını ortaya koymaktadır. İktisadi kalkınma ilerledikçe tarımın toplam istihdamdaki payı azalmakta, sanayi ve hizmetler kesiminin payı ise artmaktadır. Ancak az gelişmiş ülkelerde hizmet kesimi normalden fazla büyüktür. Kırsal kesimin dışladığı işsiz kitle sanayide istihdam olanağı sağlayamayınca, marjinal verimliliği düşük işlerde çalışırlar. Oysa gelişmiş ülkelerde hizmet kesiminin verimliliği oldukça yüksektir. Az gelişmiş ülkelerde sanayi kesimi darboğazından dolayı tarım-sanayi-hizmetler gelişim süreci tarım-hizmetler halini almaktadır (Savaş, Han ve Kaya, 1999:20).

Az gelişmiş ülkelerdeki ekonomik ve sosyal yapının otoriter devlet sisteminin etkisi altında olması sebebiyle bireyler güncel işlerin yapılmasını bile devletten beklemektedir. Bu yapıda sosyal kurumların gelişmesini ve çağdaş düzeye ulaşmasını sağlayan modern teknik ve koşullara karşı geleneksel direnç güçlü düzeydedir. Az gelişmiş ülkelerdeki ataerkil aile yapısı bireyin girişimcilik yeteneğini ve ruhunu köreltmektedir. Oysa kalkınmanın temelini iyi eğitim almış, psikolojisi sağlam, yetenekli girişimciler oluşturmaktadır (Altay, 2005:129). Az gelişmiş ülkelerde girişimciler risk alma özelliği olmayan üretimden çok ticaretle uğraşmayı, yatırımlarda bulunma yerine kısa dönemli ve spekülatif ekonomik faaliyetleri tercih etmektedir (Altay, 2005:131, Savaş, Han ve Kaya, 1999:28).

Uluslararası ekonomik ve mali ilişkilerde ileri derecede küreselleşmenin yaşandığı günümüzde dış ticaretin katkısı olmadan kalkınma da zor olacaktır (Seyidoğlu, 2001:598). Az gelişmiş ülkelerde ihracat tarımsal ya da madeni ürünlerden oluşan tek veya az çeşide dayalı bir yapı gösterir. Bu ülkelerde üretim açısından kaynakların değişkenliğinin sağlanamaması, değişen üretim ve pazar koşullarına uyum sağlanamaması ve dinamik bir pazarlama stratejilerinin olmayışı dış ticaret açısından engel oluşturur.

Ekonomik sistem içerisinde çevre sınırsız inşaa ihtiyaçlarının karşılanması sürecinde mal ve hizmet üretimi için girdi, toplumun refah düzeyini ve yaşam düzeyini doğrudan etkilediği için de bir tüketim malı niteliğindedir. Çevre kirliliğinden kaynaklanan maliyet unsuru beşeri sermaye ve doğal sermayede ortaya çıkan kayıplar açısından ele alınır. Çevre kirliliği sonucu insan sağlığının bozulması ve ölümler beşeri sermayeyi olumsuz etkilerken, doğal kaynakların aşırı tüketilmesi doğal sermaye stokunda azalma anlamına gelir (Karakaya ve Özçağ, 2005:353). Ekonomik büyümenin olumsuz dışsallığı olan çevre kirlenmesi, kaynak dağılımında etkinsizliğe ve toplumsal refahta azalmaya neden olur. Kalkınmakta olan ülkelerin çevreye verdiği zarar göz önüne alınmadığından hesaplanan büyüme hızları olduğundan daha büyüktür. Çevre korumasına ek kaynak ayrılması gerekliliği büyüme hızını yavaşlatacaktır (Dornbush ve Fisher 1998:287) .

1.2.2 Kalkınmayı Etkileyen Sosyal ve Kültürel Faktörler

Nüfus üretim (arz), bölüşüm ve tüketim (talep) sürecinde hem bu işlemleri gerçekleştiren asli, hem de bu işlemlerden etkilenen tali bir unsurdur. Talep yönünden nüfus artışı tüketimin artmasını, pazarın genişlemesini, arz yönünden ise mal ve hizmet üretimi için gerekli olan emek girdisinin artmasını ifade eder (Han ve Kaya, 2002). Nüfus artışı emeğin marjinal verimliliği, ortalama verimlilikten daha hızlı arttığı sürece yani azalan

verimler kanunu işlemeye başlayıncaya kadar iktisadi kalkınmaya olumlu etkide bulunmaktadır (Kar ve Taban, 2005:21).

Sanayileşme ile nüfus artış hızı arasında ters yönlü bir ilişki söz konusudur. Köylerde tarımsal üretimde çocukların işgücü olarak görülmesi, kentlerde konut sorunu olması, ebeveynlerin kendilerini yetiştirme ve boş zamanlarını değerlendirme istekleri, eğitim süresinin uzaması, erken yaşta evlenme olanaklarının azalması, çocuklara iyi koşullar sağlayabilme isteği sanayileşen ve iktisadi açıdan gelişen ülkelerin nüfusundaki azalmayı açıklamaktadır (İlkin, 1988:18). 19. yüzyılda Batı Avrupa ülkelerinde doğum oranları sanayileşmeye bağlı olarak azalmıştır. Sanayileşme sonucu artan gelir düzeyi ölüm oranlarında da düşüşe neden olmuştur. Nüfus artış hızı pozitif düzeyde olsa da yüksek düzeyde seyretmemiştir. Oysa az gelişmiş ülkelerde salgın hastalıklarla mücadele sonucu ölüm oranları hızla düşmesine rağmen doğum oranları yüksek düzeyde kalmakta ve nüfus hızlı artmaktadır. Bu artış kişi başına düşen geliri etkileme, tasarrufları kısıtlama, üretim yapısını değiştirme, işsizliği artırma gibi sosyo-ekonomik sorunlar doğurmaktadır (İlkin, 1988:13). Diğer yandan nüfus artış hızının düşmesi konut, okul, hastane, yol vb. sosyal yatırımların toplam yatırım içindeki payını azaltmaktadır. Ancak az gelişmiş ülkelerde aileler için çok sayıda çocuğun yaşlılıkta ebeveynlerin bakımının güvencesini oluşturması ve büyük ailenin sosyal güvenlik sistemi gibi işlev görmesi sebebiyle nüfus artış hızını azaltmak çok güçtür (Dornbush ve Fisher 1998:286).

Kentleşme olgusu demografik açıdan olduğu kadar sanayileşme ile de ilişkilidir. Avrupa'da büyük kentlerin doğuşu sanayileşme dönemine rastlamaktadır. Nüfusun kentsel yerleşimine göre ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ortaya çıkarılabilir (İlkin, 1988:46). Kentlerdeki dinamik gelişmenin sonucunda kentin kır nüfusunu çekmesi gelişmenin bir göstergesi iken az gelişmiş ülkelerde kentin çekmesiyle değil kırım itmesiyle, yeterli altyapıdan yoksun çarpık bir kentleşmeye yol açmakta, gecekondu tipi yapılaşma görülmektedir (Savaş, Han ve Kaya, 1999:27). Yerleşim yeri seçimini doğru kurgulanamaması kent için de kutuplaşmalara, altyapı, trafik ve çevre gibi sorunlara neden olmaktadır.

Fiziksel sermayenin yanı sıra beşeri sermaye de ekonomik büyüme üzerinde önemli etkide bulunmaktadır. Beşeri sermaye, bireylerin sahip olduğu bilgi, beceri ve tecrübesini üretime yansıtarak gelir kazanma potansiyeli sağlaması olup öğrenim ve elde edilmiş beceri kadar, doğal yetenek ve zekâyı da içermektedir (Dornbush ve Fisher: 1998:265). Beşeri sermaye insanın niteliğini vurguladığından eğitimin yanında, sağlık, dinamik nüfus miktarı ve beyin göçü gibi faktörler beşeri sermaye birikimine etki eden unsurlardır. Beşeri sermayeye yapılan yatırım, üretimin yanında ferdin yaşam kalitesini artıran, sosyal ilişkileri geliştiren bir etkiye sahiptir (Karagül, 2003:82). Eğitim en yavaş unsur olmakla birlikte aynı zamanda da en güçlü büyüme faktörüdür. Kalkınma sürecinde üretim faktörü olarak aktif bir rol oynayan iş gücü arz ve talebi ile eğitim arasında sıkı bir ilişki söz konusudur. Her düzeyde eğitim fırsatlarının geliştirilmesi, iş gücünün artan bilgi ve yeteneklerle donatılması, üretkenliği artıran ve ekonomik büyümeyi sağlayan bir unsurdur. Ancak düşük gelir düzeyindeki aileler için çocukların çalışması ile okula gitmesi arasında seçim söz konusudur (Dornbush ve Fisher 1998:287). Tarımsal kesimde ve kentlerde çalıştırılan çocuk aile bütçesine katkıda bulunan gelir kaynağı durumundadır. Çocuk işçi çalıştırılmamasına yönelik yasaların olmaması ya da ekonomik nedenlerle işlerlik gösterememesi eğitim çağındaki çocukların çağdaş uygarlık düzeyi ile bağdaşmayan sosyal bir yapı içerisinde kalmalarına neden olmaktadır (İlkin, 1988:22).

Kadın-erkek eşitliği yasalarda kabul edilmesine rağmen az gelişmiş ülkelerde kadın sosyal yaşam içerisinde geri plandadır. Kadınlar kırsal alanda en ağır işleri yaparken, kentlerde kadının belli bir meslek kolunda çalışıp başarıyı yakalama olanağı sınırlıdır. Meslek edinmeyi sağlayacak eğitimden yoksun kadın, ekonomik açıdan erkeğe bağımlıdır (İlkin, 1988:22). Ayrıca kadın eğitiminin getirisi özellikle az gelişmiş ülkelerde erkeklere oranla çok daha fazladır. Kadınların eğitiminin toplumsal getirisi bireysel getirisinden fazladır. Kadının eğitilmesi piyasa şartlarına uygun iş bulabilmesine ve kalkınma sürecine etkin katılımının sağlanmasına yol açmaktadır (Palaz, 2005:332).

Eğitim ile sağlık birbirini tamamlayan iki olgudur. Eğitimli insanların sağlık konusunda duyarlı ve bilinçli olmaları hem kendi verimliliklerini artıracak hem de işgücü kaybını azaltarak ekonomik büyümeye dolaylı yoldan katkı sağlayacaktır (Kar ve Taban, 2005:25).

Genellikle az gelişmiş ekonomilerde sosyal gruplar arasında büyük bir fark vardır. Bu fark gruplar arasında organik bir bağ kurulamamasına neden olmaktadır. Söz konusu ekonomilerde geleneksel ve modern kesim olmak üzere mevcut olan düalist yapıda üretim yöntemleri, ekonomik durumları, davranışları, hayat görüşleri birbirinden farklı olan iki kesim vardır (İlkin, 1988:33). Bu ülkelerde bir yandan ileri gelişmiş düzeydeki ülkelerin pazar yapısına, ileri teknolojisine, gelişmiş sosyal ilişkilere, ileri kurum ve organizasyonlara rastlanabileceği gibi, geri kalmışlığın özelliklerinden aile ekonomisi, ilkel teknoloji, durgun sosyal yapı, geleneksel kurum ve organizasyonlara da rastlanabilir (Savaş, Han ve Kaya, 1999:21). Az gelişmiş ülkelerde dengeli bir sosyal yapı bulunmamaktadır (Savaş, Han ve Kaya, 1999:17). Orta sınıfın yokluğu az gelişmiş ülkelerde önemli bir yapısal sorundur. Orta sınıf, yönetici ve işçi sınıfı arasında toplumlarda denge unsuru olurken kamuoyu oluşumundaki etkin rolünden dolayı da yeni fikirleri, teknikleri, yani değişimi kolaylıkla benimseyen bir yapıdır (İlkin, 1988:23).

Kültürel etkiler ekonomik kalkınmayı organizasyon ve kurumlar, üretim ve tüketim, sosyal ağın yaratılması açısından etkilemektedir. Bir ekonomide kalkınmayı doğrudan etkileyen toplumun üretim ve tüketim kalıpları toplumun içinde bulunduğu kültürel yapı tarafından şekillenmektedir. Ekonomik değişim ile kültürel değişim arasında gecikmeli olsa da karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Kültürel değişimin ekonomik etkisinin ortaya çıkması birkaç nesil alabilmektedir. Bu sebeple de kültürel değişimin kalkınmaya etkisi oldukça yavaştır. Kültürel gecikmenin süresi ekonomik gelişimi olumlu veya olumsuz yönde etkileyecektir (Altay, 2005:119). Ülke ekonomisinin dışa açıklık durumu ve dış ülkelerle olan ilişkisi kültürel yapısını değiştirebilmektedir.

Kalkınma sürecinde kültürün rolü karışıktır. Yeni teknoloji ve değişimlerin nasıl karşılanacağı nüfusun geleneksel kültür yapısına bağlıdır. Değişik kültürler değişik deneyimlerin ürünüdür. Hangi kültürün insan

yaşamını daha anlamlı kıldığı ve kalkınmaya en çok olumlu katkıda bulunduğu sorusunun yanıtlanması güçtür. Örneğin kültürlerinin en iyi olduğunu savunan Batı uygarlığı tarafından koloni döneminde ve sonrasında sömürge ülkelere birçok yapısal zarar verilmiştir (Kristensen, 1982:66).

Birçok az gelişmiş ülkede geleneklere ve dinsel temele dayalı bir toplumsal yapı yer almaktadır. Böyle toplumlarda akrabalık, soydaşlık, hemşerilik, aynı cemaate bağlı olma gibi toplumsal ilişkiler öneme sahiptir. Bu gruplar arasında organik bağın bulunmaması sosyal bütünleşmeyi engellemektedir. Diğer yandan geleneklerine sıkı sıkıya bağlı toplum yapısı, gelişme sürecini başlatan modern teknik ve dinamik güçlere bir direnç göstermektedir. Bu direnç iktisadi gelişmeyi ve kurumsal çağdaşlaşmayı engelleyerek ikili yapının oluşmasına neden olmaktadır (Savaş, Han ve Kaya, 1999:28).

1.2.3 Kalkınmayı Etkileyen Siyasi ve Kurumsal Faktörler

Kalkınma politikalarının yürütülmesinde ön şartlardan biri de siyasi (iç ve dış) istikrarın sağlanmasıdır. Zira siyasi istikrar olduğu sürece uzun süreli tedbirler alınabilir (Köklü, 1973:135). Az gelişmiş ülkelerde sosyal ve ekonomik yapının ortaya çıkardığı sorunların çözümünün siyasi mekanizmalarda yapılacak değişikliklerle sağlanabileceği inancı yaygındır. Bu inanç sosyal ve ekonomik dengesizliğin siyasi alana yansıtılmasına ve siyasi mekanizmalarda birbiri ardına değişiklikler olmasına neden olmaktadır. Bu ülkelerde ordunun siyasi hayattaki, devletin de ekonomik hayattaki rolü çok etkindir. Az gelişmiş ülkeler etkisinde ve sömürsünde kaldıkları devletlerin siyasi ve yönetim mekanizmalarını kendi ülkelerine aktarmışlardır. Batı tipi demokratik mekanizmaların azgelişmiş ülkelerde başarılı olamamasının nedeni batı demokrasisinin belli bir sosyo-ekonomik yapının ürünü olması ve başka bir yapıyla kolaylıkla bağdaşamamasıdır (İlkin, 1988:44, Savaş, Han ve Kaya, 1999:30). Diğer bir deyişle, bir ülkenin

siyasi yapısı sosyo-ekonomik yapısından doğrudan etkilenmekte, ekonomik ve sosyal alandaki dengesizlik siyasi alana yansımaktadır.

Siyasal kurumlardaki istikrarsızlık ile yatırımlar ve iktisadi büyüme arasında ters yönlü bir ilişki söz konusudur. Barro (1991:432), 98 ülkenin 1960–1985 dönemindeki iktisadi büyümelerini incelediği çalışmasında kişi başına düşen siyasi cinayetlerin sayısı ve yıl başına düşen devrimlerin ve darbelerin sayısı değişkenlerinin mülkiyet hakları üzerinde olumsuz etkileri olduğu, göstergelerdeki değişimin yatırımlara ve iktisadi büyümeye negatif yansıdığını saptamıştır.

Kurumlar her toplumun kendine özgün yapısı doğrultusunda şekillenmekte ve bireyler ile insan topluluklarının davranış biçimlerini belirlemektedir. Dolayısıyla ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arasındaki farklar açısından kurumsal yapılar önemli yer tutmaktadır (Mihçı, 2005:65). Kuran (2010) Ortadoğu'nun ve İslam ülkelerinin geri kalmışlığının nedenini dinsel tutuculuk argümanına karşılık miras hukuku ve vakıf sistemine bağlamaktadır. İslam'daki miras paylaşımı ailenin bütün fertlerinin pay alabilmesi yönünden adil bir sistem olarak düşünülse de sistem sermaye birikimini ve şirketlerin oluşmasını yani kapitalistleşmeyi engellemektedir. Ortadoğu'da mal güvence sistemi zayıf olduğu için vakıflara büyük oranda kaynak aktarılmıştır. İlk başlarda hizmetlerde etkin olarak kullanılan vakıf kaynakları, uzun vadede etkin olmayan, verimli olmayan yönlere kanalize edilmiştir.

İktisadi özgürlüğü sınırlayan nedenlerin ortadan kalkması, bireylerin siyasi sürece katılma düzeyinin yükselmesine, sivil özgürlüklerin geliştirilmesine, uzun dönemli kalkınma sürecine olumlu yönde etkilemektedir (Mihçı, 2005:82). Demokrasinin işlediği toplumlarda bireyler ve örgütler tepkilerini özgürce dile getirirken demokratik kurumlarının gelişmediği toplumlarda huzursuzluklar ve sıkıntılar dışa vurulamamakta, düşünceler açıklanamamaktadır. Böylece var olan durum sürdürülmekte iktisadi ve toplumsal yapıda değişim yaşanmamaktadır (Mihçı, 2005:72). Afrika ülkelerinin anayasaları modern hukuk anlayış ve prensiplerine uygun olarak hazırlanmasına rağmen sık sık çiğnenmektedir. Sosyal, ekonomik koşullar ve

kurumlar demokratik düzenin gereksinimlerine cevap verecek bir düzeye getirilmedikçe en modern hukuk kuralları bile işlememektedir (İlkin, 1988:45). Kurumsal yapının iktisadi büyüme ve kalkınmayı olumlu yönde etkileyebilmesi için kurumsal değişim sürecinde oluşan yeni kurumsal yapının eskisine nazaran daha etkin olması gerekmektedir. Demokratik ve güçlü bir kurumsal yapı rant kollamayı ve yolsuzluğu önlemektedir (Mıhçı, 2005:71).

Kamu yönetiminin niteliği ve kapasitesi kalkınma politikası amaç ve yöntemlerinin uygulanmasında önemlidir. Az gelişmiş ülkelerdeki toplumsal disiplinin olmayışı kamu yönetiminin kalitesini bozmaktadır (Savaş, Han ve Kaya, 1999:31). Hall ve Jones (1999) çalışmasında fiziksel sermaye ve eğitime katılımdaki farklılıkların kişi başına çalışanların çıktılarındaki farkı kısmen açıklayabildiği, sermaye birikiminde, verimlilikte, dolayısıyla kişi başına çıktıdaki farklılıklar sosyal altyapı olarak adlandırdığı kurumlardaki ve hükümet politikalarındaki farklılıklar tarafından belirlendiği sonucuna ulaşmıştır.

1.3 KALKINMANIN ÖLÇÜMÜNDE KULLANILAN GÖSTERGELER

Kişi başına düşen milli hâsıla ekonomik büyüklüğün karşılaştırılmasında en yaygın kullanılan ölçüttür. Nitekim Dünya Bankası Kalkınma Raporunda (2010:375), kişi başı milli hasıla baz alınarak ülkeler, “düşük” (975 \$ ve altı), “düşük orta” (976 \$–3.855 \$ arası), “yüksek orta” (3.856 \$–11.905 \$ arası) ve “yüksek” (11.906 \$ ve üstü) gelirli ekonomiler olarak dört gruba ayrılmaktadır. Eğer tüm üretim faktörleri parasal değerlerle ölçülebilseydi brüt milli hâsıla ve kişi başına milli hâsıla kalkınmışlığı ölçmede yeterli bir gösterge olabilirdi. Ancak üretim fonksiyonundaki bütün faktörleri sayısallaştırmak ve göstergeye dökmek son derece güç bir iştir. Bununla birlikte GSMH’nin gelir dağılımı, beslenme durumu, sağlık, eğitim gibi sosyal koşulları içermemesi insanların yaşam koşullarını hakkında yeterli bilgiyi içermediğini göstermektedir (Kristensen, 1982:15). Dolayısıyla tek bir göstergeyle kalkınmayı ölçme yerine birden fazla kıstas kullanarak

kalkınmışlığın ve az gelişmişliğin tanımdaki yaklaşımlarla sosyal ve ekonomik olguyu birlikte ölçmeye çalışmak hatayı en az düzeye indirecektir.

Sosyal ve ekonomik göstergeler yaşamın farklı boyutlarıyla refah derecesini ve değişimleri ölçmektedir Bu göstergeler; hedefler belirlemede, sosyal ve ekonomik sistemdeki değişimi gözlemlemede, araştırma ve çalışmalar için sistemin karakteristiğini ortaya koymada rehber, yol gösterici görevi görmektedir (Ganapathy, 1986;20). Göstergeler; kalkınma süreçlerini izlenmesinde, insan merkezli kalkınmadan ne kadar sapıldığının tespit edilmesinde, kalkınma sürecini yeniden şekillendirecek politik faaliyetlerin belirlenmesinde ve planlamanın biçimlendirilmesinde karar vericilere yardım etmek amacıyla kullanılmaktadır (Miles, 1985:14).

Bazı göstergeleri ekonomik boyut ya da sosyal boyut olarak gruplamak güçtür. Zira bazı göstergeler her iki boyutu da içerebilmektedir. Örneğin; eğitimin verimliliği kavramı sosyal bir olgu olduğu kadar ekonomik bir olgu olarak da düşünülebilir. Diğer yandan sosyo-ekonomik durum sayısal gösterge olarak formüle edilemeyebilir. Gelişmişlik nicelik yönü olduğu kadar nitelik yönü de olan bir kavramdır (Savaş, Han ve Kaya, 1999:8). Benzer biçimde farklı göstergeler standart birimler (para) aracılığıyla toplanamayabilir. Örneğin, toprak, işgücü ve sermaye gibi göstergelerin parasal birime dönüştürülerek toplanamaması sosyo-ekonomik yapıdaki mevcut durumu görmemize engeldir (Ganapathy, 1986;24).

Kalkınmanın sosyal ve kültürel yönleri bakımından önemli metodolojik yollardan biri de dezavantajlı grupların göstergelerini kullanmaktır (Ganapathy, 1986;22). Kadınlar, etnik gruplar ve azınlıklar, özürlüler, yaşlılar, çocuklar, varoşlarla ilgili göstergeler toplum yapısındaki eşitsizliği açığa çıkarmaktadır.

Birçok gösterge herkes tarafından kabul görmüş, genel kanılar içermektedir. Örneğin düşük işsizlik, yüksek okuma-yazma ve düşük suç oranı daha iyi bir sosyal ortam anlamına gelmektedir. Ancak bazı göstergeleri yorumlamak bu kadar kolay değildir. Boşanma oranlarındaki hızlı artış, aile yapısındaki kararsızlığı gösterdiğinden sosyal yapıya olumsuz etki ettiği

düşünülse de daha fazla kadın özgürlüğüne ve kadınların kendine güvenine vurgu yapması açısından olumlu algılanabilir (Ganapathy, 1986;21).

Bazı göstergeler zaman içerisinde değişen teknoloji ve kültürel yapı sebebiyle önemini yitirmektedir. Örneğin kişi başına düşen radyo ya da sabit telefon hattı aboneliği gibi göstergeler televizyon ve mobil telefonun yaygın olduğu günümüzde gelişmişlik göstergesi olarak bir anlam ifade etmemektedir.

Kalkınmanın tanımından yola çıkarak refah seviyesini artıran ve karşılaştırma yapmaya imkân veren normatif birçok ölçüt bulunmaktadır. Ülkelerin kalkınmışlık seviyelerini ve refah farklarını tespit etmek amacıyla bu ölçütler kullanılarak çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Yapılan çalışmalarda farklı nitelikte ve büyüklükteki değişkenlere, farklı örneklemelere ve dönemlere, farklı analiz teknikleri uygulanmıştır. Ülkelerin göstergelerinin karşılaştırılmasında oransal karşılaştırma, faktör, temel bileşenler, kümeleme, veri zarflama gibi birçok ekonometrik analiz yöntemi kullanılmaktadır.

Giannias, Liargovas ve Manolas (1999) AB üyesi 15 ülkenin 1970 ve 1990 yılları arasındaki yakınsamalarını araştırdığı çalışmada kişi başı gelir ve özel tüketim, enflasyon oranı, bin kişiye düşen yolcu arabası, telefon, televizyon ve doktor sayısı ile metrekareye düşen kişi sayısı olmak üzere ekonomik gelişmişliği ve yaşam kalitesini ölçen 8 değişken kullanmıştır. Tarabusi ve Palazzi (2004) kalkınma düzeyini ölçebilmek için kalkınma kavramını ekonomik, çevresel ve sosyal olmak üzere üç farklı boyutta içeren yeni bir kalkınma göstergesi türetmiştir. 126 ülke için 10 iktisadi değişken, 7 çevresel değişken ve 22 sosyal değişken içbükey ortalama yöntemi kullanılarak Ekonomik, Sosyal ve Çevresel Değişkenler Endeksi hesaplanmıştır. Grasso ve Canova (2008) tarafından yapılan analizde 25 AB ülkesinin yaşam kaliteleri ölçülmüştür. Çalışmada ekonomik durum, istihdam, eğitim, çevre, sağlık, bölgesel dengesizlikler ve sosyal uyum başlıkları altında 27 sosyal göstergeye faktör analizi metodu uygulanarak Yaşam Kalitesi Endeksi hesaplanmıştır. Çalışma sonucunda refahın gelir boyutu ile sosyal göstergeler arasında güçlü bir korelasyon saptanmıştır. Dolayısıyla ülkelerin

endeksteki sıralamaları ile kişi başına gelire göre sıralamaları benzerlikler taşımaktadır. Kişi başına gelirin sosyo-ekonomik gelişmişliği ölçmede yeterli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bregar, Rovar ve Pavšic (2008) tarafından yapılan analizde kalkınmanın sadece kişi başı gelir ile ölçülemeyeceği hipotezi test edilmiştir. Çalışmada AB üyesi 25 ülkenin kişi başı gelire göre sıralamaları, kalkınmayı daha iyi açıkladığı düşünülen Ekonomik Kalkınma Endeksi (EKE) ve Sürdürülebilir Kalkınma Endeksi (SKE) sıralamaları ile karşılaştırılmıştır. SKE, kalkınma üzerinde eşit öneme sahip olduğu varsayılan Ekonomik Kalkınma Endeksi, Sosyal Kalkınma Endeksi ve Çevresel Kalkınma Endeksinden türetilmektedir. Ekonomik, sosyal ve çevresel kalkınma endeksleri, temel bileşenler analizi uygulanarak hesaplanmıştır. Bu kapsamda Ekonomik Kalkınma Endeksi için 21, Sosyal Kalkınma Endeksi için 42 ve Çevresel Kalkınma Endeksi için 29 değişken kullanılmıştır. Çalışma sonucunda ülkelerin kişi başı gelire göre sıralamaları ile EKE'deki ve SKE'deki sıralamalarının farklı olduğu görülmüştür.

Birleşmiş Milletler tarafından her yıl yayımlanan İnsani Gelişme Raporu, ülkelerin gelişmişlik seviyelerini karşılaştırmak amacıyla kullanılan en yaygın çalışmadır. Raporda, ülkelerin gelişmişlik seviyeleri İnsani Gelişme Endeksi (Human Development Index-HDI) kullanılarak belirlenmektedir. Bu endekste insani gelişmişlik kavramı; uzun ve sağlıklı yaşama, bilgiye erişim ve insana yakışan bir hayat standardı olmak üzere üç faktörün hesaplanmasıyla ölçülmektedir. HDI; yaşam beklentisi endeksi, eğitim endeksi ve gelir endeksinin geometrik ortalamasından hesaplanmaktadır. 2010 Yılı İnsani Gelişmişlik Raporunda, 169 ülke 4 gruba ayrılmıştır. Türkiye 83. sırada ve Yüksek İnsani Gelişmişliği Olan Ülkeler grubunda yer almaktadır. En fazla insani gelişmişliğe sahip ülke Norveç'tir. AB üye ülkeleri arasında insani gelişmişlik düzeyi en fazla olan ülke İrlanda, en düşük olan Bulgaristan'dır. Aday ülkelerde dikkate alındığında Türkiye 30 ülke arasında son sırada yer almaktadır.

Yılmaz ve Erdal (2005) ülkelerin kalkınma performanslarının değerlendirilmesinde İnsani Gelişme Endeksinden daha kapsamlı bir endeks

üretmiştir. Sosyo-Ekonomik Endeks adı verilen bu ölçüt 9 iktisadi, 7 sosyal olmak üzere 16 değişkenden oluşmaktadır. Endeksin hesaplamasında İnsani Gelişme Endeksiyle karşılaştırma yapmaya fırsat vermesi için aynı ağırlıklandırma yöntemi uygulanmıştır. İnsani Gelişme Endeksi ve Sosyo-Ekonomik Endeks arasında güçlü ve pozitif yönde bir korelasyon olduğu görülmüştür. Endeks değerleri açısından Türkiye 50 ülke arasında 22. sırada yer almaktadır. Ray (2008) ülkelerin kalkınmışlığının karşılaştırılmasında kullanılan İnsani Gelişme Endeksinin yetersiz olduğu görüşünden yola çıkarak sosyal göstergelerden oluşan Sosyal Gelişme Endeksini üretmiştir. İlk defa 1989 yılında 40 ülke ve 13 değişken ile yaptığı çalışmasını Ray, 102 ülke ve 10 değişken kullanarak yenilemiştir. Analizde doğumda yaşam beklentisi, yetişkin okur-yazarlık oranı, brüt okullaşma oranı, bebeklerin hayatta kalma oranı, kişi başı alınan günlük kalori, protein ve yağ miktarı, kişi başı telefon hattı oranı, doktor sayısı ve elektrik kullanım miktarı değişkenlerini ağırlıklandırarak korelasyon metodu kullanılmıştır. Ülkelerin analiz sonucunda türetilen endeksteği sıralamaları ile İnsani Gelişme Endeksindeki sıralamaları ve kişi başına düşen gelire göre sıralamaları arasında yüksek ilişki olduğu görülmüştür. Bazı ülkelerin üç endeksteği sıralamaları geniş dağılımlar gösterirken, Türkiye kişi başına düşen gelire göre 45., İnsani Gelişme Endeksine göre 58., Sosyal Gelişme Endeksine göre 44. sırada yer almaktadır.

Dünya Ekonomik Formu tarafından her yıl ülkelerin rekabet düzeyini ölçmeye dayalı Küresel Rekabet Edebilirlik Raporu hazırlanmaktadır. 2010–2011 Raporunda, temel gereklilikler, etkinlik ve yenilikçilik olmak üzere üç ana başlık altında, 12 alt başlık ve 111 değişken kullanılarak ülkelerin rekabet edebilirlik dereceleri hesaplanmıştır. Farklı ülkelerin rekabet edebilirliğinin aynı faktörlere bağlı olmadığı varsayımı altında ülkeler kişi başı gelirlerine göre sınıflandırılarak her grup için farklı değişken katsayıları belirlenmiştir. Raporda hesaplanan Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi (The Global Competitiveness Index-GCI) sonuçlarına göre 139 ülke arasında İsviçre birinci, Türkiye ise 61. sırada yer almaktadır. Ana başlıklar altındaki sıralamaya bakıldığında Türkiye temel gereklilikler sıralamasında 68., etkinlik

sıralamasında 55. ve yenilikçilik sıralamasında 57. sırada yer almaktadır. AB üye ülkeleri arasında, İsveç rekabet edebilirliği en yüksek Yunanistan ise en düşük ülkedir. Üye ve aday ülkeler dikkate alındığında Türkiye 30 ülke arasında sırasıyla Yunanistan, Makedonya, Hırvatistan, Bulgaristan, Letonya ve Romanya'yı geride bırakarak 24. sırada yer almaktadır.

Bununla beraber, Avrupa İstatistik Kurumu (Eurostat), Dünya Bankası (DB), Birleşmiş Milletler (BM) gibi birçok uluslararası kuruluş ülkelerin ekonomik ve sosyal yapılarının ortaya konması, değişimin izlenmesi, karşılaştırılma yapılması, karar vericilerin ve araştırmacıların yararlanması için gösterge üretmekte ve yayın çıkarmaktadır. Örneğin Dünya Bankası 1960–2009 yıllarını kapsayan 209 ülkenin 420 göstergesinden oluşan kalkınma göstergeleri data setini ve göstergelerin birçoğunun yer aldığı Dünya Kalkınma Göstergeleri (2010) çalışmasını her yıl yayınlamaktadır.

1.4 AB'YE ÜYELİK SÜRECİNDE ÖNEMLİ KALKINMA ÖLÇÜTLERİ

AB'de bölgesel gelişmişlik farklılıklarının giderilerek bölgesel dengelerin ve ekonomik ve sosyal uyumun sağlanması temel amaçlardan biridir. Üyelikte ve parasal birliğe geçişte Birlik, aday ve üye ülkelerden birtakım ölçütlere sahip olmasını beklemektedir. Bir başka deyişle Birlik ülkelerden bazı sosyo-ekonomik gösterge hedeflerini tutturmasını, belli kalkınmışlık seviyesine ulaşılmasını istemektedir.

21–22 Haziran 1993 tarihinde kabul edilen Kopenhag Kriterleri AB'ye üyelik başvurusu kabul edilen tüm aday ülkeler tarafından yerine getirilmesi gereken asgari koşulları içermektedir. Kopenhag kriterleri somut, sayısal hedefler değil politika ifadelerinden oluşmaktadır. Ancak “AB içinde rekabet edebilme kapasitesinin sağlanması” ve “AB'nin aldığı kararlara ve uyguladığı yasalara uyum sağlanması” hedeflerinde olduğu gibi aday ülkelerin AB'ye üyelik için uyum sürecini tamamlayabilmeleri, ekonomik, sosyal ve siyasi yapısını Birlik üyesi ülkelerinkine yakınsamasına bağlıdır. Bir başka deyişle

AB'ye aday ülkelerin sosyo-ekonomik göstergelerinde gelişim üyelik için bir ön koşuldur.

Diğer yandan AB'nin siyasi bütünleşmesinin sağlanması amacıyla hazırlanan 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ekonomik ve parasal birliğe geçiş için ekonomik ve sosyal faaliyetlerin uyumlu ve dengeli gelişimi, çevre kirliliğinin önlenmesine ve doğal kaynakların korunmasına önem veren sürdürülebilir bir büyüme hedeflerini içermektedir. Ayrıca antlaşmada Ekonomik ve Parasal Birliğe geçiş öncesinde üye ülke ekonomileri arasındaki farklılıkların giderilmesi amacıyla bazı makroekonomik büyüklükler açısından yaklaşma kriterlerinin tespit edilmiştir. Maastricht Kriterleri olarak anılan bu ölçütler, bütçe açığı/Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (GSYİH) oranı ve toplam devlet borçları/GSYİH oranı, enflasyon oranı, faiz oranı marjı ve döviz kurları değişkenlerinden oluşmaktadır.³

Ayrıca AB, Birlik içinde olduğu kadar dünya ekonomileri ile de rekabeti sağlayabilmek amacıyla hedefler belirlemektedir. Avrupa Konseyi'nin 23–24 Mart 2000 tarihlerinde ortaya konulan Lizbon Stratejisinde 2010 yılına kadar dünyada daha çok ve iyi iş olanağı ve sosyal uyumla sürdürülebilir ekonomik büyüme kapasitesine sahip, bilgiye dayalı en rekabetçi ve dinamik ekonomi olmak Birliğin stratejik hedefi olarak benimsenmiştir (European Parliament, 2000). Lizbon Stratejisinin süresinin sona ermesinden sonra Birlik, krizden daha güçlü çıkmaya yardımcı olacak ve sosyal uyum, verimlilik ve istihdam düzeyi yüksek bir ekonomiye dönüşmeyi sağlayacak yeni bir stratejiye ihtiyaç duymuştur. Bu kapsamda hazırlanan “Avrupa 2020 Stratejisi”nde Birlik, bilgiye ve yeniliğe dayalı gelişmekte olan bir ekonomi (akıllı büyüme), daha yeşil, rekabetçi ve kaynak etkin bir ekonomi (sürdürülebilir büyüme) ve sosyal ve bölgesel uyum sağlayan yüksek istihdamlı bir ekonomi (kapsayıcı büyüme) olmak üzere üç önceliğe önem verilmiştir. Stratejinin uygulanmasında kalkınma politikalarının oluşturulması, gözlemlenmesi ve değerlendirilmesi, hedeflere ne ölçüde ulaşıldığını saptanması için bir dizi

³ Kopenhag ve Maastricht Kriterleri, “Avrupa Birliği ve Türkiye-AB İlişkileri” bölümünde detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

yapısal gösterge belirlenmiştir. 20–64 yaş nüfusun yüzde 75'inin istihdam edilmesi, Birliğin GSYİH'nin yüzde 3'ünün AR-GE'ye ayrılması, “20/20/20 iklim/enerji hedefleri”nin gerçekleştirilmesi, erken okul terklerin yüzde 10'un altına indirilmesi ve gençlerin en az yüzde 40'ının üniversiteye katılımının sağlanması, 20 milyon insanın yoksulluk riskinden kurtarılması stratejinin ana hedefleridir. Hedeflerin gerçekleştirilmesi için AB Komisyonu, üye devletlerin ulusal hedeflerini 21. yüzyıl için Avrupa'nın sosyal pazar ekonomisi vizyonunu ortaya koyan Avrupa 2020 Stratejisiyle uyumlaştırmasını önermektedir (European Commission, 2010). AB'ye aday ülke konumundaki Türkiye'nin de Avrupa 2020 Stratejisini benimsemesi ve hedeflerini gerçekleştirmeye çalışması üyelik sürecinde sosyal ve ekonomik yapıdaki uyumu arttıracaktır.

Sosyo-ekonomik göstergeler kullanılarak Türkiye ile AB aday ve üye ülkelerin gelişmişlik ve refah seviyelerinin karşılaştırıldığı çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Akın (2008) 21 değişken arasında AB'ye üye olmada en etkili ekonomik değişkenlerin mal ve hizmet ithalatı, gayrisafi milli gelir, gayrisafi sermaye birikimi, enflasyon, ihracat olduğunu tespit etmiştir. Bu değişkenlerdeki farklılıklar AB'ye üye olmada önemli farklılıklar yaratmaktadır. Dolayısıyla, değişkenlerdeki iyileşme Türkiye'nin AB'ye üye olma olasılığını artıracaktır. Atan ve Özağ (2003) faktör analizi ve çok değişkenli ölçekleme analizi yöntemlerini kullanarak aday ülkelerin, AB'nin ekonomik ve sosyal kriterlere uygunluğunu araştırmıştır. 28 ülkeden oluşan AB üye ve aday ülkelerin ekonomik ve sosyal göstergelerini ifade eden 19 değişken 6 faktör altında toplanmıştır. Çalışmanın sonucunda Türkiye diğer aday ülkelere göre daha iyi bir ekonomik performansa sahip iken, sosyal açıdan daha kötü bir performans gösterdiği tespit edilmiştir. Güneş (2007) tarafından yapılan çalışmada, AB üyesi 27 ülke ile Türkiye ve Hırvatistan'ın 14 sosyo-ekonomik göstergesine temel bileşenler analizi metodu uygulanmıştır. Analizde kullanılan değişkenler; ortalama yaşam beklentisi, kişi başına milli gelir, çalışan nüfus oranı, işsiz nüfus oranı, sağlık, eğitim ve AR-GE harcamalarının GSYİH içindeki payı, bebek ölüm oranı, doktor sayısı, hemşire sayısı, hastane yatak sayısı, yoksulluk sınırı, gelir dağılımı ve

internet kullanıcı sayısıdır. Çalışma sonucunda İsveç en yüksek, Türkiye ise en düşük endeks değerine sahip ülke çıkmıştır.

Dura, Atik ve Türker (2004) Türkiye'nin 25 AB üyesi ülkeye kıyasla beşeri sermaye durumunu incelemiştir. Beşeri sermaye göstergesi olarak kabul edilen 16 değişken, çok değişkenli analiz yöntemleri olan kümeleme analizine ve çok boyutlu ölçekleme analizine tabi tutulmuştur. Beşeri sermaye göstergeleri eğitim düzeyi, sağlık şartları ve hayat standardından oluşmaktadır. Çalışma sonucunda üye ülkelere göre Türkiye'nin beşeri sermaye göstergeleri ve dolayısıyla gelişmişlik seviyesi düşük çıkmıştır. Çok boyutlu ölçekleme analizi sonucunda elde edilen ülkeler grafiğinde ise Türkiye diğer ülkelerden uzakta yer almıştır. Dura, Atik ve Türker (2004)'in çalışmasındaki sonucun aynısına Öz, Taban ve Kar (2009)'ın çalışmasında ulaşılmıştır. Türkiye ile AB'nin beşeri sermaye yapısını kümeleme analizi ile karşılaştırıldığı çalışmada 2006 yılına ait 6'sı eğitim, 7'si sağlık ve 10'u işgücü piyasasıyla ilgili olmak üzere toplam 23 sosyal değişken kullanılmıştır. Analizde eğitim, sağlık ve iş gücü piyasaları açısından Türkiye'nin AB'nin eski ve yeni üyelerinden farklı kümelerde yer aldığı ve herhangi birine benzemediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç Türkiye'nin beşeri sermaye potansiyelinin AB için fırsattan ziyade tehdit oluşturabileceği anlamına gelmektedir. Sandal, Karabulut ve Gürbüz (2005) tarafından yapılan çalışmada, Türkiye, AB, Ortadoğu ve Orta Asya ülkelerinden oluşan 47 ülke arasında aynı yapıya sahip homojen ülke grupları tespit edilmiştir. Türkiye'nin hangi ülke veya ülkeler grubuna daha çok benzediği ve sosyo-ekonomik kriterler açısından AB'ye ne derece yakın olduğu araştırılmıştır. Çalışmada 37 sosyo-ekonomik değişken kullanılarak hiyerarşik kümeleme yöntemi yardımıyla ülkeler beş gruba ayrılmıştır. Analiz sonucuna göre Türkiye en çok İran, Suriye, Türkmenistan, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan ile benzerlik gösterirken, en az Almanya, Norveç, İsviçre, Avusturya, Fransa ve İtalya ile benzerlik göstermiştir. Türkiye'nin öncelikle Ortadoğu ve Orta Asya ülkeleri ile benzerlik göstermesinin nedeni, birçok sosyal ve ekonomik göstergesinin bu ülkelerle yakın değerlere sahip

olmasıdır. Sonuç olarak Türkiye sosyo-ekonomik kriterler bakımından AB ülkelerine benzememekte ve AB ülkesi özelliği göstermemektedir.

Turanlı, Özden ve Türedi (2006) ekonomik ve sosyal değişkenler kullanarak AB'ye üye ülkeler ile aday ülkeler arasındaki benzerlikleri ve aday ülkelerin üye olma yeterliliklerini tespit etmiştir. Çalışmada, AB üyesi 27 ülke ile aday konumda olan Türkiye ve Hırvatistan'ın GSMH, enflasyon oranı, işsizlik oranı, internet kullanım oranı, ömür boyu eğitim endeksi ve ithalat ihracat oranı kümeleme analizi yöntemiyle incelenmiştir. Analiz sonucunda Yunanistan ve Portekiz hariç AB-15 ülkesi ilk kümede, yeni üye ve aday ülkeler ise ikinci kümede yer almıştır. AB'ye en son üye olan ülkeler ile aday ülkelerin ekonomik yapılarının benzer olduğu tespit edilmiş, Türkiye'nin üye olamama sebebinin ise siyasi ve politik olduğuna kanaat getirilmiştir. Turanlı, Özden ve Türedi (2006)'nin çalışmasına benzer sonuca Erkekoğlu (2007)'nin çalışmasında ulaşılmıştır. Sosyo-ekonomik göstergelere kümeleme analizi uygulayarak Türkiye ile AB üyesi 27 ülkenin gelişme düzeyini karşılaştıran çalışmada kullanılan 39 değişken demografik, eğitim, sağlık, bilgi ve haberleşme teknolojileri ve ekonomik değişkenler olmak üzere beş grupta toplanmıştır. 28 ülke hiyerarşik kümeleme analizi kullanılarak benzer özellikleri bakımından beş gruba ayrılmıştır. Diğer ülkelere kıyasla daha düşük gelişmişlik düzeyine sahip olan Türkiye; Polonya, Litvanya, Letonya, Bulgaristan ve Romanya ile birlikte birinci grupta yer almıştır.

Kılıç (2005) AB'ye üye ülkeler ile aday ülkeler olan Türkiye ve Hırvatistan'ın makroekonomik kriterlerini dikkate alarak ekonomik performansları sınıflandırmış ve aday ülkelerin ekonomik bütünleşmeye ne ölçüde hazır olduklarını incelemiştir. Çalışma kapsamında Maastricht kriterleri de dâhil olmak üzere 7 temel makroekonomik değişken çok kriterli karar analizi yaklaşımına dayalı ELECTRE TRI modeli ile analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda, 2004 yılında AB'ye üye olan 7 ülke ile Bulgaristan, Romanya, Türkiye ve Hırvatistan'ın gerçekte AB ile ekonomik bütünleşmeye hazır olmadıkları görülmüştür. Kılıç, Cin ve Lopcu (2006) AB'ye tam üye 15 ülke ile 4 aday ülkenin 2003 yılı verilerini kullanarak, Türkiye'nin aday ülkeler arasındaki durumunu araştırmıştır. Çalışma kapsamında logit analizi

kullanılarak ülkelerin Maastricht kriterlerine uyumu değerlendirilmiştir. Analiz sonucunda Türkiye'nin aday ülkeler arasında son sırada yer aldığı ve üyelik ihtimalinin olmadığı tespit edilmiştir. Bununla beraber enflasyon oranında ve kamu açığındaki azalmaların Türkiye'nin üyelik olasılığını artıracak görülmüştür. Çınar (2005) Türkiye'nin ekonomik göstergelerini, ekonomik, sosyal ve kültürel olarak Türkiye'ye diğer AB ülkelerinden daha fazla benzeyen Yunanistan, İspanya, Portekiz'in ekonomik göstergeleri ile karşılaştırmıştır. Öncelikle Yunanistan İspanya ve Portekiz'in Birliğe katılmadan, Türkiye'nin ise tam üyelik başvurusundan önceki iktisadi büyüme, fiyat istikrarı, dış ticaret bilançosu, cari işlemler bilançosu dengesi ve istihdam göstergelerini karşılaştırarak Türkiye ile diğer üç ülkenin ekonomik göstergeleri arasında büyük farklılıklar olmadığı gözlemlenmiştir. Çalışmada ayrıca dört ülkenin 1991–2001 yılları arasındaki Maastricht kriterlerini karşılayabilme durumları incelenmiştir. 1991 yılında ülkeler kriterleri karşılayamazken, 2001 yılında Yunanistan, İspanya ve Portekiz (Yunanistan'ın "kamu borçları/GSMH oranı" kriteri dışında) Maastricht kriterlerini yakalayabilmiştir. Ancak Türkiye'nin 2001 yılındaki göstergeleri kriterlerin bir hayli uzağında kalmaktadır.

Aslankaraoğlu (2006) 1998–2003 dönemi için AB'ye üye 27 ülke ile Türkiye'nin Toplam Faktör Verimliliklerindeki (TFV) değişimleri malmquist endeksi ile incelemiştir. Çalışmada ayrıca veri zarflama analizi kullanılarak kesit analizi yapılmış ve etkinlik skor değerleri süper etkinlik yöntemi ile sıralanmıştır. Analizde eğitim harcaması, istihdam ve gayri safi sabit sermaye oluşumu girdi değişkeni olarak kişi başına düşen GSYİH, ihracat/ithalat oranı ve öğrenci sayısı ise çıktı değişkeni olarak kullanılmıştır. Çalışma sonucunda en fazla TFV artışı yüzde 6,5 ile Lüksemburg'da, en büyük TFV düşüşü ise yüzde 6 ile Bulgaristan'da görülmüştür. Türkiye'de ise TFV'de yüzde 1,14'lük artış gözlemlenmektedir. 28 ülke arasında süper etkinlik yöntemine göre en yüksek değerlere sahip ülke Lüksemburg iken en düşük değere sahip ülke Portekiz'dir. Türkiye etkinlik değeri açısından 4. sırada yer almaktadır. Son olarak çalışmada 9 adet yeni türetilen değişkene temel bileşenler analizi uygulanmış ve bu analiz sonucuna göre endeks değeri en yüksek olan ülke

İrlanda, en düşük olan ülke Letonya çıkmıştır. Türkiye ise 6. sırada yer almaktadır. Aslankaraoğlu (2006)'nın çalışmasına benzer şekilde Karabulut, Ersungur ve Polat (2008) Türkiye ve AB'ye üye 27 ülkenin 2001–2005 yılları arasındaki makroekonomik performans düzeylerini karşılaştırmıştır. Çalışmada veri zarflama analizi ve Malmquist verimlilik endeksi yöntemleri kullanılarak teknik etkinlik (TE), toplam faktör verimliliği (TFV) ve bileşimlerindeki değişimler hesaplanmıştır. Analizde cari fiyatlarla GSYİH çıktı olarak, istihdam ve gayri safi sermaye oluşum değerleri ise girdi olarak kullanılmıştır. Çalışma sonucunda TE değeri en yüksek ülke Lüksemburg, en düşük ülke ise Estonya'dır. Türkiye TE değeri en yüksek 5. ülkedir. Bu sonuç Türkiye'nin kaynak kullanım bakımından Avrupa ülkeleri arasında başarılı ülkelerden biri olduğunu göstermektedir. TFV Değişim Endeksine göre faktör verimliliği en fazla artan ülke Portekiz, en fazla azalan ülke Bulgaristan'dır. Teknik etkinlikteki ve teknolojik değişimdeki azalmadan dolayı Türkiye, toplam faktör verimliliği azalan ülkeler arasında yer almaktadır.

Literatürde yer alan çalışmalar birlikte değerlendirildiğinde Türkiye'nin gösterge performansları ile AB ülkelerinin performansları arasında bir hayli fark olduğu ve Türkiye'nin Birliğe üyelik olasılığının düşük olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bununla beraber ülkelerin gösterge performanslarının karşılaştırılmasının yapıldığı çalışmalar Tablo 1.1'de özetlenmektedir.

Tablo 1.1 Ampirik Çalışmaların Özeti

Araştırmacı	Analiz Yılı	Örneklem (Ülke) Sayısı	Yöntem	Veri (Gösterge) Sayısı
Giannias, Liargovas ve Manolas	1970-1990	15	Yakınsama Analizi Ağırlıklandırma Metodu	8
Atan ve Özağ	1997 ve 2000	27	Faktör Analizi Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi	19
Dura, Atik ve Türker	2001	26	Kümeleme Analizi Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi	16
Tarabusi ve Palazzi	1998	126	İçbükey Ortalama Yöntemi Temel Bileşenler Analizi	39
Kılıç	2004	29	ELECTRE TRI Modeli	7
Çınar	2001	4	Oransal Karşılaştırma	5
Sandal, Karabulut ve Gürbüz	2001	47	Kümeleme Analizi	37
Yılmaz ve Erdal	2002	50	Ağırlıklandırma Metodu	16
Kılıç, Cin ve Lopcu	1998-2003	19	Logit Analizi	5
Aslankaraoğlu	1998-2003	28	Malmquist Endeksi Süper Etkinlik Yöntemi Temel Bileşenler Analizi	6
Turanlı, Özden ve Türedi	2004	29	Kümeleme Analizi	6
Erkekoğlu	2000-2005	28	Kümeleme Analizi	39
Güneş	2003	29	Temel Bileşenler Analizi	14
Grasso ve Canova	2000	25	Faktör Analizi	27
Bregar, Rovin ve Pavsic	2004	25	Temel Bileşenler Analizi	92
Karabulut, Ersungur ve Polat	2001– 2005	28	Veri zarflama analizi Malmquist Endeksi	4
Ray	1990-2000	102	Korelasyon Metodu Ağırlıklandırma Metodu	10
Öz, Taban ve Kar	2006	25	Kümeleme Analizi	23
Dünya Ekonomik Formu	2006-2010	139	Ağırlıklandırma Metodu	111
Birleşmiş Milletler	2010	169	Ağırlıklandırma Metodu	4

2 AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE - AB İLİŞKİLERİ

2.1 AVRUPA BİRLİĞİ

Çağımızın en büyük ekonomik bütünleşme hareketi olan Avrupa Birliği, topraklarının büyük bir kısmı Avrupa kıtasında yer alan 27 ülkeden oluşan ekonomik ve siyasal bir örgütlenmedir. 2010 yılı itibarıyla Birlik 500 milyon nüfusu ve 12 milyar dolar hâsılası ile dünyada önemli bir güç konumundadır.

AB kapsamında, farklı kökenleri, değerleri ve gelenekleri paylaşan Avrupa halkları tarihsel birliktelik çatısı altında aynı amaca yönelmişlerdir. Değişen ekonomik, sosyal ve siyasi koşullar doğrultusunda varlığını sürdürmeye çalışan Birliğin amacı aşağıdaki gibi özetlenebilir⁴:

- Halkları için barış, refah ve istikrar sağlamak,
- Kıta üzerindeki farklılıkları ortadan kaldırmak,
- Halkların güven içinde yaşamasını sağlamak,
- Dengeli ekonomik ve sosyal gelişmeyi desteklemek,
- Küreselleşmenin fırsatlarını değerlendirmek, tehditlerini ortadan kaldırmak ve AB'nin kültürel zenginliği ile çeşitliliğini korumak,
- AB'nin sürdürülebilir kalkınma, temiz çevre, insan haklarına saygı ve sosyal pazar ekonomisi gibi ortak değerlerini geliştirerek sürdürmek.

Avrupa'nın bütünleşmesini kolaylaştıran ve birlik oluşturmalarının alt yapısını hazırlayan koşullar, tarihsel birikimlerle ortaya çıkmıştır. Avrupa'daki bütünleşme çabalarını hızlandıran evrelerin savaşlar, çatışmalar ve ekonomik krizlerin sonrasına denk geldiği bilinmektedir.

⁴ Avrupa Birliği resmi internet sitesi, http://europa.eu/abc/12lessons/lesson_1/index_en.htm, 14.12.2009

2.1.1 AB Oluşum Süreci

AB, temelini antlaşmaların oluşturduğu ve varlığını Topluluk Alanı, Ortak Dış ve Güvenlik Politikaları ve Cezai Konularda Adli ve Polisiye İşbirliği altında belirlenen ortak politikalarla sürdüren bir yapıdan oluşmaktadır. Avrupa Birliği, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu (AKÇT) kuran Paris Antlaşması, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu (EURATOM) kuran Roma Antlaşması ve Maastricht Antlaşması olmak üzere üç temel antlaşma üzerine inşa edilmiştir. Üye sayısının artması, sınırların zaman içerisinde genişlemesi ve dünyadaki siyasi durum, Birliğin işleyiş mekanizmasının değişimini kaçınılmaz kılmıştır. Amsterdam Antlaşması, Nice Antlaşması ve Lizbon Antlaşması ile Birlik organlarının karar alma mekanizmalarında ve işleyiş biçiminde değişiklikler yapılmıştır.

Birliğin yapısını anlayabilmek amacıyla bu bölümde AB'yi oluşturan kurucu antlaşmalar ve birliğin genişleme süreci açıklanacaktır.

2.1.1.1 Kurucu Antlaşmalar (AKÇT – AET – EURATOM)

19. yüzyılın başlarında oluşan ulus devlet fikri II. Dünya Savaşı sonrası yerini ortak hareket etme ve barışı sağlamak üzere ekonomik ve siyasi birleşme çabalarına bırakmıştır. Esasen II. Dünya Savaşı öncesinde Fransa ve Almanya'nın kömür ve çelik üretimini öngören Ren Karteli projesi ile kömür-çelik havzalarının silahsızlandırılmasını amaçlayan Locarno Antlaşmaları (1925) Avrupa'da bütünleşme hareketlerini başlatmış ve Avrupa'da entegrasyonun bu iki ülke arasındaki işbirliğinden doğacağı görüşünü güçlendirmiştir. Ancak dönemin siyasi ve ekonomik koşulları, özellikle 1922'den itibaren İtalya'da faşizmin gelişmesi, 1929 krizi, 1933'de Hitlerin şansölye olması ve 1936'da Ren Bölgesine asker girmesi, Fransa Almanya dayanışmasından çıkacak bir AB projesinin ertelenmesine neden olmuştur (Dedeoğlu, 2003:44).

II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa ülkeleri Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından tahsis edilen Marshall yardımının ABD'ye bağımlılığı artıracaklarını öngörmüştü. Bunun üzerine Batı Avrupa ülkeleri, ekonomik potansiyellerini bir araya getirerek Avrupa menşeli yeni bir sermaye piyasası oluşturmayı planladı. Diğer taraftan Sovyetler Birliğinin (SSCB) batıya doğru yayılmasının ancak Avrupa ülkelerinin birlik olmasıyla engellenebileceği düşünülmekteydi. Dolayısıyla konjonktür, Avrupa Topluluğunun kurulmasının altında yatan ekonomik ve politik nedenleri oluşturmaktaydı (DTM, 2002:3).

9 Mayıs 1950'de Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman, Eski Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri Jean Monnet'in tasarısına dayanan ve birleşik Avrupa'nın temellerini atan Schuman Planını yayınlamıştır.⁵ Plana göre, Avrupa'da barışın sağlanabilmesi Almanya ile Fransa arasındaki anlaşmazlığın son bulmasına bağlıdır. Anlaşmazlığı sona erdirmenin yolu, kömürün ve çeliğin ortak üretilmesi amacıyla Fransa ve Almanya arasında bir örgüt kurmak ve tüm Avrupa ülkelerinin bu örgüte katılımını serbest bırakmaktır. Bu kurum güç odakları arasında dengeleyici bir unsur olacak, iki ülke arasındaki karşılıklı rekabet ve güvensizliği ortadan kaldıracak ve böylece egemenlik ulusal düzeyden topluluk düzeyine aktarılacaktır.

18 Nisan 1951 tarihinde imzalanan ve 25 Temmuz 1952 tarihinde yürürlüğe giren Paris Antlaşması ile Batı Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'dan oluşan 6 üyeli AKÇT kuruldu. Topluluğun amacı, üye ülke ekonomileri ile uyum içerisinde ortak bir kömür ve çelik pazarı oluşturulması yoluyla, ekonominin geliştirilmesi ve istihdamın, yaşam koşullarının yükselmesinin sağlanmasıdır. Antlaşma ile ülkelerdeki kömür ve çelik sanayi ile ilgili kararlar, Jean Monnet başkanlığında bağımsız bir kuruma devredildi. Böylece devletler kendi iradeleri ile yetkilerini uluslararası bir kuruluşa devretti. Kömür ve çelik sektöründe başlayan ekonomik entegrasyonla AB'nin temelleri atılmış ve barış güvence altına alınmış oldu (Tecer, 2007:11).

⁵ Bu olayın önemine atfen Avrupa entegrasyonunun başladığı gün sayılan 9 Mayıs "Avrupa Günü" olarak kutlanmaktadır.

Üye ülkelerin savunma alanında ve siyasi alanda işbirliğini artırmayı amaçlayan girişimlerde bulunmalarına rağmen bu girişimlerin başarısızlıkla sonuçlanması Avrupa'da bütünleşmenin önce ekonomik alanda gerçekleşmesinin doğru olacağı düşüncesini hâkim kıldı. Bunun sonucunda 6 ülke ekonomik ilişkilerini geliştirmek üzere 25 Mart 1957 tarihinde Roma Antlaşmasını imzalamıştır. 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe giren Roma Antlaşmasında, siyasi bütünleşme hedefine ulaşmak için üye ülkeler arasında mal, sermaye, hizmet ve kişilerin serbest dolaşımını öngören bir ortak pazar ve gümrük birliği oluşturularak ekonomik dengelerin sağlanması gereği vurgulanmıştır (Erçin, 2002:5). Roma Antlaşması ile AET'ye hukuken ve fiilen uluslararası bir kuruluş olma niteliği kazandırılmış ve EURATOM kurulmuştur. EURATOM'un temel hedefi, atom enerjisinin barışçı amaçlarla kullanımını sağlamak ve nükleer sanayiye kurmak, geliştirmek için gerekli ortamı yaratmaktır.

1965 yılında imzalanan ve 1967'de yürürlüğe giren Birleşme (Füzyon) Antlaşması ile AKÇT, AET ve EURATOM topluluklarının bütçeleri birleştirilmiş, tek bir Konsey, Komisyon ve Parlamento oluşturulmuş ve örgüt Avrupa Topluluğu (AT) adıyla anılmaya başlanmıştır.

1968 yılında mamul mallarda gümrük vergileri kaldırılmış, üye ülkelerin tek bir gümrük alanına dönüşmesini sağlayan gümrük birliği oluşturulmuştur. Süreç içerisinde Topluluk başta tarım ve ticaret politikalarında olmak üzere ortak politikalar konusunda bir hayli yol almıştır. Üye ülkeler arasında malların ve sermayenin serbest dolaşımı gümrük birliğiyle sağlandıktan sonra emek faktörünün serbest dolaşımı konusunda işbirliğine girilmiştir. 14 Haziran 1985 tarihinde Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında taraf ülkelerin sınırlarında, kişilere tüm vize ve gümrük işlemlerinin kaldırılması ve üçüncü ülke vatandaşlarına yönelik ortak vize ve gümrük işlemleri uygulanması konusunda Schengen Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmaya 1990'da İtalya, 1992'de İspanya, Portekiz ve Yunanistan, 1995'de Avusturya, 1996'da İsveç, Finlandiya ve Danimarka ile AB üyesi olmadığı halde 1999'da İzlanda ve Norveç, 2005'de İsviçre ve 2009'da Sırbistan, Karadağ ve Makedonya dâhil olmuştur. Sınır kontrollerine ilişkin

ulusal egemenlik haklarından vazgeçmek istemeyen İngiltere ve İrlanda, Mayıs 2004'te AB'ye üye olan 10 ülke ve Ocak 2007'de Birliğe katılan Romanya ile Bulgaristan henüz Antlaşmaya taraf değildir.

Ekonomik bütünleşme yolunda 1960'lı yıllarda kaydedilen hızlı gelişmeler yerini 1973–1980 yılları arasında, petrol fiyatlarındaki artışın yol açtığı durgunluğa bırakmıştır. Bunun sonucunda üye ülkeler arasında serbest dolaşımı engelleyen tarife dışı uygulamalar yaygınlaşmıştır. Bunalımı aşmak ve ekonomik yönden bütünleşmiş bir Avrupa yaratmak amacıyla 1 Temmuz 1987 tarihinde imzalanan Avrupa Tek Senedi, Avrupa Topluluklarını kuran Paris ve Roma Antlaşmalarında kapsamlı bir değişim yapmıştır. Tek Senet Roma Antlaşmasına ekler getirerek ekonomik, sosyal ve siyasi alanlarda uyum ile tek pazarın 1992 de tamamlanmasını ve Ekonomik ve Parasal Birliğe geçişi öngörmüştür⁶.

Tek Pazarın 1 Ocak 1993 tarihinde kurulmasıyla birlikte 12 üye ülke arasında malların, sermayenin, hizmetlerin ve insanların serbest dolaşımı tam anlamıyla sağlanmıştır.

2.1.1.2 Maastricht Antlaşması

AKÇT, AET ve EURATOM'u oluşturan antlaşmalarda siyasi bütünleşmenin nihai hedef olarak belirlenmesine rağmen, Topluluk bünyesinde alınan kararlar ekonomik faaliyetlere ilişkindir. Bu sebeple siyasi bütünleşmenin sağlanması amacıyla, Topluluk üyeleri arasında ekonomik faaliyetlerin yanı sıra sosyal ve siyasi konularda da işbirliğinin artırılmasına yönelik yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. İhtiyaçlara cevap verebilmek amacıyla hazırlanan Maastricht Antlaşması, ekonomik ve parasal birliğe geçiş için ekonomik hedeflerle beraber siyasi birliğin kurulması için de ortak dış politika ve güvenlik politikası ile adalet ve içişleri alanında işbirliğinin geliştirilmesine dair siyasi hedefleri de içermektedir.

⁶ İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV), <http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=abtarihce&baslik=Tarihçe>, 28.05.2009

7 Şubat 1992 tarihinde imzalanan ve 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Birliği Antlaşması (Maastricht Antlaşması) ile kurucu antlaşmalarda köklü değişiklikler yapılmıştır.

Antlaşma kapsamında “siyasi birlik” kurulması amacıyla⁷;

- Tek paraya geçilmesini sağlayacak ekonomik ve parasal bir birliğin kurulması,
- AB vatandaşlarına yaşadıkları ülkenin belediyelerinde seçme ve seçilme hakkı veren bir Avrupa vatandaşlığının oluşturulması,
- Avrupa güvenliğini sağlayacak, demokrasi ve insan hakları gibi değerleri savunacak ortak dış politikanın ve güvenlik politikasının meydana getirilmesi,
- Birliğin iç güvenliğini sağlamak üzere hukuk ve iç işlerinde işbirliğinin sağlanması

konuları ele alınmıştır.

Bu kapsamda (Tecer, 2007:17);

- Ekonomik ve sosyal faaliyetlerin uyumlu ve dengeli gelişimi,
- Çevre kirliliğinin önlenmesine ve doğal kaynakların korunmasına önem veren sürdürülebilir bir büyümenin sağlanması,
- Avrupa vatandaşları için daha demokratik, şeffaf, güçlü ve güvenli bir Birlik yaratılması hedeflenmiştir.

Ayrıca Maastricht Antlaşmasının önemli sonuçlarından biri de Ekonomik ve Parasal Birliğin son aşamasına geçiş öncesinde üye ülke ekonomileri arasındaki farklılıkların giderilmesi amacıyla bazı makroekonomik büyüklükler açısından yaklaşma kriterlerinin tespit edilmesidir.

Maastricht Kriterleri, mali disiplini sağlamak amacıyla bütçe açığı/GSYİH oranı ve toplam devlet borçları/GSYİH oranı, parasal disiplini sağlamak amacıyla ise enflasyon oranı, faiz oranı marjı ve döviz kurları olmak üzere toplam 5 değişkenden oluşmaktadır (Aktan, 2001:29);

⁷ İKV, <http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=abtarihce&baslik=Tarihçe>, 28.05.2009

Fiyat İstikrarı: Her üyenin yıllık ortalama enflasyon oranı, fiyat artışının en düşük olduğu üç üye devletin yıllık enflasyon oranı ortalamasından 1,5 puan fazla olmamalıdır.

Kamu Açıkları: Üye devletlerin planlanan ya da fiili kamu açıklarının, gayri safi yurtiçi hâsıllarına oranı yüzde 3'ü aşmamalıdır.

Kamu Borcu: Üye devletlerin planlanan ya da fiili kamu borç stoklarının, gayri safi yurtiçi hâsıllarına oranı yüzde 60'ı geçmemelidir.

Faiz Oranları: Uzun vadeli faiz oranları, en düşük faiz oranlarına sahip olan üç üye ülkenin ortalama faiz oranlarını 2 puandan fazla aşmamalıdır.

Döviz İstikrarı: Üye devletlerin ulusal paraları, Avrupa Döviz Kuru Mekanizmasının⁸ izin verdiği normal dalgalanma marjı içinde kalmalıdır. Üye devletlerin para birimleri diğer Avrupa paraları karşısında yeterince istikrarlı olmalıdır. Son 2 yıl itibarıyla üye ülke parası diğer bir üye ülke parası karşısında devalüe edilmiş olmamalıdır.

Maastricht Kriterlerinin belirlenmesinde Almanya'nın büyük etkisi olmuştur. Bu kriterlerle üye ülkelerin, yıllardır disiplinli para ve maliye politikası uygulayan, fiyat istikrarını sağlamış olan Almanya'nın standartlarına ulaşmaları hedeflenmiştir (Akçay, 2008:14). Böylece üye ülkelerin belirli bir ekonomik yetkinliğe sahip olması, Birlik ve dolayısıyla diğer üye ülkeler üzerine mali bir yük getirmemesi amaçlanmaktadır. Mali disiplini sağlamış üye ülkeler, makroekonomik şoklar ve krizler karşısında ihtiyatlı ve ekonomik açıdan istikrarlı bir yapıda olabilecektir.

Maastricht Antlaşması, Paris ve Roma Antlaşmaları uyarınca gerçekleştirilen Avrupa ekonomik birliğini, Avrupa vatandaşlığı, ortak dış işleri ve güvenlik politikası, adalet ve iç işlerinde işbirliği gibi yeni kavram ve konularla derinleştiren bir Avrupa bütünleşme modeline dönüştürmüştür (Tecer, 2001:18). Roma Antlaşmasında belirlenen siyasi birleşme hedefi, Maastricht Antlaşmasında yer alan sosyal ve siyasal konuları ilgilendiren maddelerle hayata geçirilmektedir.

⁸ Parasal istikrarı gerçekleştirmek amacıyla katılımcı devletlerin para birimlerinin birbirleri karşısında kabul edilen merkezi oranlarda önceden belirlenmiş bir bant içinde (ilk başlarda yüzde $\pm 2,25$ daha sonra ise yüzde ± 15 olarak belirlenmiştir) dalgalanmasıdır.

2.1.1.3 Kopenhag Kriterleri

Topluluğa katılmak isteyen adaylar için Roma Antlaşmasının 237. maddesinde “her Avrupa devleti Topluluğun bir üyesi olmak için başvurabilir” ve Maastricht Antlaşmasının 49. maddesinde “özgürlük, demokrasi, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı ve hukukun üstünlüğü ilkelerini gözeten her Avrupa ülkesi Birliğe üyelik başvurusunda bulunabilir” şeklinde net olmayan ifadeler yer almaktaydı. Ancak 1990’lardan sonra Birliğe katılmak isteyen birçok ülkenin olması ve ülkeler arasında farklı siyasi ve ekonomik yapıların bulunması nedeniyle çeşitli kriterler belirleme ihtiyacı doğmuştur (Erçin, 2002:69).

SSCB’nin dağılmasıyla soğuk savaşın sona ermesi ve Berlin duvarının yıkılması Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerini (MDAÜ) Birliğe dâhil etme eğilimine neden olmuştur. 21–22 Haziran 1993 tarihinde AB’nin MDAÜ’leri kapsayacak şekilde genişlemesi kararının alındığı Kopenhag Zirvesinde, AB’ye üyelik kıstasları belirlenmiştir. Kopenhag Kriterleri olarak bilinen koşullar, AB’ye üyelik başvurusu kabul edilen tüm aday ülkeler tarafından yerine getirilmesi gereken asgari koşulları ifade etmektedir. Bu koşullar yeni katılımcı üyelerden kaynaklanan sorunları asgari seviyede tutma, ekonomik birlik çerçevesinde oluşturulan dış sınırlara, siyasi ve hukuksal sınırlar da ekleyerek içyapıyı koruma ve Birliği uluslararası alanda rekabete hazırlama amacı taşımaktadır.

Kopenhag Kriterleri siyasi ve ekonomik kriterler ile müktesebata uyum olmak üzere üç grupta toplanmaktadır (Aktan, 2001;24).

i. Siyasi Kriterler

Aday ülke demokrasinin güvence altına alındığı, hukukun üstünlüğüne, insan haklarına ve azınlık haklarına saygılı, istikrarlı bir yapıya kavuşmuş olmalıdır. Bu ilkelerin yalnızca varlığı yeterli olmayıp bütün unsurlarıyla günlük yaşama geçirilmeleri ve kesintisiz uygulanıyor olmaları gerekmektedir. Bu bağlamda,

Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü:

- Siyasal çoğulculuk, ifade özgürlüğü ve din seçme özgürlüğünü kapsayacak anayasal garantinin bulunması,
- Devlet birimlerinin işlevlerini yerine getirebilmelerine olanak sağlayan demokratik kurumlar ile bağımsız yargı ve anayasa kurumlarının bulunması,
- Siyasi partilerin dönüşümlü olarak iktidara gelmelerini sağlayan ve muhalefetin rolünü tanıyan özgür ve dürüst seçimlerin gerçekleştirilmesi,

İnsan hakları:

- Avrupa Konseyinin İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Hakkındaki Sözleşmesine taraf olunması,
- Avrupa Konseyi İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvurunun kabulü,

Azınlıklara Saygı:

- Avrupa Konseyinin Ulusal Azınlıkların Korunması Hakkında Çerçeve Sözleşmesine uyulması,
- Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi tarafından kabul edilen 1201 sayılı tavsiye kararına uyulması

biçiminde ifade edilebilir.

ii. Ekonomik Kriterler

Aday ülkede iyi işleyen bir pazar ekonomisi ve AB içindeki piyasa güçlerine ve rekabet baskısına karşı koyabilme kapasitesi bulunmalıdır. Bu bağlamda,

Etkin Bir Piyasa Ekonomisi:

- Ticaret kadar fiyatların da serbest olması,
- Piyasaya giriş ve çıkış için engellerin bulunmaması,
- Mülkiyet haklarına dair düzenlemeleri kapsayan yasal sistemin olması,
- Fiyat istikrarının sağlanması ve sürdürülebilir dış dengenin varlığı,

- Mali sektörün tasarrufları üretim yatırımlarına yönlendirebilecek kadar gelişmiş olması,

AB İçinde Rekabet Edebilme Kapasitesinin Sağlanması:

- Ekonomiye yön veren faktörlerin istikrarlı ve öngörülebilir bir ortamda kararlar almaları için yeterli derecede makro ekonomik istikrar,
- İşleyen piyasa ekonomisinin varlığı,
- Altyapı (enerji, telekomünikasyon, ulaştırma vs), eğitim-öğretim ve araştırma alanlarında yeterli miktarda ve kalitede beşeri ve fiziki sermayeye sahip olunması,
- Firmaların teknolojiye uyum sağlama kapasitesinin bulunması,
- Hükümet politikasının ve mevzuatın ticaret politikası, rekabet politikası, devlet yardımları, KOBİ'ler için destek vs. yoluyla rekabet yeteneğini etkileme derecesi,
- Genişleme öncesinde ülkenin Birlik ile sağladığı ticari bütünleşmenin derecesi,
- Küçük ve orta ölçekli firmaların yeterli sayıda olması

biçiminde ifade edilebilir.

iii. Topluluk Müktesebatının Kabulü

Aday ülke AB'nin çeşitli siyasi, ekonomik ve parasal hedeflerine uygun şekilde Birlik mevzuatını ve mevzuattan kaynaklanan üyelik yükümlülüklerini üstlenebilme kapasitesine sahip olmalıdır. Bu bağlamda,

AB'nin Siyasi Birlik ile Ekonomik ve Parasal Birlik Hedeflerini Kabul Etmek:

- Birliğin ortak dış politika ve güvenlik politikasına katılım,
- Merkez bankasının bağımsız olması,
- Merkez bankasının kamu açıklarını finanse etmemesi,

AB'nin Aldığı Kararlara ve Uyguladığı Yasalara Uyum Sağlamak:

- Aday ülkelerin Gümrük Birliği, malların serbest dolaşımı gibi ortaklık antlaşmalarında belirtilen şartlara uyum sağlaması,

- Tek pazara geçişi gerektiren Topluluk Müktesebatına uyum sağlaması,
- Topluluğun tarım, iletişim ve bilgi teknolojileri, çevre, ulaşım, enerji, taşımacılık, tüketici hakları, adalet ve iç işleri, işgücü ve sosyal haklar, eğitim ve gençlik, vergilendirme, istatistik, bölgesel politikalar, dış politika ve güvenlik politikası gibi alanlardaki her türlü düzenlemesine uyum sağlanması

biçiminde ifade edilebilir.

Maastricht kriterleri, Ekonomik ve Parasal Birliğe geçmek amacıyla üye ülkelerin mali ve parasal disiplini sağlamaları için ekonomi alanında somut kriterler içermektedir. Kopenhag Kriterleri ise AB'ye tam üyelik için aday ülkelerin taşımaları gereken asgari ekonomik, sosyal ve siyasi koşulları belirlemektedir. Öte yandan Kopenhag kriterleri Maastricht kriterlerinden farklı olarak somut, sayısal hedefler değil politika ifadeleri içermektedir.

2.1.1.4 Diğer Kurucu Antlaşmalar

i. Amsterdam Antlaşması

AB kurucu antlaşmaları olan Roma Antlaşması, Tek Senet ve Maastricht Antlaşması 16–17 Haziran 1997 tarihlerinde gerçekleştirilen Amsterdam Zirvesinin sonucu olan ve 1 Mayıs 1999'da yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ile yeniden düzenlenmiştir.

Amsterdam Antlaşmasının dört ana hedefi bulunmaktadır (Aktan, 2001:13).

- İstihdamı ve yurttaşların haklarını Birliğin merkezine yerleştirmek,
- Hareket özgürlüğü önündeki son engelleri kaldırmak ve güvenliği güçlendirmek,
- Avrupa'nın uluslararası arenada güçlenmesini sağlamak,
- Yeni üye devletlerin katılmasıyla Birliğin kurumsal yapısını daha etkin kılmak.

Amsterdam Antlaşmasında, AB'nin özgürlük, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı ve hukuk devleti ilkeleri üzerine kurulduğu açık

şekilde belirtilmiş ve insan hakları alanında önemli bir adım atılmıştır. Ayrıca Antlaşma kapsamına Schengen Antlaşmasının da alınması sonucu, AB müktesebatının bir parçası olan Schengen müktesebatına aday ülkelerin uyum sağlaması gerekliliği doğmuştur.

ii. Nice Antlaşması

7–11 Aralık 2000 tarihindeki Nice Zirvesinde Avrupa Konseyi, Komisyonun hazırlamış olduğu “2000 Strateji Belgesi”ni kabul etmiş ve aday ülkelerin çoğunluğunun üyeliğine ilişkin hedef tarih olarak 2004 yılı belirlenmiştir.

Kurucu Antlaşmalarda değişiklik öngören Nice Antlaşması sonucunda “AB’nin Geleceğine İlişkin Deklarasyon” yayınlanmıştır. Deklarasyon metninde 4 temel konunun açıklığa kavuşturulması için ortak bir karara varılmıştır. Bu konular;

- AB ve üye ülkeler arasındaki yetki dağılımı,
- Temel Haklar Şartının statüsü,
- Topluluk ve AB Antlaşmalarının daha açık ve ulaşılabilir olması için basitleştirilmesi,
- Ulusal parlamentoların AB yapılanmasındaki rolüdür.

Birliğin gelişimi incelendiğinde, 1957 yılında imzalanan Roma Antlaşmasının 30 yıl sonra Tek Senet ile yeniden düzenlendiği görülmektedir. Buna karşın 1992’de imzalanan Maastricht Antlaşması 5 yıl sonra Amsterdam Antlaşması ile değiştirilmiş ve bundan 3 yıl sonra da Nice Antlaşması ile yeniden düzenlemiştir. Bu durum teknik ve ekonomik işbirliğini düzenlemede sorun çıkarmayan üye ülkelerin, siyasi birlik konusunda ulusal çıkarlarını düzenlemede zorlandıklarının ifadesidir (Dedeoğlu, 2003:60).

iii. Lizbon Antlaşması

Nice Zirvesinde, genişleme tarihine karar verilmesiyle beraber AB’nin geleceğine ilişkin tartışmalar başlamıştır. Tartışmalar çerçevesinde genişleyen Birliğin kurumsal işleyişinin iyileştirilmesi, demokratik meşrutiyyetin artırılması ve AB ile vatandaşlar arasındaki kopukluğun giderilmesi gibi

hedeflerle Kurucu Antlaşmaların yerini alacak bir anayasa hazırlanması gündeme gelmiştir. Bu kapsamda genişlemenin yaratacağı güçlüklerle başa çıkabilmek için Avrupa Komisyonu, bir Anayasa Antlaşması taslağı hazırlamak üzere Aralık 2000’de bir Kurultay oluşturmuştur. Kurultayın hazırladığı antlaşma taslağı Haziran 2003’te uzlaşmayla kabul edilmiştir. Taslak Anayasa 29 Ekim 2004’te Roma’da resmen imzalanmış ve onay için üye ülkelere gönderilmiştir.

Avrupa Anayasasının yürürlüğe girebilmesi için üye ülkeler tarafından iki yıl içerisinde onaylanması öngörülmüştür. Anayasanın ülke başkanlarınca, ulusal meclisçe onaylanması ya da halk referandumuna sunulması üye ülkelerin takdirine bırakılmıştır. 25 üye ülkenin 10’u⁹ Anayasanın referanduma götürülmesine karar vermiştir. İspanya ve Lüksemburg’da gerçekleştirilen referandum sonucunda Anayasa kabul edilirken, Mayıs ve Haziran 2005’te Fransa ve Hollanda’da halk anayasayı reddetmiştir. Fransa ve Hollanda’da ki referandum sonucunda ret oyu çıkması Avrupa entegrasyon sürecinin ülkelerin dinamik ve güncel iç politikaları ile ilgili olduğunu göstermektedir (Taggart, 2006:20).

Anayasanın onaylanması sürecinde karşılaşılan sorunlar, başarıyla yürütülen genişleme sürecinin bozulmasına ve genişleme ile ilgili ciddi tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur (DTM, 2009:7). Belirsizlik ortamının sona erdirilmesi amacıyla Haziran 2007 tarihinde toplanan Avrupa Konseyi Zirvesinde hükümetlerarası bir konferans düzenlenerek sorunun çözümü konusunda anlaşmaya varılmıştır. Birlik üyeleri arasında Avrupa Anayasasında en fazla tartışılan konu Birliğe ait semboller ve ibareler olmuştur. Özellikle İngiltere, Hollanda ve Çek Cumhuriyeti Birlik sembollerinin yasal bir mevzuata bağlanması konusunda karşıt görüşe sahip ülkelerdir. Bu tartışmalar sonucunda Anayasa rafa kaldırılmış, ancak Anayasada şekillendirilen kurumsal denge korunarak, mevcut kurucu antlaşmaların yerini alacak yeni bir metin üzerinde antlaşmaya varılmıştır. 18–19 Ekim 2007 tarihli Avrupa Konseyi Zirvesi sonucunda şekillenen ve 13 Aralık 2007

⁹ Hazırlanan Anayasa taslağını referanduma götüren 10 üye ülke Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Fransa, Lüksemburg, Hollanda, İngiltere, Polonya, İrlanda ve İspanya’dır.

tarihinde imzalanan Lizbon Antlaşması birçok açıdan anayasa taslağında yer alan hususları içermektedir.

Antlaşmanın onay sürecinde İrlanda'nın antlaşmayı referanduma götürmesi ve İrlandalıların referandum sonucunda antlaşmayı reddetmesi Birlik'te kaygılara neden olmuştur. İrlanda hükümetine ve halkına antlaşma kapsamında taşıdıkları kaygıları giderecek teminatlar verilmesi sonucunda ikinci kez referanduma götürülen antlaşma, İrlanda halkı tarafından kabul edilmiştir. Üye ülkelerin tümü tarafından onaylanan antlaşma 1 Aralık 2009 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir.

Lizbon Antlaşmasının en önemli sonucu Roma Antlaşmasıyla kurulan Avrupa Topluluğu ve Maastricht Antlaşmasıyla oluşturulan Avrupa Birliğinin yerini alacak, tek hukuki kimliğe sahip bir Avrupa Birliği öngörmüş olmasıdır (DTM, 2009:16).

2.1.2 AB Genişleme Süreci

1952 yılında AKÇT'nin kurulması ile ilk defa bir araya gelen Batı Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg 1958 yılında oluşturulan AET ve EUROATOM ile ilişkilerini kuvvetlendirmiştir. Üye ülke ekonomilerini geliştirmek ve halkın yaşam seviyesini yükseltmek amacıyla kurulan toplulukların faaliyetlerindeki başarı ve üyeler arasındaki sıkı işbirliği Avrupa kıtasında yer alan diğer ülkelerinde topluluklara üye olmalarına neden olmuştur.

Birliğe ilk katılım talebi İngiltere, İrlanda, Danimarka ve Norveç'ten gelmiştir. General De Gaulle yönetimindeki Fransa'nın 1961 ve 1967 yılında İngiltere'nin birliğe katılım talebini iki kez veto etmesinin ardından 1969 yılında Lahey'de yapılan Zirvede İngiltere, İrlanda, Danimarka ve Norveç ile müzakerelerin başlanmasına karar verilmiştir. Böylece ilk genişleme dalgası

22 Ocak 1972 yılında İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın¹⁰ Topluluğa katılmasıyla gerçekleşmiştir.

İkinci genişleme, 1 Ocak 1981'de Yunanistan'ın topluluğa üye olmasıyla gerçekleşmiştir. 8 Haziran 1959 tarihinde üyelik başvurusunda bulunan Yunanistan ile Topluluk ilişkileri 1967'de Yunanistan'da darbe olması sebebiyle askıya alınmıştır. Demokrasiye geçişle beraber 1975'de üyelik başvurusunu yenileyen Yunanistan'ın Komisyon raporunda ekonomik sıkıntılar nedeniyle üyeliğinin uygun olmadığı belirtilse de üye ülkeler tarafından katılımı desteklenmiş ve 28 Mayıs 1979'da katılım antlaşması imzalanmıştır¹¹.

AB 1 Ocak 1986'da İspanya ve Portekiz'in Topluluğa katılmasıyla üçüncü kez genişlemiştir. İspanya ve Portekiz ilk başvurularını 1962 yılında yapmış ancak her iki ülkenin de diktatörlükle yönetilmesi gerekçesiyle başvuruları reddedilmiştir. Demokrasiye geçiş sürecinin tamamlanması ile Mart 1977'de Portekiz, Haziran 1977'de ise İspanya başvurularını yenilemiş ve Komisyonun olumlu görüşü ile 1978'de katılım süreçleri başlamıştır.

Genişlemenin dördüncü dalgası sonucunda 1 Ocak 1995 tarihinde Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in Birliğe katılımı ile Orta ve Kuzey Avrupa'da yeni açılımlar sağlanmıştır. Bu ülkelerin ekonomik açıdan ve kurumlarının işleyişi bakımından Güney Avrupa ülkelerine göre daha gelişmiş olması 13 ay gibi kısa sürede katılım müzakerelerinin tamamlanmasını sağlamıştır. Avusturya 17 Temmuz 1989'da, İsveç 1 Temmuz 1991'de, Finlandiya ise 18 Mart 1992 tarihinde üyelik başvurularında bulunmuş ve ülkeler için müzakereler 1 Şubat 1993 tarihinde başlamıştır.

AB Komisyonunun genişlemeye ilişkin stratejisi 16 Temmuz 1997 tarihinde yayınlanan Gündem 2000 raporunda açıklanmıştır. 24–25 Mart 1999'da Berlin Zirvesinde kabul edilen belgenin amacı, kalkınma, rekabet ve istihdam konularını güçlendirmek, temel politikaları modernleştirmek ve genişleme doğrultusunda Birliği yeniden şekillendirmektir (Aktan, 2001:13).

¹⁰ Halkı yapılan referandum neticesinde yüzde 53,3 olumsuz oyla AT dışında kalmayı tercih etmiş olan Norveç 1973 yılında Topluluk ile yalnızca Serbest Ticaret Antlaşması imzalamıştır.

¹¹ İKV, [http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=abgenislemesi&baslik=AB Genişlemesi](http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=abgenislemesi&baslik=AB%20Genislemesi), 28.05.2009

Raporda MDAÜ'nün ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY)'nin iki dalga halinde 2000'li yıllarda AB'ye üye olmaları öngörülmüştür. Kopenhag Kriterlerine uyumlu olduğu düşünülen Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovenya ve Estonya ilk dalgayı oluşturan ülkeler iken kriterlere daha az uyum gösteren Slovakya, Litvanya, Letonya, Bulgaristan ve Romanya ise ikinci dalgada yer almışlardır.

1 Mayıs 2004 tarihinde beşinci ve en büyük genişleme dalgası ile Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Polonya, Slovakya ve Slovenya'dan oluşan 10 ülke Birliğe üye oldular. Bu ülkelerin Birliğe dâhil edilmesi ile Avrupa kıtasının bölünmüşlüğüne son vermek ve MDAÜ'lerin demokrasi ve serbest piyasa ekonomisine geçmesini sağlayarak komünizme dönme ihtimallerini ortadan kaldırmak ve bu sayede istikrarsızlığa yol açacak tüm unsurları engellemek amaçlanmıştır (Erçin, 2002:12).

Son genişleme süreci olan altıncı genişleme dalgası ile 1 Ocak 2007 tarihinde Bulgaristan ve Romanya Birliğe üye olmuşlardır. Romanya 22 Haziran 1995 tarihinde, Bulgaristan ise 14 Aralık 1995 tarihinde üyelik başvurusunda bulunmalarına rağmen müzakereler 15 Şubat 2000 tarihinde başlamıştır. Romanya ve Bulgaristan'ın Birliğe üye olmasıyla 27 ülkeden oluşan AB bugünkü sınırlarına ulaşmıştır.

Avrupa Komisyonu 16 Mart 2005 tarihinde üyelik müzakere çerçevesini kabul ettiği Hırvatistan'ın üyelik görüşmelerinin ön koşulu olan "siyasi kriterler" bakımından Lahey'deki Uluslararası Savaş Suçluları Mahkemesine savaş suçlularını teslim etmediği ve tam işbirliği yapmadığı gerekçesiyle müzakereleri süresiz askıya almıştır. Ancak 3 Ekim 2005'de müzakerelere tekrar başlanmıştır. Aynı tarihte, 10–11 Aralık 1999 Helsinki Zirvesinde adaylık statüsü kazanan Türkiye ile de katılım müzakereleri başlamıştır.

Makedonya ise 22 Mart 2004 tarihinde tam üyelik için başvuruda bulunmuş olup bu ülkeye 17 Aralık 2007 tarihinde aday ülke statüsü tanınmıştır.

Son olarak da 2003 yılında tüm Batı Balkan ülkelerinin üyelik perspektifini onaylayan “Selanik Gündemi” kararına göre, Arnavutluk, Sırbistan, Karadağ, Bosna-Hersek ve (1244 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı gereği) Kosova adaylık statüsü bekleyen potansiyel aday ülkelerdir (Avrupa Komisyonu, 2007:7).

Birliğin genişleme süreci aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 2.1 Birliğin Genişleme Süreci

	ÜLKELER	AB ÜYELİĞİ
I. Genişleme	Danimarka	1 Ocak 1973
	İngiltere	1 Ocak 1973
	İrlanda	1 Ocak 1973
II. Genişleme	Yunanistan	1 Ocak 1981
III. Genişleme	İspanya	1 Ocak 1986
	Portekiz	1 Ocak 1986
IV. Genişleme	Avusturya	1 Ocak 1995
	Finlandiya	1 Ocak 1995
	İsveç	1 Ocak 1995
V. Genişleme	Çek Cumhuriyeti	1 Mayıs 2004
	Estonya	1 Mayıs 2004
	GKRY	1 Mayıs 2004
	Letonya	1 Mayıs 2004
	Litvanya	1 Mayıs 2004
	Macaristan	1 Mayıs 2004
	Malta	1 Mayıs 2004
	Polonya	1 Mayıs 2004
	Slovakya	1 Mayıs 2004
	Slovenya	1 Mayıs 2004
VI. Genişleme	Bulgaristan	1 Ocak 2007
	Romanya	1 Ocak 2007
Aday Ülkeler	Hırvatistan	-
	Makedonya	-
	Türkiye	-

Kaynak: İKV, (<http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=abgenislemesi&baslik=AB> Genişlemesi) internet sitesindeki bilgilerden derlenmiştir.

2.2 TÜRKİYE - AB İLİŞKİLERİ

18. yüzyılda başlayan batılılaşma hareketleri Cumhuriyetin ilanından sonra güçlenerek devam etmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da birleşme hareketleri hız kazanırken, Türkiye de ekonomik ve siyasi bütünleşme çabalarını takip etmiş ve sürecin dışında kalmamaya özen göstermiştir.

Türkiye ilk kez 31 Temmuz 1959'da AET'ye katılım talebinde bulunarak Avrupa-Türkiye ilişkilerine resmiyet kazandırmıştır. Bu bağlamda ilk olarak Ankara Antlaşması ve Katma Protokol imzalanmıştır. 1996'da işlerlik kazanan Gümrük Birliği, AB-Türkiye ilişkilerine yeni bir boyut kazandırmış, son olarak 1999 yılında Helsinki zirvesinde kazanılan adaylık statüsü Birliğe katılım yolunda önemli bir adım olmuştur. 3 Ekim 2005 tarihinde AB ile Türkiye arasında katılım müzakereleri resmen başlamıştır. Müzakereler halen 35 başlık altında devam etmektedir.

Bu bölümde Türkiye AB ilişkileri tarihsel süreç içerisinde ele alınacaktır.

2.2.1 Ankara Antlaşması ve Katma Protokol

Türkiye ile AB arasında ilişkiler, AET'nin kurulmasının hemen ardından Türkiye'nin Topluluğa 31 Temmuz 1959'da üyelik başvurusunda bulunmasıyla resmiyet kazanmıştır.

Türkiye'nin AET'ye katılma kararı vermesinde ekonomik faktörlerin yanı sıra, siyasal, kültürel ve askeri faktörler de önemli ölçüde etkili olmuştur (Seyidoğlu, 2007:263). Türkiye Cumhuriyeti'nin AET'ye üyelik başvurusunda bulunmasının arkasında yatan faktörler (Tecer, 2007:164);

- II. Dünya Savaşından sonra SSCB'nin Doğu Avrupa'da uyguladığı yayılmacı politikanın tehdit olarak algılanması,

- O dönemde toplam ihracatta yüzde 35’lik pay sahibi olan Topluluk ülkeleri ile gümrük birliğine dayalı ortaklık ilişkisi içinde ticaretin daha da geliştirilmek istenmesi,
- AET’den büyük miktarda dış fon kaynağı sağlanacağı beklentisi,
- II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü, Avrupa Konseyi ve Kuzey Atlantik Paktı Örgütü gibi önemli ekonomik, siyasi ve askeri amaçlı kuruluşlara üye olan Türkiye’nin AET’ye de katılarak batılı kimliğini pekiştirmek istemesi,
- 15 Temmuz 1959’da AET’ye üyelik başvurusunda bulunan Yunanistan’dan bütünleşme sürecinde geri kalmama düşüncesi olarak sayılabilmektedir.

Ayrıca Türkiye’nin öncelikle AET’ye bağlanma isteğinin arkasında yatan nedenler, Türk yetkililerince “Türkiye uzun dönemde, Batı Avrupa’da kurulabilecek siyasal bir birliğin dışında kalmak istememektedir. Öte yandan, Türkiye, gümrük birliği içinde Yunanistan’a verilecek ticari tavizlerden de yoksun kalmamak amacındadır” şeklinde ifade edilmiştir (DTM, 2002:310).

Türkiye’nin başvurusu AET Bakanlar Konseyi tarafından kabul edilmekle birlikte, Türkiye’nin kalkınma düzeyinin Birliğe tam üye olabilecek seviyede olmadığı belirtilmiştir. Türkiye’nin üyelik koşullarını sağlayabilecek duruma gelebilmesi için 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan Ankara Antlaşması 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yunanistan ile Türkiye arasında denge politikası izleyen AB, antlaşmanın imzalanması aşamasında aynı hassasiyeti göstermiş ve Ankara Antlaşması’nın esaslarını Yunanistan için hazırlanan Atina Antlaşmasına göre belirlemiştir.

Ankara Antlaşması’nın 2. maddesinde Antlaşmanın amacı, “Türkiye ekonomisinin hızlı kalkınmasını ve Türk halkının istihdam düzeyinin ve yaşam koşullarının yükseltilmesini sağlama gereğini göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi özendirme” şeklinde belirtilmiştir. Ayrıca antlaşmanın 28. maddesinde “Antlaşmanın işleyişi, Topluluğu kuran Antlaşmadan doğan yükümlülüklerin tümünün Türkiye tarafından

üstlenebileceğini gösterdiğinden, akit taraflar Türkiye'nin Topluluğa katılması olanağını incelerler" ifadesiyle ortaklık ilişkisinin nihai hedefinin Türkiye'nin Topluluğa tam üyelik olduğu belirtilmektedir. Bu ifadede Türkiye'nin tam üyeliğine yönelik kesin veya bağlayıcı bir hüküm bulunmamasına rağmen, tarafların bu doğrultuda sorumluluklarını yerine getirmeleri bir yükümlülük olarak belirlenmiştir (Erçin, 2002:101).

Ankara Antlaşması'nda, Türkiye'nin üyelik için gerekli yeterlikleri sağlaması amacıyla hazırlık, geçiş ve nihai dönem olmak üzere 3 evre öngörülmüştür (Tecer, 2007:166):

- Hazırlık dönemi, Antlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte başlamıştır. Bu dönemde taraflar arasında ekonomik farklılıkların azaltılması amaçlanmıştır. Türkiye herhangi bir yükümlülük üstlenmemiş, AET'nin tek yanlı tavizleri ve yardımlarıyla Türk ekonomisinin kalkınmasını hedeflemiştir. Bu sürecin başlangıçta 5 yıl sürmesi öngörülmüş, sonra 1973'e kadar uzatılmıştır. Topluluk 1971 yılından itibaren bazı petrol ve tekstil ürünleri dışında Türkiye'den ithal ettiği tüm sanayi mallarına uyguladığı gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarını tek tarafı olarak kaldırmıştır.
- 13 Kasım 1970 tarihinde imzalanan ve 1973 yılında yürürlüğe konulan Katma Protokol ile hazırlık dönemi bitmiş ve geçiş dönemi başlamıştır. Tarafların bu dönemde üstleneceği yükümlülükler belirlenmiş, taraflar arasında sanayi ürünleri, tarım ürünleri ve kişilerin serbest dolaşımının sağlanması ve gümrük birliğinin tamamlanması öngörülmüştür. Türkiye AB'den ithal ettiği sanayi ürünlerine uyguladığı gümrüklerini 12–22 yıllık listeler dâhilinde kademeli olarak sıfırlamayı ve Ortak Gümrük Tarifesine uyum sağlamayı üstlenmiştir. Bu dönem 1995'e kadar 22 yıl sürmüştür.
- Gümrük Birliğine dayanan nihai dönemde taraflar arasında ekonomik mevzuatta ve politikalarda yakınlaşma olacak, böylece Topluluğa uyum sağlanacaktır. Türkiye topluluğa üye olabilmek için müzakerelere hazır konuma getirilecektir.

Ancak gerek Ankara Antlaşması gerekse Katma Protokol hükümleri yeterince uygulanamamıştır. Özellikle 1980 öncesi dönemde Türkiye ekonomik ve siyasi nedenlerle yükümlülüklerini yerine getirememiştir. 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile de ilişkiler askıya alınmıştır.

2.2.2 Gümrük Birliği

1983 yılında Türkiye’de sivil idarenin yeniden kurulması ve ithal ikamesi politikaların terk edilmesi ile AT ile olan ilişkiler yeniden canlanmaya başlamıştır. 14 Nisan 1987 tarihinde hazırlık dönemi tamamlanmadan Roma Antlaşmasının 237. AKÇT’nin 98. ve EURATOM’un 205. maddelerine dayanarak Türkiye tekrar üyelik başvurusunda bulunmuştur.

Türkiye’nin başvurusu ile AB, Türkiye’nin üyelik konusundaki ehliyetini kabul etmekle beraber kendi iç bütünleşmesini tamamlamadan Topluluğun yeni bir üyeyi kabul edemeyeceğini belirtmiştir. Bu nedenle müzakere için bir tarih belirlenmeyip, ortaklık antlaşması çerçevesinde ikili ilişkilerin devam etmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu kapsamda Topluluk Türkiye’ye Gümrük Birliği sürecinin tamamlanmasını, mali işbirliğinin yeniden başlatılmasını, sanayi ve teknolojik işbirliği sağlanmasını, siyasal ve kültürel bağların güçlendirilmesini önermiştir.

Öneriyi olumlu karşılayan Türkiye, Gümrük Birliği sürecinin tamamlanmasını hedef edinmiş ve çalışmalara hız vermiştir. 5 Mart 1995 tarihli Ortaklık Konseyi toplantısında alınan kararla Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye süreçte Gümrük Birliğini tamamlamayı hedeflerken AB, MDAÜ’lerle ilişkileri geliştirerek Avrupa kıtasını yeniden şekillendirme çabalarına hız vermiştir. MDAÜ ülkeleri ile GKRY ve Malta’nın üyelik için başvurularda bulunması Türkiye’nin geri planda kalmasına neden olmuştur (Ercin, 2002:106).

Türkiye, Gümrük Birliği sürecinde, mevzuatını AB’nin gümrük ve ticaret politikalarının yanı sıra rekabet ve fikri sınaî mülkiyet haklarına ilişkin

politikalarının da dâhil olduğu kapsamlı bir alanda uyumlaştırma yükümlülüğü üstlenmiştir.

Gümrük Birliği, AB ile birleşme yolunda önemli aşamalardan biridir. Türkiye, AB'ye üye olmaksızın AB ile Gümrük Birliğine giren tek üçüncü ülkedir. Bu süreçte Türkiye, dış ticaret açığındaki artışa rağmen, Gümrük Birliği kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirerek üyelik konusunda kararlılığını göstermiştir.

Gümrük Birliği kararından sonra, Türk kamuoyunda tam üyelik yolunun açıldığına dair iyimser bir hava oluşmuştur. Oysa Gündem 2000 Raporunda MDAÜ'lerin ve GKRY'nin iki dalga halinde Birliğe üye olacakları bahsedilirken Türkiye'nin ekonomik ve siyasi nedenlerden ötürü genişleme sürecine dâhil edilmeyeceği bildirilmiştir (Erçin,2002:106). Raporda Gümrük Birliği sürecinden duyulan memnuniyetin yanı sıra Türk ekonomisinin istikrarsız olmasına ve siyasi konulardaki sorunlara çözüm bulunmadığına değinilmiştir.

12–13 Aralık 1997 tarihinde yapılan Lüksemburg Zirvesinde Türkiye'nin tam üyelik ehliyetine sahip olduğu belirtilmiş ancak Türk tarafının talebine rağmen adaylığı resmen teyit edilmemiş ve adaylık yerine bir strateji önerilmiştir. Stratejide Ankara Antlaşmasında öngörülen imkânların geliştirilmesi, Gümrük Birliğinin güçlendirilmesi, mali işbirliği ve mevzuat uyumu gibi unsurlara yer verilmesi ve gelişmelerin düzenli olarak gözden geçirilmesi öngörülmüştür. Ayrıca Türkiye'deki siyasi ve ekonomik reformların sürdürülmesi ve Yunanistan ile istikrarlı ilişkiler kurulması yoluyla Kıbrıs sorununa çözüm bulunması ve BM gözetimindeki müzakerelerin desteklenmesi gerekliliğine değinilmiştir.

Konseyin açıklaması üzerine Türkiye, Gümrük Birliğinin devam edeceğini ancak AB ile siyasi diyalogun askıya alınacağını deklare etmiştir. Türk Hükümeti, AB'nin Türkiye'ye karşı tutumunu kınamış, AB ile olan ilişkilerinin geliştirilmesini AB'nin yükümlülüklerini yerine getirmesi şartına bağlamış ve AB'nin Türkiye ile ilgili mevcut zihniyet ve yaklaşımının değişmesini talep etmiştir. Kıbrıs sorunu, Türk-Yunan ilişkileri ve insan hakları gibi konuların Türkiye'nin iç meseleleri olduğu ve AB ile siyasi diyalogun bu konuları kapsamayacağı, ilişkilerin çıkış yolunun AB'nin

göstereceği siyasi iradeye bağlı olduğu Türk hükümeti tarafından belirtilmiştir¹².

2.2.3 Türkiye'nin AB'ye Adaylık Süreci

Türkiye–AB ilişkilerinin dönüm noktası olan 10–11 Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesinde, oybirliğiyle Türkiye aday ülke olarak ilan edilmiş ve diğer aday ülkelerle eşit konumda olacağı belirtilmiştir. Diğer aday ülkelerde olduğu gibi Türkiye için de bir İlerleme Raporu hazırlanmış, bu raporda yer alan değerlendirmeler ile ilk Katılım Ortaklığı Belgesinin temeli oluşturulmuştur¹³.

Helsinki Zirvesinde Türkiye'nin de diğer aday ülkeler gibi Katılım Öncesi Strateji imkânlarından faydalanması öngörülmüştür. Böylece Lüksemburg Zirvesinde genişleme süreci dışında bırakılan Türkiye'ye Helsinki Zirvesinde tam üyelik statüsü resmen kazandırılmış ve AB-Türkiye ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır.

Türkiye'nin adaylığının resmîyet kazanmasından sonra Komisyon Katılım Öncesi Strateji Belgesinin en önemli unsuru olan Katılım Ortaklığı Belgesini 8 Kasım 2000 tarihinde açıklamıştır. AB, Türkiye için hazırladığı ilk Katılım Ortaklık Belgesini (KOB) 8 Mart 2001'de kabul etmiştir. KOB ile katılım süreci belirli koşullara ve takvime bağlanarak sürecin mali ve teknik yardımlarla desteklenmesi için çerçeve oluşturulması amaçlanmıştır. KOB'a karşılık Türkiye'nin de Ulusal Program hazırlaması istenmiştir. Türkiye tarafından hazırlanan ve ilk katılım ortaklığı belgesinde yer alan önceliklerin hangi somut önlemlerle ve nasıl bir takvim çerçevesinde gerçekleştirileceğini gösteren ilk ulusal program 24 Mart 2001'de kabul edilmiştir. Program yapısı itibarıyla tam üyelik hazırlıkları kapsamında siyasi, ekonomik kriterlere ve müktesebata uyumda atılacak adımların ve diğer katılım önceliklerinin uygulanmaya konma sırasını ve uygulamalar için öngörülen kurumsal ve mali gereksinimler ile kısa ve orta vade de uyum takvimini gösteren belge

¹² Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (ABGS), <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=111&=1> , 28.05.2009

¹³ İKV, <http://www.ikv.org.tr/print.php?ID=837>, 28.05.2009

niteliğindedir (Erçin, 2002:110). Katılım Ortaklık Belgesi ve Ulusal Program dinamik yapısı gereği zaman içerisinde revizyonlar geçirmektedir.

2004 İlerleme Raporunda, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yeterli ölçüde karşıladığının belirtilmesi nedeniyle 16–17 Aralık 2004 tarihinde gerçekleştirilen Zirvede 3 Ekim 2005 tarihinde Türkiye ile katılım müzakerelerinin başlaması konusunda anlaşmaya varılmıştır.

Türkiye'nin AB'ye katılım müzakereleri, 3 Ekim 2005 tarihinde Müzakere Çerçeve Belgesinin kabulü ile başlamıştır. Türk ulusal mevzuatlarının AB müktesebatına uygunluk durumlarının tespit edilmesi amacıyla Avrupa Komisyonu ile birlikte yürütülen tarama süreci 20 Ekim 2005'de "Bilim ve Araştırma" faslı ile başlamış, toplantılar 13 Ekim 2006'da "Yargı ve Temel Haklar" faslı ile tamamlanarak takvime bağlanmıştır. Her bir müzakere faslının taraması bittikten sonra Komisyon üyelere bir rapor sunmuştur. Rapordaki değerlendirme ve öneriler o fasılda müzakerelerin açılmasına temel teşkil etmektedir. Taraması tamamlanan fasıllarda Komisyonun önerisi ve 27 AB üyesi ülkenin onayıyla fiili müzakerelere geçilmektedir.

Katılım müzakereleri, AB müktesebatı ile aday ülke müktesebatı arasındaki farklılıkların giderilmesini ve Birlik müktesebatının aday ülkeler tarafından uygulanabilir hale getirilmesini amaçlamaktadır (Avrupa Komisyonu, 2007:9). Hali hazırda, Hırvatistan ve Türkiye 35 başlık altında katılım müzakerelerini yürütmektedir. Katılım müzakerelerinde aday ülkelerin hareket alanları oldukça kısıtlıdır.

Bugüne kadar Bilim ve Araştırma, Çevre, İşletme ve Sanayi Politikası, İstatistik, Mali Kontrol, Trans-Avrupa Ağları, Tüketicinin ve Sağlığın Korunması, Fikri Mülkiyet Hukuku, Şirketler Hukuku, Bilgi Toplumu ve Medya, Sermayenin Serbest Dolaşımı, Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı ve Vergilendirme fasılları olmak üzere toplam 13 fasıl müzakereye açılmış, sadece Bilim ve Araştırma faslı geçici olarak kapatılmıştır.

2006 yılı ilerleme raporunda Türkiye'nin ek protokolde yer alan yükümlülüklerini yerine getirerek limanlarını Güney Kıbrıs'a açması gerektiği belirtilmektedir. Türkiye ise soruna Birleşmiş Milletler (BM) nezdinde çözüm

bulunması gerektiğini AB'ye bildirmiştir. Aralık 2006 tarihli Konsey kararında Güney Kıbrıs'a yönelik kısıtlamalara ilişkin politikaları kapsayan Malların Serbest Dolaşımı, İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunma Serbestisi, Mali Hizmetler, Tarım ve Kırsal Kalkınma, Balıkçılık, Ulaştırma Politikası, Gümrük Birliği, Dış İlişkiler olmak üzere sekiz fasılda müzakerelerin açılmaması öngörülmüştür. Ayrıca Ek Protokolün Türkiye tarafından tamamen uygulandığı Komisyon tarafından teyit edilinceye kadar hiçbir faslın geçici olarak kapatılmayacağı ifade edilmiştir.

Müzakere sürecinde fasıllar itibarıyla mevcut durum aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 2.2 Fasıllarla İlgili Mevcut Durum¹⁴

Müzakeresi Açılan ve Geçici Olarak Kapatılan Fasıllar	
25	Bilim ve Araştırma
Müzakeresi Açılan Fasıllar	
4	Sermayenin Serbest Dolaşımı
6	Şirketler Hukuku
7	Fikri Mülkiyet Hukuku
10	Bilgi Toplumu ve Medya
12	Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı
16	Vergilendirme
18	İstatistik
20	İşletme ve Sanayi Politikası
21	Trans-Avrupa Şebekeleri
27	Çevre
28	Tüketicinin ve Sağlığın Korunması
32	Mali Kontrol
Müzakere Pozisyonunu Vermeye Davet Edinilen ve Müzakere Pozisyonları Sunulan Fasıllar	
17	Ekonomik ve Parasal Politika
26	Eğitim ve Kültür
AB Konseyi'nde Onaylanıp Açılış Kriteri Belirlenen Fasıllar	
1	Malların Serbest Dolaşımı
3	İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi
5	Kamu Alımları
8	Rekabet Politikası
9	Mali Hizmetler
11	Tarım ve Kırsal Kalkınma
19	Sosyal Politika ve İstihdam
29	Gümrük Birliği
Taslak Tarama Sonu Raporlarının Henüz Türkiye'ye İletilmediği Fasıllar	
AB Konseyi'nde Görüşülmesi Süren Fasıllar	
2	İşçilerin Serbest Dolaşımı
13	Balıkçılık
14	Taşımacılık Politikası
15	Enerji
22	Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu
23	Yargı ve Temel Haklar
24	Adalet, Özgürlük ve Güvenlik
30	Dış İlişkiler
33	Mali ve Bütçesel Hükümler
Avrupa Komisyonunda Görüşülmesi Süren Fasıllar	
31	Dış, Güvenlik ve Savunma Politikaları

Kaynak: ABGS, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=65&l=1>, 10.12.2010

¹⁴ 34. fasıl “Kurumlar” ve 35. fasıl “Diğer Konular” başlığından oluşmakta olup bu fasıllar müzakereye tabi değildir.

3 AB'YE ÜYE VE ADAY ÜLKELERİN GÖSTERGE PERFORMANSLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Çalışmada Türkiye'nin sosyal ve ekonomik gösterge performanslarıyla AB üyesi 27 ülke ile aday ülke konumundaki Hırvatistan ve Makedonya'nın gösterge performanslarının karşılaştırmalı analizi amaçlanmıştır.

Bu kapsamda ülkelerin gelişme düzeylerini tespit etmek için sosyal ve ekonomik göstergelere Temel Bileşenler Analizi uygulanarak ekonomik ve sosyal gelişmişlik endeksleri oluşturulmuştur. Temel Bileşenler Analizi yöntemini uygulamak için SPSS 15.0 (Statistical Package for the Social Sciences) bilgisayar programından yararlanılmıştır.

3.1 TEMEL BİLEŞENLER ANALİZİ

Sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalarda çok sayıda ve çeşitli değişken kullanılabilmektedir. Ancak değişken sayısının fazla olması değişkenlerin birbiriyle ilişkili olma olasılığını da artırmaktadır. İlişki durumunda, değişkenlerden birinin değişmesi diğer değişkenlerin değişimine neden olmaktadır. Bu sakıncaları gidermek için kullanılan değişken sayısını azaltmak ve değişkenler arasındaki ilişkileri yok etmek gerekir. Böylece azalan değişken setiyle istenilen bilgiye ulaşmak ve yorumlamak daha kolay olacaktır (Akın ve Turgan, 2008:126).

Kalkınma; iktisadi dönüşümün yanında siyasal, kültürel ve sosyal dönüşümü içermektedir. Yalnızca tek bir göstergeyle ülkelerin birbirine göre durumunu karşılaştırmak mümkün olsa da birçok sosyo-ekonomik gösterge kullanarak refah düzeyini ölçmek, kalkınmanın tüm boyutlarını görmemiz açısından önemlidir. Bu sebeple çalışmada ülkelerin refah düzeylerinin karşılaştırılmasında birçok gösterge kullanılmıştır. Ancak gösterge sayısının

fazla olması değişkenlerin birbiriyle ilişkili olma olasılığını artırmaktadır. Bu sorunu gidermek amacıyla çalışmada çok sayıda değişkene sahip veri setlerinde değişken sayısının azaltılmasında çok değişkenli istatistik analizlerinden biri olan Temel Bileşenler Analizi yöntemi kullanılmaktadır. Yöntemin amacı, çok sayıda değişken içeren veri setiyle anlatılmak istenen durumun daha az sayıdaki veri setiyle ifade edilebilmesidir (Dunteman, 1989:8). Diğer bir ifadeyle çok değişkenli istatistiksel analizlerde n tane bireye ait p tane değişken üzerinde çalışma yapılmaktadır. Temel Bileşenler Analizi aralarında korelasyon bulunan p sayıda değişkenin açıkladığı yapıyı, aralarında korelasyon bulunmayan ve sayıca orijinal değişken sayısından daha az sayıda ve orijinal değişkenlerin doğrusal bileşenleri olan k sayıdaki değişkenlerle ifade etme yöntemidir. k sayıdaki temel bileşen, başlangıçta var olan p sayıdaki değişkenin yerini alabilmekte ve p sayıdaki değişken üzerindeki n sayılı ölçümden oluşan orijinal veri seti k sayıda temel bileşen üzerindeki n sayılı ölçümden oluşan veri setine indirilmektedir (Johnson ve Wichern, 2002:426). Yani p boyutlu uzay yerine k boyutlu ($k < p$) bir uzayda çalışılarak boyut indirgeme amaçlanmaktadır.

Bu çerçevede, Temel Bileşenler Analizi (Özdamar, 2004:213);

1. Veri indirgemeyi,
2. Tahmin yapmayı,
3. Veri setini bazı yöntemlerin analiz edebileceği forma sokmayı (Ana bileşenler regresyon analizi, faktör analizi gibi),
4. İlişkili değişken setlerinden birimlerin ana bileşen skorlarını hesaplamak ve birimleri bu skora göre sıraya dizmeyi amaçlamaktadır.

Değişkenler için somut ve objektif bir ağırlıklandırma oluşturarak tutarlı sonuçlar verebilen ve istatistiki anlamlılık testleri yapabilen temel bileşenler analiz yöntemi kullanılmaktadır (Dinçer, Özasan ve Kavasoğlu, 2003:32). Bu çalışmada temel bileşenler analizinin kullanılmasının nedenleri ise;

- Çok sayıda ve farklı boyuttaki bilgi setinin kapsadığı ortak anlamı açığa çıkarabilmeyi ve tanımlayabilmeyi sağlamak,

- Kullanılan çok sayıda gösterge arasındaki istatistikî ilişkilerin derecesi dikkate alınarak değişkenler arasında bağımlılık yapısını ortadan kaldırmak,
- Bağımsızlaştırılan değişkenlere objektif kıstaslara göre ağırlıklar verebilmek,
- Değişkenlerin doğrusal bileşiminden elde edilen temel bileşen ya da genel nedensel faktör yardımıyla ülkelerin gelişmişlik seviyelerini sayısal olarak ortaya koyan endeksler oluşturmaktır.

3.1.1 Analiz Tekniği ve Temel Bileşenlerin Elde Edilmesi

Temel bileşenler analizinde hesaplamalar, temel olarak iki matris üzerinden yürütülmektedir. İlk matris (X_{pxn} ham veri matrisi), analizde ele alınan n sayıdaki birimden ve p sayıdaki değişkenden oluşan $n \times p$ boyutlu bir matristir.

$$X = \begin{bmatrix} X_{11} & X_{12} & X_{13} & \dots & X_{1p} \\ X_{21} & X_{22} & X_{23} & \dots & X_{2p} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ X_{n1} & X_{n2} & X_{n3} & \dots & X_{np} \end{bmatrix}$$

Yukarıda da bahsedildiği gibi çok değişkenli analizlerde değişken sayısı fazladır. Bununla beraber değişkenlerin ölçekleri ve ölçü birimleri de farklılık gösterebilmektedir. Bu durumda büyük varyansa sahip değişken analizde büyük ağırlığa sahip olacağından hatalı sonuçlara neden olabilmektedir. Söz konusu sakıncayı gidermek için ikinci bir matris kullanılması gerekmektedir. İkinci matris (Z_{pxn} standartlaştırılmış değerler matrisi), ilk matrisin standardize edilmesi yoluyla türetilen n sayıdaki birimli ve p sayıdaki değişkenli $n \times p$ boyutlu bir matristir.

$$Z = \begin{bmatrix} \frac{X_{11} - \bar{x}_1}{\sqrt{\sigma_{11}}} & \frac{X_{12} - \bar{x}_1}{\sqrt{\sigma_{11}}} & \frac{X_{1p} - \bar{x}_1}{\sqrt{\sigma_{11}}} \\ \frac{X_{21} - \bar{x}_2}{\sqrt{\sigma_{22}}} & \frac{X_{22} - \bar{x}_2}{\sqrt{\sigma_{22}}} & \frac{X_{2p} - \bar{x}_2}{\sqrt{\sigma_{22}}} \\ \frac{X_{n1} - \bar{x}_p}{\sqrt{\sigma_{pp}}} & \frac{X_{n2} - \bar{x}_p}{\sqrt{\sigma_{pp}}} & \dots \frac{X_{np} - \bar{x}_p}{\sqrt{\sigma_{pp}}} \end{bmatrix}$$

Verilerin standardize edilmesinde ortalama vektörü ve standart sapma köşegen matrisinin elemanlarından yararlanılmaktadır. Çok farklı birimlerde ve yüklerde olan değişkenleri standartlaştırmak için değişkenlerin sayısal değerlerinden aritmetik ortalamaları çıkarılıp, standart sapmalarına bölünmektedir. Böylece farklı ölçütteki her değişken ortalaması 0, varyansı 1 olacak şekilde standartlaştırılmaktadır.

Temel Bileşenler Analizinde ham veri matrisinden veya standartlaştırılmış veri matrisinden biri kullanılmaktadır. Hangi matrisin kullanımının daha uygun olduğu literatürde tartışılan bir konudur. Ancak, hangi matris seçilirse seçilsin, o matrise uygun istatistiksel yaklaşım benimsenmelidir. Bu konuda Harold Hotelling tarafından önerilen yaklaşım genel kabul görmüştür. Hotelling'e göre X_{pxn} ham veri matrisi kullanılacaksa temel bileşenlerin bulunmasında varyans-kovaryans matrisinden, Z_{pxn} standartlaştırılmış değerler matrisi kullanılacaksa korelasyon matrisinden yararlanılmalıdır (Tatlídil, 1996:138). Diğer bir ifadeyle eğer değişkenlerin ölçü birimleri ve varyansları birbirine yakınsa kovaryans matrisi, değil ise korelasyon matrisi kullanılmalıdır.

Bu çalışmada, değişkenlerin ölçü birimlerinin birbirinden farklı olması sebebiyle veri matrisi olarak ham verilerin standartlaştırılmış değerlerinden oluşan Z_{pxn} standart matrisi kullanılmış, temel bileşenlerin bulunmasında ise korelasyon matrisinden yararlanılmıştır.

Cebirsel olarak ana bileşenler, p tane rastgele değişken $X_1, X_2, \dots, X_p$ 'nin doğrusal bileşenleridir. Geometrik olarak bu doğrusal bileşenler, koordinat eksenleri $X_1, X_2, \dots, X_p$ olan orijinal sistemin döndürülmesi sonucu oluşan yeni koordinat sistemidir. Yeni eksenler

maksimum değişkenliği içeren yönleri gösterir ve birlikte değişim yapısının daha basit ve az sayıda değişken ile açıklamasını verir (Johnson ve Wichern, 2002:427).

$X_1, X_2, \dots, X_p$ vektörlerinin standartlaştırılmış hali $Z_1, Z_2, \dots, Z_p$ vektörlerinin p tane doğrusal bileşeni;

$$Y_{pxn} = (a_{pxn})^t Z_{pxn}$$

$$Y_1 = (a_1)^t Z = a_{11}Z_1 + a_{21}Z_2 + \dots + a_{p1}Z_p$$

$$Y_2 = (a_2)^t Z = a_{12}Z_1 + a_{22}Z_2 + \dots + a_{p2}Z_p$$

...

$$Y_p = (a_p)^t Z = a_{1p}Z_1 + a_{2p}Z_2 + \dots + a_{pp}Z_p$$

$Z_1, Z_2, \dots, Z_p$ = Standartlaştırılmış veri matrisinin satır vektörleri (p tane değişkene ait p tane satır vektörü)

$Y_1, Y_2, \dots, Y_p$ = Temel Bileşenler

a_{ij} = i'inci değişkenin j'inci temel bileşendeki ağırlılığıdır.

a_{ij} her bir temel bileşenin hangi değişkenle, hangi oranda ilişkilendirildiğini gösteren sabit bir sayı olup temel bileşen yükü olarak da adlandırılır. Temel bileşen yükü, temel bileşenlerin değişkenlere varyans katkısını gösteren ağırlıklardır. Temel bileşenler dik seçileceğinden, temel bileşen ykleri, değişkenler ile temel bileşenler arasındaki korelasyon katsayısıyla orantılıdır (Dinçer, zaslan ve Kavasoglu, 2003:34).

Temel bileşen sayısı en fazla değişken sayısı kadar olabilir. Eğer değişkenler arasında lineer bağımlılık yoksa, değişken kadar temel bileşen olacaktır.

Temel bileşenlerin varyansları ve kovaryansları;

$$Var(Y_i) = Var((a_i)^t Z) = (a_i)^t S a_i = (a_i)^t R a_i$$

$$Cov(Y_i, Y_k) = (a_i)^t S a_k = (a_i)^t R a_k$$

$$i = 1, 2, \dots, p \quad k = 1, 2, \dots, p$$

S standartlaştırılmış veri matrisinin kovaryans matrisi, R standartlaştırılmış veri matrisinin korelasyon matrisidir. Standartlaştırılmış veri matrisi kullanıldığından $R = S'$ dir.

$Y_1, Y_2, \dots, Y_p$ temel bileşenleri, orijinal değişkenlerden bağımsız ve varyansları toplam sistem varyansını en fazla açıklayan doğrusal bileşenler olacaktır. Birinci temel bileşen (Y_1), toplam varyansa katkısı maksimum olacak şekilde, ikinci temel bileşen (Y_2) ise birinci temel bileşenden bağımsız olarak birinci temel bileşenin açıkladığı varyanstan sonra geriye kalan toplam varyansa katkısı maksimum olacak şekilde belirlenir. Üçüncü ve daha sonraki temel bileşenler de her birinin toplam varyansa katkısı maksimum olacak şekilde ve birbirinden bağımsız olarak saptanır (Dunteman, 1989:19).

Bu ifadeden yola çıkarak, toplam varyansa katkısı en fazla olan birinci temel bileşen, $Y_1 = a_{11}Z_1 + a_{21}Z_2 + \dots + a_{p1}Z_p$ doğrusal bileşimi olacaktır.

Diğer bir ifadeyle, $MaxVar(Y_1) = (a_1)^t R a_1$ eşitliğinden a_1 vektörü birinci temel bileşenin varyansını maksimum yapacak şekilde belirlenmektedir.

$$Var(y_1) = \max \frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (y_{1i})^2$$

Ancak, a_1 vektörü herhangi bir sabit sayı ile çarpılarak, değişkenlik hiçbir kısıtlamaya bağlı kalmaksızın artırılabilir. Bu sebeple a_i vektörlerinin birim uzunlukta ($(a_i)^t a_i = 1$) seçilmesi uygun olacaktır.

Dolayısıyla (Dinçer, Özasan ve Kavasoğlu, 2003:36),

- Birinci temel bileşen, $maxVar((a_1)^t Z)$ ve $(a_1)^t a_1 = 1$ şartlarını sağlayan $(a_1)^t Z$ doğrusal bileşimidir.
- İkinci temel bileşen, $maxVar((a_2)^t Z)$ ve $(a_2)^t a_2 = 1$ ve $Cov((a_1)^t Z, (a_2)^t Z) = Cov(Y_1, Y_2) = 0$ şartlarını sağlayan $(a_2)^t Z$ doğrusal bileşimidir. Birinci temel bileşen ile ikinci temel bileşen arasında korelasyon 0'dır.
- i 'inci temel bileşen, $maxVar((a_i)^t Z)$, $(a_i)^t a_i = 1$ ve $k < 1$ için $Cov(Y_i, Y_k) = 0$ şartlarını sağlayan $(a_i)^t Z$ doğrusal bileşimidir. Tüm bileşenlerin birbiri ile korelasyonu 0'dır.

Amaç, değişkenlerin doğrusal bileşimlerinin oluşmasını sağlayan a_{ij} ($i = 1, 2, \dots, p$ $j = 1, 2, \dots, p$) katsayılarını belirtilen şartlara bağlı kalarak tespit etmektir.

Sonuç olarak;

i 'inci temel bileşen;

$$Y_i = (e_i)^t Z = e_{1i}Z_1 + e_{2i}Z_2 + \dots + e_{pi}Z_p \text{ ve}$$

$$Var(Y_i) = (e_i)^t Re_i = \lambda \quad Cov(Y_i, Y_k) = (e_i)^t Re_k = 0$$

$$i = 1, 2, \dots, p \quad k = 1, 2, \dots, p \quad i \neq k$$

$\lambda_1 \geq \lambda_2 \geq \dots \geq \lambda_p \geq 0$ korelasyon matrisinin özdeğerleridir.

$e_1, e_2, \dots, e_p$ korelasyon matrisinin standartlaştırılmış $((e_i)^t e_i = 1)$ özvektörleridir.

Temel bileşenler (Y_i);

- Birbirinden bağımsızdır.
- Varyansları, her birine karşılık gelen korelasyon matrisinin özdeğerine (λ_i) eşittir.
- Temel yükler (a_i vektörleri) standartlaştırılmış özvektörlerdir. Yani $a_i = e_i$

Orijinal sistemin toplam varyansı, temel bileşenlerin toplam varyansına eşittir. Ayrıca toplam varyans, özdeğerler toplamına eşittir (Johnson ve Wichern, 2002:428).

$$s_1 + s_2 + \dots + s_p = \sum Var(Z_i) = \lambda_1 + \lambda_2 + \dots + \lambda_p = \sum Var(Y_i)$$

k 'inci temel bileşenin açıkladığı değişkenlik oranı ise şöyle ifade edilir;

$$\frac{\lambda_k}{\lambda_1 + \lambda_2 + \dots + \lambda_p} \quad k = 1, 2, \dots, p$$

Literatürde verilerin kaç ana bileşen ile temsil edilmesi gerektiği konusunda farklı yöntemler bulunmaktadır. Bu yöntemler şöyle sıralanabilir (Özdamar, 2004:229),

1. R matrisinin ya da S matrisinin birden büyük olan özdeğer sayısı kadar ana bileşen seçmek kabul görmüş en yaygın uygulamadır. Bu yöntemde, temel bileşenler analizi uygulanacak matrisin özdeğerleri bulunur ve büyükten küçüğe doğru sıralanır. Değerleri

birden büyük olan özdeğer sayısı kadar temel bileşen belirlenir. Çalışmada bu yöntem kullanılmıştır.

2. Diğer yöntemde, toplam varyansın 2/3'ünü (yüzde 67) açıklayan asgari sayıda temel bileşen belirlenir. Varyans değerleri büyükten küçüğe doğru sıralanarak toplam değer yüzde 67'ye ulaşınca kadar kapsanan bileşen sayısı kadar temel bileşen vardır.
3. Bir başka yöntem ise Yamaç Eğitimi Testi (Scree Test) yaparak ana bileşen sayısına karar vermektir. R ya da S matrisinin özdeğerleri bulunduktan sonra bu özdeğerlerin büyüklük sırasına göre dizilmiş değerleri bir çizgi grafiği biçiminde gösterilir. Grafiğe göre eğiminin sabitleştiği ya da çok küçük azalan değerlere kavuştuğu noktaya kadar olan sayıdaki özdeğer, ana bileşen olarak belirlenir.

Değişkenler ile temel bileşenler arasındaki korelasyon katsayıları,

$$r_{y_i, z_i} = \frac{e_{ik}\sqrt{\lambda_i}}{\sqrt{s_k}} \quad i = 1, 2, \dots, p \quad k = 1, 2, \dots, p$$

Eşitlikten anlaşılacağı üzere, özvektörler $e = (e_1, e_2, \dots, e_p)$, değişkenler ile temel bileşenler arasındaki korelasyon katsayıları ile orantılıdır. Her bir e_{ki} , k 'inci değişkenin i 'inci temel bileşenin oluşumundaki önemini göstermektedir (Johnson ve Wichern, 2002:429).

Böylece gerek ham veri matrisi X ve gerekse standartlaştırılmış biçimi olan Z matrisinde değişkenler arasında bağımlılık söz konusu iken Y_j vektörleri birbirinden bağımsızdır. Geometrik olarak z_j değerleri eğik eksenler üzerinde bulunurken Y_j değerleri dik eksenlere göre elde edilir. Eksenler birbirine dik olduğundan, kovaryans terimi yoktur ve noktaların dağılımı yalnızca varyansla açıklanmaktadır.

Yöntemi kısaca özetlemek gerekirse (Dinçer, Özasan ve Kavasoglu, 2003:38);

1. n ölçümündeki p değişkene ait veri matrisi standartlaştırılmakta,
2. Standartlaştırılmış veri matrisinin korelasyon matrisi bulunmakta,

3. Korelasyon matrisinin özdeğerleri ve standartlaştırılmış z vektörleri hesaplanmakta,
4. Özdeğerden temel bileşenlerin toplam varyansı açıklama oranları elde edilmekte,
5. Her bir özvektörün devrik vektörü ile standartlaştırılmış veri matrisi çarpılarak temel bileşen değerleri bulunmaktadır.

Temel bileşenler analizinde, analize konu olan değişkenler arasındaki istatistikî ilişkinin büyük bir bölümü tek bir temel faktörün etkisi sonucu ortaya çıkmaktadır. Literatürde söz konusu temel faktöre “genel nedensel faktör”, “bileşen” veya “boyut” adları verilmektedir (Dinçer, Özaslan ve Kavasoglu, 2003:31). Ayrıca analiz sonucu hesaplanan birinci temel bileşen (genel nedensel faktör) skor değerleri ile değişkenleri en iyi şekilde açıklayan ve özetleyebilen tek bir endeks oluşturulabilmektedir (Dunteman, 1989:38).

Çalışmada ülkelerin sosyal, ekonomik ve sosyo-ekonomik açıdan gelişmişlik düzeyleri genel nedensel faktör olarak kabul edilmekte ve birinci temel bileşen skor değerlerinin ülkelerin gelişmişlik düzeylerini ortaya koyduğu öngörülmektedir.

3.1.2 Verilerin Yönteme Uygunluğu

Temel bileşenler analizi, bağımlılık yapısını yok etmede ve boyut indirgemede kullanılmaktadır. Değişkenler arasında korelasyon olmaması durumunda R korelasyon matrisi I birim matrisine eşit çıkmaktadır. Değişkenlerin birbiri ile ilişkisiz olduğu bu durumda temel bileşenler analizi uygulamak herhangi bir fayda sağlamayacaktır.

Değişken sayısının indirgenmesinde ve değişkenlerin analize uygulanabilirliğinin ölçümünde aşağıda açıklamaları yapılan Bartlett testi, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Örneklem Uygunluk Ölçüsü (Measure of Sampling Adequacy-MSA) testleri kullanılmaktadır.

3.1.2.1 Küresellik Testi (Bartlett's Test of Sphericity)

Bartlett testi, değişkenler arasında mevcut ilişkilerin belirlenmesinde ve ilişkilerin istatistiksel olarak anlamlılığını ölçmede kullanılır. Değişkenler arasında ilişkilerin varlığı için R korelasyon matrisi incelenir. Bu test değişkenlerin tutarlılığı olarak da adlandırılır.

Bartlett testi bir ki-kare istatistiği olup, aşağıdaki şekilde formüle edilmektedir.

$$X^2 = - \left[(n - 1) - \left(\frac{2k + 5}{6} \right) \right] \ln|R|$$

X^2 = Bartlett testi değeri

n = Örneklem sayısı

k = Değişken sayısı

$|R|$ = Korelasyon matrisinin determinanı

Bartlett testi; değişkenlere ilişkin korelasyon matrisinin birim matrisi ile kıyaslanarak test edilmesi ilkesine dayanır. Bartlett testi aynı zamanda korelasyon matrisinin anlamlılık testidir. Test sonucu olasılık değeri 0,05'ten düşük ($p \leq 0,05$) çıkarsa H_0 reddedilip H_1 kabul edilerek verilerin temel bileşenler analizi için uygun olduğu kabul edilir (Tatlídil, 1996:146).

$H_0: R = I$ (Korelasyon matrisi ile birim matris arasında fark yoktur. Değişkenler arasındaki ilişkiler önemsizdir)

$H_1: R \neq I$ (Korelasyon matrisi ile birim matris arasında fark vardır. Değişkenler arasındaki ilişkiler önemlidir)

3.1.2.2 KMO ve MSA Testleri (Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy)

Değişkenlerin analiz için uygunluğunu ölçen diğer yaklaşım Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) tekniğidir. Bu yöntem, değişken kümesinin analiz için uygunluğunu tüm değişkenleri hesaba katarak ölçmektedir. Değişkenlerin her birinin analiz için uygunluğu ise Örneklem Uygunluk Ölçüsü (Measure of

Sampling Adequacy-MSA) ile test edilmektedir (OECD, 2008:66). Testlere ilişkin formüller aşağıda yer almaktadır.

$$KMO = \frac{\sum_{i \neq j} \sum r_{ij}^2}{\sum_{i \neq j} \sum r_{ij}^2 + \sum_{i \neq j} \sum a_{ij}^2} \quad MSA = \frac{\sum r_{ij}^2}{\sum r_{ij}^2 + \sum a_{ij}^2}$$

r_{ij}^2 = Değişkenler arasında korelasyon

a_{ij}^2 = Kısmi korelasyon

İki değişken arasında ortak varyans olduğu halde, bu değişkenlerle diğer değişkenler arasında ortak varyansın olmaması a_{ij}^2 kısmi korelasyon ile ölçülmektedir. Formülden anlaşılacağı üzere MSA değerinin büyüklüğünü belirleyen etken, a_{ij}^2 kısmi korelasyon değeridir. Kısmi korelasyon değerinin küçük olması beklenir. Kısmi korelasyon değeri SPSS paket programında anti-imaj korelasyon matrisinden üretilmektedir. Anti-imaj korelasyon matrisinde belirtilen değerlerin 1'den çıkarılması sonucu kısmi korelasyon değerine ulaşılmaktadır.

KMO testi sonucu ulaşılan değer, veri kümesinin analize uygunluk derecesini ölçmektedir. KMO testi değerlerinin anlamları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 3.1 KMO Değerlerinin Anlamı

ÖLÇÜT	AÇIKLAMA
$1,00 \leq KMO \leq 0,90$	mükemmel
$0,90 \leq KMO \leq 0,80$	iyi
$0,80 \leq KMO \leq 0,70$	orta düzey
$0,70 \leq KMO \leq 0,60$	zayıf
$0,60 \leq KMO$	kötü

Çalışmada kullanılan değişkenlerin ve veri setinin temel bileşenler analizine uygunluğunu tespit etmek üzere şu aşamalar izlenmiştir;

1. Her bir değişkenin analize uygunluğunu ölçen MSA değerlerini belirleyen anti-imaj korelasyon matrisinde, 0,50 değerinin altında çıkan değişkenler analiz dışı bırakılmıştır.

2. Değişken setinin analize uygunluğunu ölçen KMO değerinin 0,60'ın üzerinde olduğu doğrulanmıştır.
3. Son olarak, Bartlett testi uygulanarak hipotezin olasılık değerinin 0,05'den düşük olduğu ($p \leq 0,05$) tespit edilmiştir.

3.2 VARSAYIMLAR VE SINIRLILIKLAR

Araştırmada kullanılan verilerin seçiminde ve analiz yönteminin uygulanmasında birtakım kısıtlarla karşılaşmıştır. Kısıtların analiz üzerindeki olumsuz etkilerinin giderilebilmesi amacıyla analizde kullanılacak uygun değişkenlerin oluşturulmasında ve temel bileşenler analizindeki yöntem gereği belli varsayımlarda bulunulmuştur.

Temel bileşenler analizindeki yöntem gereği kullanılan değişkenlerin normal dağıldığı varsayılmıştır. Ayrıca değişkenlerin ve veri setinin analize uygunluğunun MSA yöntemi ile test edilebilmesi için $(n-1)$ sayıda değişken olması gerekmektedir. Dolayısıyla örneklem sayısının 30 ülkeden oluşması sebebiyle analizlerde en fazla 29 tane gösterge kullanılmıştır. Çalışma kapsamında söz konusu kısıt nedeniyle endekslerin hesaplanmasında kullanılacak değişken sayıları sınırlandırılmıştır.

Sosyal ve ekonomik yapı dışında ülkelerin kalkınmasına etki eden coğrafik, tarihsel, kültürel ve dini birçok faktör bulunmaktadır. Ancak çalışmada kullanılan sosyal ve ekonomik değişkenlerin kalkınmışlığı açıklamada yeterli olduğu varsayılmıştır.

Veri toplama aşamasında özellikle yüzölçümü ve nüfusu az olan Lüksemburg, Kıbrıs, Malta ve Makedonya'nın verilerine ulaşmada sorunlar yaşanmıştır. Buna rağmen çalışmada hiçbir AB üyesi ve aday ülke analiz dışı bırakılmamış, bunun yerine karşılaştırma yapmaya fırsat vermeyen değişkenler analize dâhil edilmemiştir.

Türkiye'nin AB'ye üyeliği, Kopenhag Kriterlerinde yer alan ekonomik, sosyal ve siyasi alanlarda yapacağı reformlara bağlıdır. Yani, AB'ye üye olabilmek için Türkiye'nin söz konusu kriterleri karşılayacak belli bir

kalkınmışlık seviyesine ulaşması gerekmektedir. Bu kapsamda analizde kullanılacak göstergelerin Kopenhag Kriterleriyle uyumlu biçimde gelişmişliği ve kalkınmışlığı belirleyen temel veriler olmasına dikkat edilmiştir. Gelişmişlik ve kalkınmışlık kavramını etkileyen göstergeleri kullanmak, analizde doğru sonuçlara ulaşmayı, mevcut durumu doğru yorumlamayı ve doğru politikalar üretmeyi sağlayacaktır. Bu kapsamda literatürde yapılan çalışmalarda kullanılan veriler, Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri ve Binyıl Kalkınma Hedefleri gibi kalkınma ve gelişme alanında genel kabul görmüş ve benimsenmiş göstergeler kullanılmıştır. Ülkelerin sosyal ve ekonomik verileri, Avrupa İstatistik Kurumu (Eurostat), Dünya Bankası (DB), Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (ITU), Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Ekonomik Forumu (WEF) gibi çeşitli uluslararası kuruluşların yayınlarından ve veri tabanlarından temin edilmiştir.

Veriler dönemsel gelişmeleri değil, belirli bir andaki durumu yansıtmaktadır. Dolayısıyla yapılan analiz bir yatay kesit çalışması niteliğindedir. Araştırmada yıllık sapmaları bertaraf etmek amacıyla 2004, 2005 ve 2006 yıllarına ait verilerin üçer yıllık ortalaması alınmıştır (Atan ve Özağ, 2003:15). 2007 yılı ortasında ABD’de başlayan, yıllar içerisinde etkisi giderek artan ve diğer ekonomilere de yayılan küresel kriz, bireyin, hanelerin tercihlerinde ve ekonominin yapısında değişime neden olmuştur. Durgunluk ve kriz dönemine ait verilerin ekonomik ve sosyal yapıyı doğru yansıtmayacağından çalışmada krizin etkisini dışlamak amacıyla değişkenlerin 2007 yılı öncesindeki ortalaması alınmıştır.

Analizin temel amacının karşılaştırma yapmak olması sebebiyle mutlak büyüklük biçimindeki göstergeler yerine mukayeselere imkân verecek şekilde oransal göstergeler kullanılmıştır. Örneğin değişkenler, ülkelerin nüfus büyüklüğü etkisini ortadan kaldırmak amacıyla nüfusa veya ekonomi büyüklüğü etkisini ortadan kaldırmak amacıyla GSYİH’a oranlanmıştır.

3.3 SOSYAL GELİŞMİŞLİK ANALİZİ

3.3.1 Veri Setinin Analizi

Araştırma kapsamında 30 ülkeye ait sosyal gelişmişliği açıkladığı ya da sosyal gelişmişlikten etkilendiği varsayılan karşılaştırılabilir 28 sosyal gösterge seçilmiştir. İnternet kullananların sayısı ve nüfusun eğitim düzeyinin korelasyon değerlerinin diğer göstergelerle yüksek çıkmasından ($r \geq 0,90$) dolayı çoklu doğrusal bağlantı sorununu gidermek için bu değişkenler analiz dışı bırakılmıştır.

Belirlenen 26 göstergeli veri setine KMO ve Bartlett testleri uygulanmıştır. Test sonucunda elde edilen anti-imağ korelasyon matrisinde değerleri 0,50'nin altında çıkan 6 değişken analiz dışı bırakılmıştır. Analiz dışında bırakılan değişkenler şunlardır; kişi başına düşen hastane yatak sayısı, doğurganlık oranı, kişi başına düşen doktor sayısı, ilköğretimde öğretmen başına düşen öğrenci sayısı, yönetici pozisyonundaki kadınların oranı ve yaş bağımlılık oranı.

Tablo 3.2 Sosyal Gösterge Veri Setinin Analize Uygunluğu

Kaiser-Meyer-Olkin		0,729
Bartlett Küresellik Testi	Ki-Kare (χ^2)	535,364
	Serbestlik Derecesi (sd)	190
	Anlamlılık Düzeyi (p)	0,000

Analiz sonucunda elde edilen Tablo 3.2'de KMO değerinin 0,729 çıkması, veri setinin temel bileşenler analizinde kullanılmasının “orta” derecede uygun olduğu anlamına gelmektedir. Aynı şekilde Bartlett testinde olasılık değerinin 0,05'ten düşük çıkması yüzde 95 güven aralığında değişkenler arasındaki ilişkinin önemli olduğu anlamına gelmektedir. Uygulanan iki testin sonucuna göre 20 değişkenden oluşan veri setine temel bileşenler analizi uygulanması istatistikî açıdan uygundur.

Sosyal Gelişmişlik Endeksi oluşturmak amacıyla analize dâhil edilen 20 göstergenin kavramsal açıklamaları EK 1.A'da yer almakta olup göstergelere ilişkin bilgiler aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 3.3 Sosyal Göstergeler

SOSYAL GÖSTERGELER			
Değişkenler	Birim	Kaynak	Yıl
NÜFUS İLE İLGİLİ GÖSTERGELER			
1 Doğumda Yaşam Beklentisi	Yıl	DB	2004–2006
2 Kentsel Nüfus Oranı	Yüzde	DB	2004–2006
3 Net Göç Oranı	Kişi Başı (Bin)	BM	2004–2006
4 Yıllık Nüfus Değişimi	Yüzde	DB	2004–2006
SAĞLIK İLE İLGİLİ GÖSTERGELER			
5 Sağlık Harcamaları	Kişi Başı \$ (SGP)	DB	2004–2006
6 Tüberküloza Yakalanma Oranı	Kişi Başı (100 bin)	DB	2004–2006
7 Açlık Derinliği	Kilokalori	DB	2006
8 Bebek Ölüm Oranı	Kişi Başı (Bin/canlı doğan)	Eurostat	2004–2006
EĞİTİM İLE İLGİLİ GÖSTERGELER			
9 Okulda Kalma Beklentisi	Yıl	Eurostat	2004–2006
10 Eğitim Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı	Yüzde	Eurostat	2004–2006
11 Hayat Boyu Öğrenme	Yüzde	Eurostat	2004–2006
12 Erken Okul Terki	Yüzde	Eurostat	2004–2006
CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ İLE İLGİLİ GÖSTERGELER			
13 Eğitimde Cinsiyet Oranı	Yüzde	DB	2004–2006
14 Parlamentodaki Kadın Vekillerin Oranı	Yüzde	DB	2004–2006
15 Kadınların İstihdamdaki Payı	Yüzde	DB	2004–2006
SOSYAL ADALET İLE İLGİLİ GÖSTERGELER			
16 Araba Sahipliği Oranı	Kişi Başı (Bin)	DB	2004–2006
17 Mobil Telefon Aboneliği	Kişi Başı (Yüz)	ITU	2004–2006
18 Bilgisayar Sahipliği Oranı	Kişi Başı (Yüz)	ITU	2004–2006
19 GINI Katsayısı	Yüzde	Eurostat	2004–2006
20 Suç Oranı	Kişi Başı (Yüz)	Eurostat	2004–2006

3.3.2 Endeks Oluşturma

“Sosyal Gelişmişlik Endeksi” oluşturmak amacıyla kullanılan 30 ülkenin sosyal göstergelerinden oluşan 20 değişkenli ham veri seti Ek 1.B’de sunulan ülkelere Göre Sosyal Göstergeler tablosunda yer almaktadır. Ham veri setinde kullanılan sosyal değişkenler arasındaki korelasyon (ilişki) düzeyi Tablo Ek.1.1’de görülmektedir.

Söz konusu veri setine Temel Bileşenler Analizi uygulanması sonucunda aşağıdaki bulgular elde edilmiştir.

Tablo Ek.1.2’de yer alan Betimleyici İstatistikler tablosunda 20 değişkenin maksimum ve minimum değerleri, ortalamaları ve standart sapmaları yer almaktadır. Değişkenlerin standart sapmalarındaki büyük farklılıklar, veri setinde ölçek dengesizliği sorununu göstermektedir. Temel bileşenler analizinde bu sorun korelasyon matrisi kullanılarak zme kavuşturulmuştur.

Temel bileşen varyansı (zdeğeri), bileşenin kavramı açıklama gücünü ifade etmektedir. Tablo Ek.1.3’te temel bileşenlerin özdeğerleri ve açıklama oranları gösterilmiştir. Tabloya göre özdeğeri 1’den büyük olan 3 temel bileşen bulunmaktadır. Birinci temel bileşen toplam varyansın yüzde 42,8’ini, ikinci temel bileşen yüzde 18,6’sını ve üçüncü temel bileşen yüzde 9,8’ini açıklamaktadır. 3 temel bileşen toplam varyansın yüzde 71,2’sini açıklayabilmektedir. Böylece 20 değişkenle açıklanmaya çalışılan gelişmişlik kavramı 3 bileşenle açıklanabilir hale gelmiştir.

3 bileşen varyans açıklama oranlarına göre, ağırlıkları toplamı 1 olacak şekilde ağırlıklandırılarak nihai değişken olan “sosyal gelişmişlik endeksi” elde edilmiştir (Tatlıdil ve nal, 2010:45). Böylece, bileşenlerin ağırlıklandırılması ile oluşturulan sosyal gelişmişlik endeksiyle 20 boyutlu uzaydan yaklaşık yüzde 28’lik bir varyans kaybı ile tek boyutlu uzaya geçilmiş olmaktadır.

Ortak varyans, bir orijinal değişkenin analizde önemli bulunan temel bileşenlerce açıklanan varyans miktarıdır. Ortak faktör varyans yüksek olduğunda, modele ilişkin açıklanan toplam varyans artmaktadır. Tablo 3.4’te

görüldüğü üzere yüksek açıklanan varyansa sahip değişkenler sırasıyla bebek ölüm oranı ve kadınların istihdamdaki payıdır.

Tablo 3.4 Sosyal Değişkenlerde Açıklanan Varyans

	Varyans
Doğumda Yaşam Beklentisi	0,850
Kentsel Nüfus Oranı	0,635
Net Göç Oranı	0,854
Yıllık Nüfus Değişimi	0,752
Sağlık Harcamaları	0,849
Tüberküloza Yakalanma Oranı	0,555
Açlık Derinliği	0,491
Bebek Ölüm Oranı	0,904
Okulda Kalma Beklentisi	0,698
Eğitim Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı	0,586
Hayat Boyu Öğrenme	0,691
Erken Okul Terki	0,689
Eğitimde Cinsiyet Oranı	0,742
Parlamentodaki Kadın Vekillerin Oranı	0,597
Kadınların İstihdamdaki Payı	0,902
Araba Sahipliği Oranı	0,767
Mobil Telefon Aboneliği	0,585
Bilgisayar Sahipliği Oranı	0,727
GINI Katsayısı	0,495
Suç Oranı	0,871

Tablo Ek.1.4'te özdeğerleri birden büyük olan 3 temel bileşenin yük değerleri yer almaktadır. Temel bileşen yükleri değişkenlerin temel bileşenler içerisindeki ağırlıklarını göstermektedir.

Tablo 3.5 Sosyal Bileşenler Matrisi

	Temel Bileşenler		
	1	2	3
Doğumda Yaşam Beklentisi	0,826		
Kentsel Nüfus Oranı	0,527		0,535
Net Göç Oranı	0,572	0,608	
Yıllık Nüfus Değişimi		0,777	
Sağlık Harcamaları	0,810		
Tüberküloza Yakalanma Oranı	-0,640		
Açlık Derinliği	-0,505		
Bebek Ölüm Oranı	-0,854		
Okulda Kalma Beklentisi	0,616	-0,556	
Eğitim Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı	0,664		
Hayat Boyu Öğrenme	0,712		
Erken Okul Terki		0,700	
Eğitimde Cinsiyet Oranı			-0,615
Parlamentodaki Kadın Vekillerin Oranı	0,615		
Kadınların İstihdamdaki Payı		-0,849	
Araba Sahipliği Oranı	0,824		
Mobil Telefon Aboneliği	0,667		
Bilgisayar Sahipliği Oranı	0,818		
GINI Katsayısı	-0,678		
Suç Oranı	0,811		

Tablo 3.5'te görüldüğü üzere temel bileşenler değişkenlerin ağırlıklarına (bileşen yükleri) göre gruplandırıldığında, değişkenler birinci bileşende yoğunlaşmaktadırlar. Açıklama gücünün diğer bileşenlere oranla fazla olması, değişken ağırlıklarının yüksek olması ve yük işaretlerinin beklentileri karşılaması; birinci temel bileşenden elde edilecek çıkarsamaların çalışmanın sonuçlarına daha çok etki edeceği düşünülmektedir.

Birinci temel bileşen içerisinde mutlak değer olarak en büyük ağırlığa sahip değişkenler sırasıyla; bebek ölüm oranı, doğumda yaşam beklentisi ve araba sahipliği oranıdır. İkinci bileşende net göç oranı, yıllık nüfus değişimi, erken okul terki ve kadınların istihdamdaki payı; üçüncü bileşende ise kentsel nüfus oranı ve eğitimde cinsiyet oranı büyük ağırlığa sahiptir.

Yük işareti, değişken ile temel bileşen arasındaki ilişkinin yönünü göstermektedir. Pozitif değer aynı yönlü, negatif değer ise ters yönlü ilişkiyi ifade etmektedir. Yük değerleri tablosu incelendiğinde 5 değişkenin birinci temel bileşenle ters yönlü ilişkiye sahip olduğu görülmektedir. Birinci temel

bileşenle ters yönlü ilişkisi olan değişkenler şunlardır; bebek ölüm oranı, GINI katsayısı, açlık derinliği, erken okul terki ve tüberküloza yakalanma oranı.

Birinci temel bileşen yük işaretleri ile değişkenlerin kavramsal açıdan beklenen ilişki yönü karşılaştırıldığında bazı değişkenlerde farklılık olduğu görülmektedir. Suç oranı ve yıllık nüfus artışı bu duruma örnektir. Suç oranının gelişmiş ülkelerde düşük olması beklenirken analiz sonucuna göre suç oranı ile birinci ve üçüncü temel bileşenle pozitif yönde ilişkilidir. Gelişmiş ülkelerde nüfusta azalma beklenirken yıllık nüfus artışı ile birinci ve ikinci temel bileşen pozitif ilişkili çıkmaktadır.

Suç oranındaki değişimlerin sebepleri demografik unsurlar, ekonomik ve sosyolojik sebepler, kamu düzenlemeleri gibi etkenlere bağlanabilmektedir. Ekonomik değişkenlerin toplumdaki suç oranı üzerindeki etkisi konusunda birçok araştırma yapılmış ancak ekonomik değişkenler ile suç arasındaki ilişkiyi saptamaya yönelik gerçekleştirilen araştırmaların bulguları birbirleriyle örtüşmediğinden suçun ekonomik değişkenlerden nasıl etkilendiğine dair bir görüş birliği sağlanmamıştır (Kızmaz, 2003:297). Pazarlıoğlu ve Turgutlu (2007) Türkiye'nin 1968-2004 dönemindeki kişi başına düşen GSYİH, işsiz sayısı, suç sayısı verilerini kullanarak Johansen Eşbütünleşme Testi ile değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmanın sonucunda bulgulara benzer biçimde suç ile kişi başı gelir arasında pozitif ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yani, gelirin artmasıyla birlikte gelen refah bireylerin bir kısmını suça teşvik etmektedir. Diğer taraftan çalışmada, sanılanın aksine işsizliğin suça teşvik etmediği sonucu çıkmıştır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, suçu türlerine ayırarak ekonomik değişkenlerle ilişkisini incelemek farklı sonuçlara ulaşılmasına neden olabilir.

Dünyada az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde genel olarak hızlı nüfus artışı, gelişmiş ülkelerde ise düşük nüfus artışı ya da nüfusta azalma görülmektedir. EK 1.B'deki yıllık nüfus artışları incelendiğinde, Avrupa ülkelerinin kendi aralarındaki değerlendirmede, bu genel kanının geçerli olmadığı görülmektedir. 30 ülkenin ortalama yıllık nüfus artışı yüzde 0,40 iken gelişmiş ülkelerde bu oranın üzerinde, az gelişmiş ülkelerde ise altında artış gerçekleştiği ya da nüfusta azalma olduğu görülmektedir. Bu

durumun en önemli sebebi geçiş ekonomileri olarak adlandırılan Doğu Bloku ülkelerinin az gelişmiş olmasına rağmen nüfuslarının azalmasıdır. Ülkelerin yıllık nüfus artışlarını analiz ederken nüfusun değişmesine neden olan ölüm, doğum ve göç gibi olguları irdilemekte fayda vardır.

3.3.3 Sosyal Gelişmişlik Bakımından Ülkelerin Karşılaştırılması

Ülkelerin 3 temel bileşen için ayrı ayrı hesaplanan endeks değerleri Tablo Ek.1.5'te yer almaktadır. Birinci temel bileşen endeks değerleri ile aşağıdaki denklem dikkate alınarak hesaplanan ağırlıklandırılmış temel bileşen endeks değerlerine göre ülkelerin sosyal gelişmişliği Tablo 3.6'da sıralanmaktadır.

$$Y_A = 0,60(Y_1) + 0,26(Y_2) + 0,14(Y_3)$$

Y_A = Ülkelerin ağırlıklandırılmış sosyal gelişmişlik skor (endeks) değerleri

$A = 1,2,3, \dots, 30$ (ülke)

Y_k = Temel Bileşen Skor Değerleri

$k = 1,2,3$ (temel bileşen sırası)

Tablo 3.6 Ülkelerin Sosyal Gelişmişlik Sıralaması

Ülke	Ağırlıklandırılmış Temel Bileşen	Birinci Temel Bileşen
İsveç	1	1
Malta	2	16
Lüksemburg	3	4
Danimarka	4	2
Belçika	5	8
Avusturya	6	6
Birleşik Krallık	7	3
Hollanda	8	7
İspanya	9	10
Almanya	10	9
Fransa	11	11
Finlandiya	12	5
İtalya	13	13
İrlanda	14	12
Kıbrıs	15	15
Portekiz	16	18
Yunanistan	17	19
Slovenya	18	14
Çek Cumhuriyeti	19	17
Macaristan	20	21
Slovakya	21	22
Estonya	22	20
Hırvatistan	23	23
Türkiye	24	30
Polonya	25	24
Letonya	26	26
Bulgaristan	27	27
Makedonya	28	28
Litvanya	29	25
Romanya	30	29

Ağırlıklandırılmış temel bileşen ve birinci temel bileşen endeks değerleri dikkate alınarak hesaplanan sosyal gelişmişlik sıralamaları arasında güçlü bir ilişki söz konusudur. Korelasyon değerinin 0,92 olması; iki bileşenden türetilen ülkelerin sosyal gelişmişlik sıralamaları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir.

Tablo 3.6 incelendiğinde AB üyesi ve adayı 30 ülke arasında endeks değeri en yüksek ve dolayısıyla sosyal açıdan en gelişmiş ülke İsveç; endeks değeri en düşük ve dolayısıyla sosyal açıdan en az gelişmiş ülke ise ağırlıklandırılmış temel bileşene göre Romanya, birinci temel bileşene göre

ise Türkiye'dir. Türkiye ağırlıklandırılmış temel bileşen dikkate alınarak hesaplanan sosyal gelişmişlikte 24. sırada, birinci temel bileşene göre hesaplanan sosyal gelişmişlikte ise son sırada yer almaktadır.

3.4 İKTİSADİ GELİŞMİŞLİK ANALİZİ

3.4.1 Veri Setinin Analizi

Araştırma kapsamında 30 ülkeye ait iktisadi gelişmişliği açıkladığı ya da iktisadi gelişmişlikten etkilendiği varsayılan karşılaştırılabilir 30 iktisadi gösterge seçilmiştir. Araştırmacı sayısı ve hane halkı tüketim miktarının korelasyon değerlerinin diğer göstergelerle yüksek ($r \geq 0,90$), tarımda makineleşme oranının ise düşük ($\leq 0,30$) çıkmasından dolayı üç değişken analiz dışı bırakılmıştır.

Belirlenen 27 göstergeli veri setine KMO ve Bartlett testleri uygulanmıştır. Test sonucunda elde edilen anti-imağ korelasyon matrisinde değerleri 0,50'nin altında çıkan 5 değişken analiz dışı bırakılmıştır. Analiz dışında bırakılan değişkenler şunlardır; bütçe dengesinin GSYİH içindeki payı, kamu borcunun GSYİH içindeki payı, sanayinin katma değeri, yatırımların GSYİH içindeki payı ve enerji yoğunluk miktarı.

Tablo 3.7 İktisadi Gösterge Veri Setinin Analize Uygunluğu

Kaiser-Meyer-Olkin		0,779
Bartlett Küresellik Testi	Ki-Kare (χ^2)	702,642
	Serbestlik Derecesi (sd)	231
	Anlamlılık Düzeyi (p)	0,000

Analiz sonucunda elde edilen Tablo 3.7'de KMO değerinin 0,779 çıkması, veri setinin temel bileşenler analizinde kullanılmasının “orta” derecede uygun olduğu anlamına gelmektedir. Aynı şekilde Bartlett testinde olasılık değerinin 0,05'ten düşük çıkması yüzde 95 güven aralığında değişkenler arasındaki ilişkinin önemli olduğu anlamına gelmektedir.

Uygulanan iki testin sonucuna göre 22 değişkenden oluşan veri setine temel bileşenler analizi uygulanması istatistikî açıdan uygundur.

İktisadi Gelişmişlik Endeksi oluşturmak amacıyla analize dâhil edilen 22 göstergenin kavramsal açıklamaları Ek 2.A'da yer almakta olup göstergelere ilişkin bilgiler aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 3.8 İktisadi Göstergeler

İKTİSADİ GÖSTERGELER				
	Değişkenler	Birim	Kaynak	Yıl
MAKROEKONOMİ İLE İLGİLİ GÖSTERGELER				
1	Kişi Başı Gelir	Kişi Başı \$ (SGP)	DB	2004–2006
2	Büyüme Oranı	Yüzde	DB	2004–2006
3	Enflasyon Oranı	Yüzde	DB	2004–2006
4	Şirketlerin Piyasa Değerinin GSYİH İçindeki Payı	Yüzde	DB	2004–2006
5	Çalışanlara Yapılan Ödemelerin Kamu Harcamaları İçindeki Payı	Yüzde	DB	2004–2006
6	Vergi Gelirlerinin GSYİH İçindeki Payı	Yüzde	DB	2004–2006
7	Yurtiçi Tasarrufun GSYİH İçindeki Payı	Yüzde	DB	2004–2006
DIŞA AÇIKLIK İLE İLGİLİ GÖSTERGELER				
8	Turistten Sağlanan Gelir	Kişi Başı \$	DB	2004–2006
9	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	Yüzde	DB	2004–2006
10	Doğrudan Yabancı Yatırımların GSYİH İçindeki Payı	Yüzde	DB	2004–2006
11	Ödemeler Dengesinin GSYİH İçindeki Payı	Yüzde	DB	2004–2006
SANAYİLEŞME İLE İLGİLİ GÖSTERGELER				
12	CO ₂ Emisyon Miktarı	Kişi Başı (metrik ton)	DB	2004–2006
13	Enerji Kullanım Miktarı	Kişi Başı (kilo ton)	DB	2004–2006
14	Sanayi Sektöründe Çalışanların İstihdamdaki Payı	Yüzde	DB	2004–2006
İSTİHDAM İLE İLGİLİ GÖSTERGELER				
15	Emek Verimliliği	Çalışan Başı \$	DB	2004–2006
16	Genç İşsizlik Oranı	Yüzde	DB	2004–2006
17	İstihdamın Eğitim Düzeyi	Yüzde (Yükseköğretim)	Eurostat	2004–2006
18	İstihdam Oranı	Yüzde	Eurostat	2004–2006

TEKNOLOJİ İLE İLGİLİ GÖSTERGELER				
19	AR-GE Harcamaları	Kişi Başı \$	Unesco	2004–2006
20	Yüksek Teknolojili Ürünlerin İhracattaki Payı	Yüzde	Eurostat	2004–2006
21	Bilim ve Teknoloji Alanında Çalışanların İstihdamdaki Payı	Yüzde	Eurostat	2004–2006
22	Yayımlanan Makale Başına Nüfus	Makale Başı (kişi)	DB	2004–2006

3.4.2 Endeks Oluşturma

“İktisadi Gelişmişlik Endeksi” oluşturmak amacıyla kullanılan 30 ülkenin iktisadi göstergelerinden oluşan 22 değişkenli ham veri seti Ek 2.B’de sunulan Ükelere Göre İktisadi Göstergeler tablosunda yer almaktadır. Ham veri setinde kullanılan iktisadi değişkenler arasındaki korelasyon (ilişki) düzeyi Tablo Ek.2.1’de görülmektedir.

Söz konusu veri setine Temel Bileşenler Analizi uygulanması sonucunda aşağıdaki bulgular elde edilmiştir.

Tablo Ek.2.2’de yer alan Betimleyici İstatistikler tablosunda 22 değişkenin maksimum ve minimum değerleri, ortalamaları ve standart sapmaları yer almaktadır. Değişkenlerin standart sapmalarındaki büyük farklılıklar, veri setinde ölçek dengesizliği sorununu göstermektedir. Temel bileşenler analizinde bu sorun korelasyon matrisi kullanılarak çözüme kavuşturulmuştur.

Temel bileşen varyansı (özdeğeri), bileşenin kavramı açıklama gücünü ifade etmektedir. Tablo Ek.2.3’te temel bileşenlerin özdeğerleri ve açıklama oranları gösterilmiştir. Tabloya göre özdeğeri 1’den büyük olan 5 temel bileşen bulunmaktadır. Birinci temel bileşen toplam varyansın yüzde 49,7’sini, ikinci temel bileşen yüzde 11,6’sını, üçüncü temel bileşen yüzde 9,5’ini, dördüncü temel bileşen yüzde 8,1’ini ve beşinci temel bileşen yüzde 4,6’sını açıklamaktadır. 5 temel bileşen toplam varyansın yüzde 83,6’sını açıklayabilmektedir. Böylece 22 değişkenle açıklanmaya çalışılan gelişmişlik kavramı 5 bileşenle açıklanabilir hale gelmiştir.

5 bileşen varyans açıklama oranlarına göre, ağırlıkları toplamı 1 olacak şekilde ağırlıklandırılarak nihai değişken olan “iktisadi gelişmişlik endeksi” elde edilmiştir. Böylece, bileşenlerin ağırlıklandırılması ile oluşturulan iktisadi gelişmişlik endeksiyle 22 boyutlu uzaydan yaklaşık yüzde 17’lik bir varyans kaybı ile tek boyutlu uzaya geçilmiş olmaktadır.

Tablo 3.9’da görüldüğü üzere yüksek açıklanan varyansa sahip değişkenler sırasıyla kişi başı gelir, enerji kullanım miktarı, sanayi sektöründe çalışanların istihdamdaki payı ve doğrudan yabancı yatırımların GSYİH içindeki payıdır.

Tablo 3.9 İktisadi Değişkenlerde Açıklanan Varyans

	Varyans
Kişi Başı Gelir	0,938
Büyüme Oranı	0,777
Enflasyon Oranı	0,857
Şirketlerin Piyasa Değerinin GSYİH İçindeki Payı	0,844
Çalışanlara Yapılan Ödemelerin GSYİH İçindeki Payı	0,829
Vergi Gelirlerinin GSYİH İçindeki Payı	0,690
Yurtiçi Tasarrufun GSYİH İçindeki Payı	0,862
Turistten Sağlanan Gelir	0,826
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	0,829
Doğrudan Yabancı Yatırımların GSYİH İçindeki Payı	0,904
Ödemeler Dengesinin GSYİH İçindeki Payı	0,876
CO ₂ Emisyon Miktarı	0,839
Enerji Kullanım Miktarı	0,912
Sanayi Sektöründe Çalışanların İstihdamdaki Payı	0,906
Emek Verimliliği	0,814
Genç İşsizlik Oranı	0,892
İstihdamın Eğitim Düzeyi	0,774
İstihdam Oranı	0,887
AR-GE Harcaması	0,893
Yüksek Teknolojili Ürünlerin İhracattaki Payı	0,766
Kişi Başı Gelir	0,807
Büyüme Oranı	0,679

Tablo Ek.2.4’te özdeğerleri birden büyük olan 5 temel bileşenin yük değerleri yer almaktadır. Temel bileşen yükleri değişkenlerin temel bileşenler içerisindeki ağırlıklarını göstermektedir.

Tablo 3.10 İktisadi Bileşenler Matrisi

	Temel Bileşenler				
	1	2	3	4	5
Kişi Başı Gelir	0,944				
Büyüme Oranı			0,578		
Enflasyon Oranı	-0,583				
Şirketlerin Piyasa Değerinin GSYİH İçindeki Payı	0,841				
Çalışanlara Yapılan Ödemelerin GSYİH İçindeki Payı			-0,579		
Vergi Gelirlerinin GSYİH İçindeki Payı			-0,667		
Yurtiçi Tasarrufun GSYİH İçindeki Payı	0,765				
Turistten Sağlanan Gelir	0,793				
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	0,879				
Doğrudan Yabancı Yatırımların GSYİH İçindeki Payı		0,621			
Ödemeler Dengesinin GSYİH İçindeki Payı	0,819				
CO ₂ Emisyon Miktarı	0,746				
Enerji Kullanım Miktarı	0,894				
Sanayi Sektöründe Çalışanların İstihdamdaki Payı	-0,579			0,587	
Emek Verimliliği	0,874				
Genç İşsizlik Oranı	-0,522	0,593			
İstihdamın Eğitim Düzeyi		-0,654			
İstihdam Oranı	0,692	-0,624			
AR-GE Harcaması	0,901				
Yüksek Teknolojili Ürünlerin İhracattaki Payı	0,556				
Bilim ve Teknoloji Alanında Çalışanların İstihdamdaki Payı	0,833				
Yayımlanan Makale Başına Nüfus	-0,582	0,569			

Tablo 3.10'da görüldüğü üzere temel bileşenler değişkenlerin ağırlıklarına (bileşen yükleri) göre gruplandırıldığında, değişkenler birinci bileşende yoğunlaşmaktadırlar. Açıklama gücünün diğer bileşenlere oranla fazla olması, değişken ağırlıklarının yüksek olması ve yük işaretlerinin beklentileri karşılaması; birinci temel bileşenden elde edilecek çıkarsamaların çalışmanın sonuçlarına daha çok etki edeceği düşünülmektedir.

Birinci temel bileşen içerisinde mutlak değer olarak en büyük ağırlığa sahip değişkenler sırasıyla; kişi başı gelir, AR-GE harcaması, enerji kullanım miktarıdır. İkinci bileşende doğrudan yabancı yatırımların GSYİH içindeki payı, istihdamın eğitim düzeyi, genç işsizlik oranı; üçüncü bileşende büyüme oranı, çalışanlara yapılan ödemelerin kamu harcamaları içindeki payı, vergi

gelirlerinin GSYİH içindeki payı; beşinci bileşende ise sanayi sektöründe çalışanların istihdamdaki payı büyük ağırlığa sahiptir.

Yük işareti, değişken ile temel bileşen arasındaki ilişkinin yönünü göstermektedir. Pozitif değer aynı yönlü, negatif değer ise ters yönlü ilişkiyi ifade etmektedir. Yük değerleri tablosu incelendiğinde 6 değişkenin birinci temel bileşenle ters yönlü ilişkiye sahip olduğu görülmektedir. Birinci temel bileşenle ters yönlü ilişkisi olan değişkenler şunlardır; büyüme oranı, enflasyon oranı, çalışanlara yapılan ödemelerin kamu harcamaları içindeki payı, sanayi sektöründe çalışanların istihdamdaki payı, genç işsizlik oranı, yayımlanan makale başına nüfus miktarı.

Birinci temel bileşen yük işaretleri ile değişkenlerin kavramsal açıdan beklenen ilişki yönü karşılaştırıldığında bazı değişkenlerde farklılık olduğu görülmektedir. Bunlar istihdamda sanayi alanında çalışanların payı, çalışanlara yapılan ödemelerin kamu harcamalarındaki payı ve kişi başı gelirde büyüme oranıdır. İstihdamda sanayi alanında çalışanların payı gelişmiş ülkelerde yüksek olması beklenirken analiz sonucuna göre istihdamda çalışanlar ile iktisadi gelişmişlik negatif yönde ilişkilidir. Gelişmiş ülkelerde çalışanlara yapılan ödemelerin fazla olması beklenirken kamu harcamaları içindeki payı ile iktisadi gelişmişlik negatif ilişkili, aynı şekilde gelişmiş ülkelerde kişi başı gelirde büyümenin fazla olması beklenirken kişi başı gelirde büyüme oranı ile gelişmişlik negatif ilişkili çıkmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde istihdamda sanayi alanında çalışanların payının düşük çıkmasının nedeni, sanayileşme sürecini tamamlamalarından dolayı çalışanların hizmet sektörüne kaymasına, üretimde yüksek teknoloji makinaların kullanılmasına ve emek ile sermaye verimliliğinin yüksek olmasıdır. Ayrıca Türkiye’de sanayileşme sürecinin bir yansıması olan kentleşme olgusu, işgücüne katılım oranının dolayısıyla istihdam/nüfus oranının düşmesine yol açmaktadır. Kırsal kesimde işgücü içinde düşünülen kadın ve erkek nüfus kente göç ettiğinde, özellikle kadınların işgücüne katılmadığı ve bu nedenle de istihdam oranının düştüğü görülmektedir (Taymaz ve Suiçmez, 2005:15). Arısoy (2008) 1963–2005 dönemi verilerini kullanarak Türkiye’deki sanayi sektörü istihdamı ile reel GSMH arasındaki

ilişkiyi nedensellik testi ile analiz etmiştir. Analiz sonucunda sanayi sektörü istihdamı ile reel GSMH arasında tek yönlü ve pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yani Türkiye’de sanayi sektörü istihdamındaki artış, ekonomik büyümeye neden olmaktadır.

Bir ülkenin ekonomik açıdan gelişmesinin önemli göstergelerinden biri milli gelirdeki artıştır. Gelişmiş ülkelerin kalkınmışlık seviyeleri belli bir düzeye ulaştığından, bu ülkelerin büyüme oranları durağanlaşmakta kimi zamanda azalmaktadır. Nitekim literatürde çokça tartışılmakla beraber belirli varsayımlar altında gelişmekte olan ve gelişmiş ekonomilerin uzun dönem reel büyüme oranlarının aynı uzun dönem değerine yakınlaşacağı varsayılmaktadır¹⁵. 1980’den itibaren ihracata dönük sanayileşme stratejisinin benimsendiği ve sermaye hareketlerinin serbestleşmeye başladığı Türkiye’de uzun süreli makroekonomik istikrarsızlıklar görece olarak düşük ortalama büyüme oranlarına neden olmaktadır. Tarı ve Kumcu (2005) makroekonomik göstergelerle büyümenin seyri arasındaki ilişkilere bakarak büyümedeki istikrarsızlığın nedenlerini analiz etmiştir. 1971–2003 döneminde ortalama yüzde 4 oranında büyüyen Türkiye’de GSMH’nın büyüme hızı yıllar itibarıyla + yüzde 10 ile – yüzde 10 arasında değişim göstermekte ve 1980’lerin ikinci yarısından itibaren dalgalanma daha da artmaktadır. Çalışmada Türkiye’de büyümenin seyrini kısa vadeli sermaye hareketleri ve cari açıklar başta olmak üzere sırasıyla kamu açıkları, reel faiz ve enflasyonun istikrarsız kıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca istikrarsız büyümenin daha düşük bir ortalama büyümeye neden olduğunu tespit edilmiştir.

3.4.3 İktisadi Gelişmişlik Bakımından Ülkelerin Karşılaştırılması

Ülkelerin 5 temel bileşen için ayrı ayrı hesaplanan endeks değerleri Tablo Ek.2.5’te yer almaktadır. Birinci temel bileşen endeks değerleri ile aşağıdaki denklem dikkate alınarak hesaplanan ağırlıklandırılmış temel

¹⁵ Yoksul ülkelerin gelişmiş ülkeleri uzun dönemde yakalayacağı görüşü literatürde “Yakınlaşma Hipotezi” olarak adlandırılmaktadır.

bileşen endeks değerlerine göre ülkelerin iktisadi gelişmişliği Tablo 3.11’de sıralanmaktadır.

$$Y_A = 0,59(Y_1) + 0,14(Y_2) + 0,11(Y_3) + 0,10(Y_4) + 0,05(Y_5)$$

Y_A = Ülkelerin ağırlıklandırılmış iktisadi gelişmişlik skor (endeks) değerleri

$A = 1,2,3, \dots, 30$ (ülke)

Y_k = Temel Bileşen Skor Değerleri

$k = 1,2,3,4,5$ (temel bileşen sırası)

Tablo 3.11 Ülkelerin İktisadi Gelişmişlik Sıralaması

	Ağırlıklandırılmış Temel Bileşen	Birinci Temel Bileşen
Lüksemburg	1	1
İsveç	2	2
Finlandiya	3	4
Hollanda	4	3
İrlanda	5	7
Belçika	6	6
Danimarka	7	5
Almanya	8	9
Avusturya	9	10
Birleşik Krallık	10	8
Çek Cumhuriyeti	11	15
Fransa	12	11
Estonya	13	17
Slovenya	14	14
Kıbrıs	15	12
İtalya	16	13
Malta	17	18
İspanya	18	16
Slovakya	19	24
Macaristan	20	20
Yunanistan	21	19
Polonya	22	23
Hırvatistan	23	25
Litvanya	24	22
Portekiz	25	21
Bulgaristan	26	26
Letonya	27	27
Türkiye	28	28
Romanya	29	29
Makedonya	30	30

Ağırlıklandırılmış temel bileşen ve birinci temel bileşen endeks değerleri dikkate alınarak hesaplanan iktisadi gelişmişlik sıralamaları arasında güçlü bir ilişki söz konusudur. Korelasyon değerinin 0,97 olması; iki bileşenden türetilen ülkelerin iktisadi gelişmişlik sıralamaları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir.

Tablo 3.11 incelendiğinde AB üyesi ve aday 30 ülke arasında endeks değeri en yüksek ve dolayısıyla iktisadi açıdan en gelişmiş ülke Lüksemburg; endeks değeri en düşük ve dolayısıyla iktisadi açıdan en az gelişmiş ülke ise Makedonya'dır. Türkiye iktisadi gelişmişlikte her iki endekste de 28. sırada yer almaktadır.

3.5 KALKINMIŞLIK ANALİZİ

3.5.1 Kalkınmışlık Bakımından Ülkelerin Karşılaştırılması

Kalkınmanın tanımı dikkate alındığında, ülkelerin genel kalkınmışlık seviyelerine, sosyal ve ekonomik gelişmişliğin beraber değerlendirilmesi sonucu ulaşılabilir. Bu sebeple ülkelerin kalkınma seviyelerini tespit etmek üzere oluşturulan sosyal ve iktisadi gelişmişlik endeks değerlerinin aritmetik ortalamasından yeni endeks değerleri hesaplanmıştır. Hesaplama sosyal ve iktisadi gelişmişlikten her birinin kalkınma üzerinde eşit ölçüde ağırlığı ve etkisi olacağı varsayılmıştır. Bu yeni sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksi çalışmada Kalkınmışlık Endeksi olarak adlandırılmıştır. Böylece 20'si sosyal ve 22'si iktisadi olmak üzere toplam 42 değişkenden oluşan, sosyal ve ekonomik yapıyı bir arada içeren çok değişkenli ve çok yönlü yeni bir endeks türetilmiştir.

Tablo Ek 1.5 ve Tablo Ek 2.5'te yer alan ağırlıklandırılmış sosyal ve iktisadi temel bileşen değerlerinin ortalamaları dikkate alınarak hesaplanan kalkınmışlık seviyesine göre ülkeler Tablo 3.12'de sıralanmaktadır.

Tablo 3.12 Ülkelerin Kalkınmışlık Sıralaması

Sıra	Ülke	Endeks Değeri	Sıra	Ülke	Endeks Değeri
1	Lüksemburg	1,649	16	Çek Cumhuriyeti	-0,065
2	İsveç	0,823	17	Slovenya	-0,097
3	Hollanda	0,596	18	Estonya	-0,237
4	Belçika	0,560	19	Yunanistan	-0,260
5	Danimarka	0,557	20	Portekiz	-0,289
6	Finlandiya	0,488	21	Macaristan	-0,350
7	Avusturya	0,484	22	Slovakya	-0,375
8	Birleşik Krallık	0,443	23	Hırvatistan	-0,499
9	İrlanda	0,400	24	Polonya	-0,507
10	Almanya	0,390	25	Türkiye	-0,633
11	Malta	0,369	26	Litvanya	-0,657
12	Fransa	0,228	27	Bulgaristan	-0,679
13	İspanya	0,206	28	Letonya	-0,699
14	İtalya	0,128	29	Makedonya	-0,861
15	Kıbrıs	0,031	30	Romanya	-1,144

Tablo 3.12 incelendiğinde AB üyesi ve adayı 30 ülke arasında endeks değeri en yüksek ve dolayısıyla en kalkınmış ülke Lüksemburg; endeks değeri en düşük ve dolayısıyla en az kalkınmış ülke ise Romanya'dır.

4 GÖSTERGELER KAPSAMINDA ANALİZ SONUÇLARI VE TÜRKİYE’NİN AB’YE ÜYELİK OLASILIĞI

Çalışma kapsamında üretilen sosyal ve iktisadi gelişmişlik ile kalkınmışlık endeks değerleri ülkelerin ekonomik ve sosyal seviyeleri hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. Çalışmanın bu kısmında analiz sonuçlarının literatür, ülkeler ve Türkiye kapsamında değerlendirilmesi yapılacaktır.

4.1 ANALİZ SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Farklı göstergeler ve modeller yardımıyla ülkeler arası gelişmişlik düzeylerini gösteren birçok ampirik çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar arasında uluslararası alanda benimsenmesi ve yıllar içerisinde düzenli olarak üretilmesi sebebiyle Birleşmiş Milletler tarafından hesaplanan İnsani Gelişme Endeksi (HDI) ve Dünya Ekonomik Formu tarafından hesaplanan Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi (GCI), ülkelerin gelişmişlik ve rekabet edebilirlik seviyelerini karşılaştırmada öne çıkan, temel çalışmalardır. Diğer yandan birçok ampirik çalışmada (Tarabusi ve Palazzi (2004), Yilmazer ve Erdal (2005), Grasso ve Canova (2008), Bregar, Rovani ve Pavšic (2008), Ray (2009)) analiz sonuçlarının kişi başı gelir ve insani gelişmişlik endeksiyle karşılaştırıldığı görülmektedir.

Tablo 4.1 Kalkınmışlık Endeksinin Karşılaştırılması

	Kalkınmışlık	Kişi Başı Gelir	İnsani Gelişme	Küresel Rekabet Edebilirlik
Lüksemburg	1	1	4	11
İsveç	2	6	3	2
Hollanda	3	3	2	5
Belçika	4	8	10	9
Danimarka	5	5	7	1
Finlandiya	6	10	6	3
Avusturya	7	4	8	7
Birleşik Krallık	8	7	13	6
İrlanda	9	2	1	10
Almanya	10	9	14	4
Malta	11	18	19	21
Fransa	12	11	5	8
İspanya	13	13	9	12
İtalya	14	12	12	20
Kıbrıs	15	15	16	15
Çek Cumhuriyeti	16	19	18	14
Slovenya	17	16	15	16
Estonya	18	21	23	13
Yunanistan	19	14	11	27
Portekiz	20	17	17	17
Macaristan	21	20	20	25
Slovakya	22	22	22	19
Hırvatistan	23	23	26	24
Polonya	24	25	21	22
Türkiye	25	27	30	26
Litvanya	26	24	24	18
Bulgaristan	27	28	27	29
Letonya	28	26	25	23
Makedonya	29	30	29	30
Romanya	30	29	28	28

Analiz sonucunda elde edilen sonuçları literatürdeki diğer çalışmaların sonuçlarıyla karşılaştırmak, analizin tutarlılığını ve geçerliliğini ortaya koyacaktır. Tablo 4.1’de ülkeler analiz sonucu elde edilen kalkınmışlık endeksi, kişi başı gelir, insani gelişme endeksi ve küresel rekabet edebilirlik endeksi değerlerine göre sıralanmaktadır. Endekslerde kullanılan verilerin aynı yılları temsil etmesi amacıyla 2005 ve 2006 verilerinin kullanıldığı 2008 yılına ait HDI ve GCI karşılaştırmaya tabi tutulmuştur.

Türkiye, kalkınmışlıkta 25., kişi başı gelirden 27., insani gelişmişlikte 30., küresel rekabet edebilirlikte ise 26. sırada yer almaktadır. Türkiye’nin GCI

sıralamasının kalkınmışlık endeksi sıralamasına daha yakın olduğu görülmektedir.

Ülkelerin sıralama sonuçlarına göre kalkınmışlık endeksi ile diğer endeksler arasında pozitif yönde güçlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Buna göre kalkınmışlık endeksi sıralaması ile sırasıyla kişi başı gelir sıralaması arasında 0,95; HDI sıralaması arasında 0,90 ve GCI sıralaması arasında 0,87 değerinde yüksek korelasyon olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle kalkınmışlık endeksi ile diğer endeks sıralamaları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark görülmemektedir. Yani kalkınmışlık endeksinin ülkelerin kalkınma performanslarının ölçümünde iyi bir endeks olabileceğini söylemek mümkündür. Diğer yandan kalkınmışlık endeksi ile kişi başı gelir arasındaki yüksek korelasyon, analiz yapılmadan ülkeler kişi başı gelire göre sıralanmış olsaydı aynı sonuçlara ulaşılabileceğini göstermektedir. Ancak kalkınmışlık endeksinin ülkelerin performanslarının değerlendirilmesinde çok yönlü ve detaylı analize olanak vermesi, HDI ve kişi başı gelire göre üstün yanlarıdır. HDI bir ülkenin ekonomik performansını değerlendirmede yalnızca kişi başına düşen gelir düzeyini dikkate alırken ekonomi üzerindeki diğer etkenleri ihmal etmektedir. Kalkınmışlık endeksi HDI'ya göre hem sosyal hem de iktisadi açıdan daha fazla gösterge içermektedir. Sonuç olarak; çok yönlü ve boyutlu bir biçimde mevcut durumun ve yapının ortaya konması ve detaylı bilgiler sunulması, karar vericiler ve politika yapıcılar açısından sorunların çözümünde etkin politikalar belirlemesine ve uygulamasına katkı sağlayacaktır.

4.2 AB ÜYESİ VE ADAY ÜLKELERİN GELİŞMİŞLİK DÜZEYLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

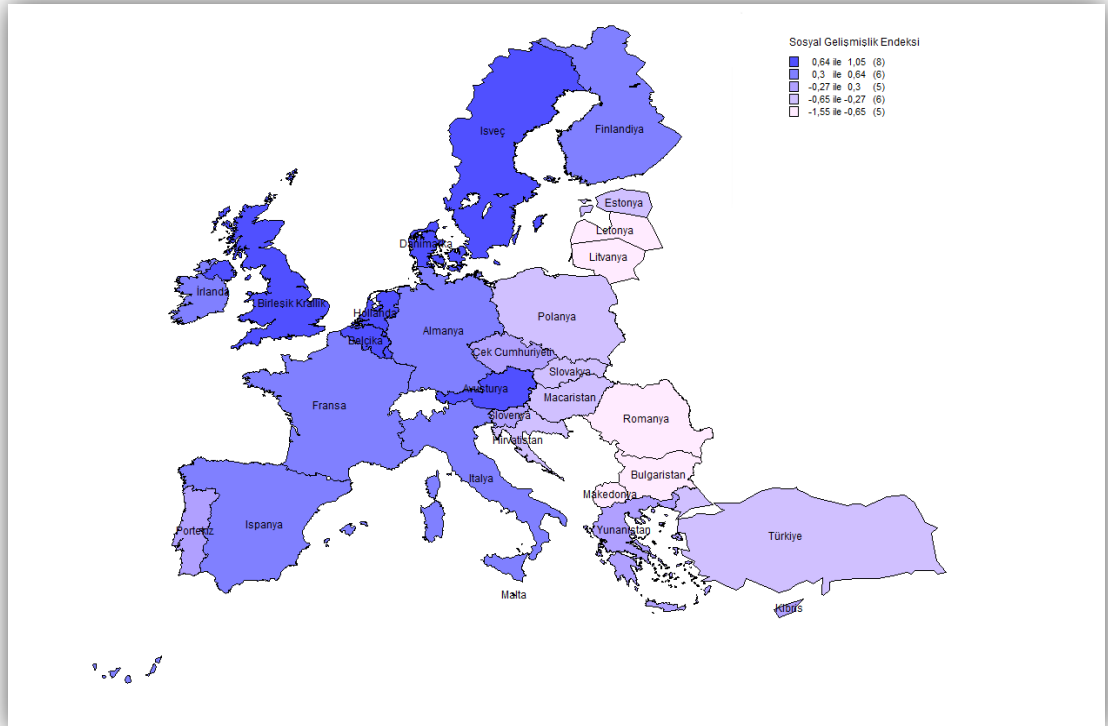
Çalışma kapsamında ülkeler için sosyal ve iktisadi gelişmişlik endeksleri ile kalkınmışlık endeksi hesaplanmıştır. Bu endekslerde her bir ülkeye gelişmişlik düzeyini belirleyen bir değer atanmıştır. Hesaplanan endeks değerleriyle ülkeler Map Info 8.5 bilgisayar programı kullanılarak gelişmişlik

seviyelerine göre gruplandırılmış ve ülkelerin gelişmişlik seviyeleri haritalandırma metoduyla aşağıda görselleştirilmiştir.

İlk olarak, ağırlıklandırılmış endeks değerlerindeki kırılma noktaları baz alınarak, sosyal gelişmişlik açısından birbirine yakın ülkeler 5 gruba ayrılmıştır. Endeks değeri; 0,64 ile 1,05 arasındaki ülkeler I. grupta, 0,3 ile 0,64 arasındakiler II. grupta, -0,27 ile 0,3 arasındakiler III. grupta, -0,65 ile -0,27 arasındakiler IV grupta, -1,55 ile -0,65 arasındakiler V. grupta yer almaktadır. Buna göre I. grupta 8, II. ve IV. grupta 6, III. ve V. grupta ise 5 ülke bulunmaktadır. Diğer taraftan I. grubun endeks değer aralığı 0,41, II. grubun 0,34, III. grubun 0,57, IV. grubun 0,38 ve V. grubun 0,9 birimdir. Dikkat edildiği üzere II. grupta yer alan ülkelerin endeks değer aralığı diğer gruptakilere nazaran daha azdır. Yani II. gruptaki ülkelerin gelişmişlik düzeyleri birbirine daha yakındır.

Kırılma noktalarına göre yapılan bu gruplama aşağıdaki haritada görselleştirilmiştir.

Şekil 4.1 Ülkelerin Sosyal Gelişmişliklerine Göre Gruplandırılması

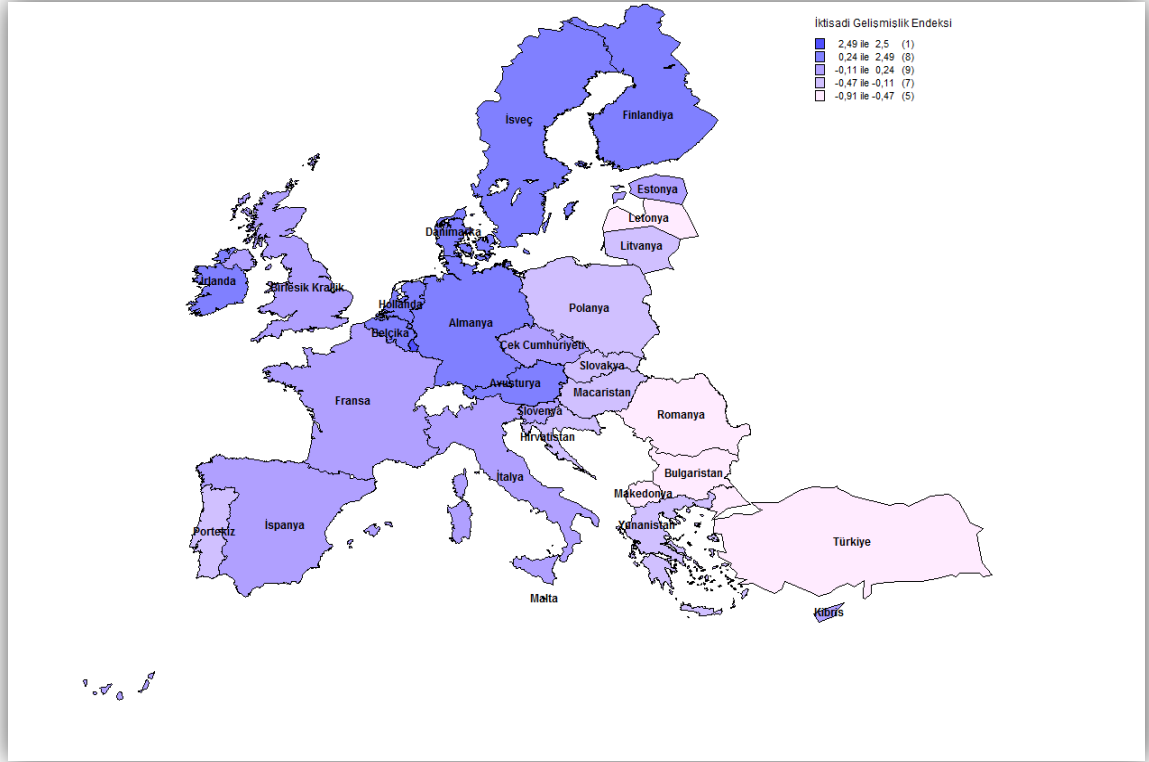

Haritada görüldüğü üzere I. grupta yer alan ve sosyal açıdan en gelişmiş ülkeler sırasıyla İsveç, Malta, Lüksemburg, Danimarka, Belçika, Avusturya, Birleşik Krallık ve Hollanda'dır. V. grupta yer alan ve sosyal açıdan en az gelişmiş ülkeler ise sırasıyla Romanya, Litvanya, Makedonya, Bulgaristan ve Letonya'dır.

İkinci olarak, ağırlıklandırılmış endeks değerlerindeki kırılma noktaları baz alınarak, iktisadi gelişmişlik açısından birbirine yakın ülkeler 5 gruba ayrılmıştır. Endeks değeri; 2,49 ile 2,5 arasındaki ülkeler I. grupta, 0,24 ile 2,49 arasındakiler II. grupta, -0,11 ile 0,24 arasındakiler III. grupta, -0,47 ile -0,11 arasındakiler IV grupta, -0,91 ile -0,47 arasındakiler V. grupta yer almaktadır. Buna göre III. grupta 9, II. grupta 8, IV. grupta 7, V. grupta 5 ve I. grupta ise 1 ülke bulunmaktadır. III. gruptaki ülke sayısı diğer gruptakilere nazaran daha fazla iken I. grup tek ülke ile temsil edilmektedir. Diğer taraftan I. grubun endeks aralığı 0,01, II. grubun 2,25, III. grubun 0,35, IV. grubun 0,36 ve V. grubun 0,44 birimdir. Dikkat edildiği üzere I. grup ihmal edildiğinde III. grupta yer alan ülkelerin endeks değer aralığı diğer gruptakilere nazaran daha azdır. Yani III. gruptaki ülkelerin gelişmişlik düzeyleri birbirine daha yakındır.

Kırılma noktalarına göre yapılan bu gruplama aşağıdaki haritada görselleştirilmiştir.

Şekil 4.2 Ülkelerin İktisadi Gelişmişliklerine Göre Gruplandırılması

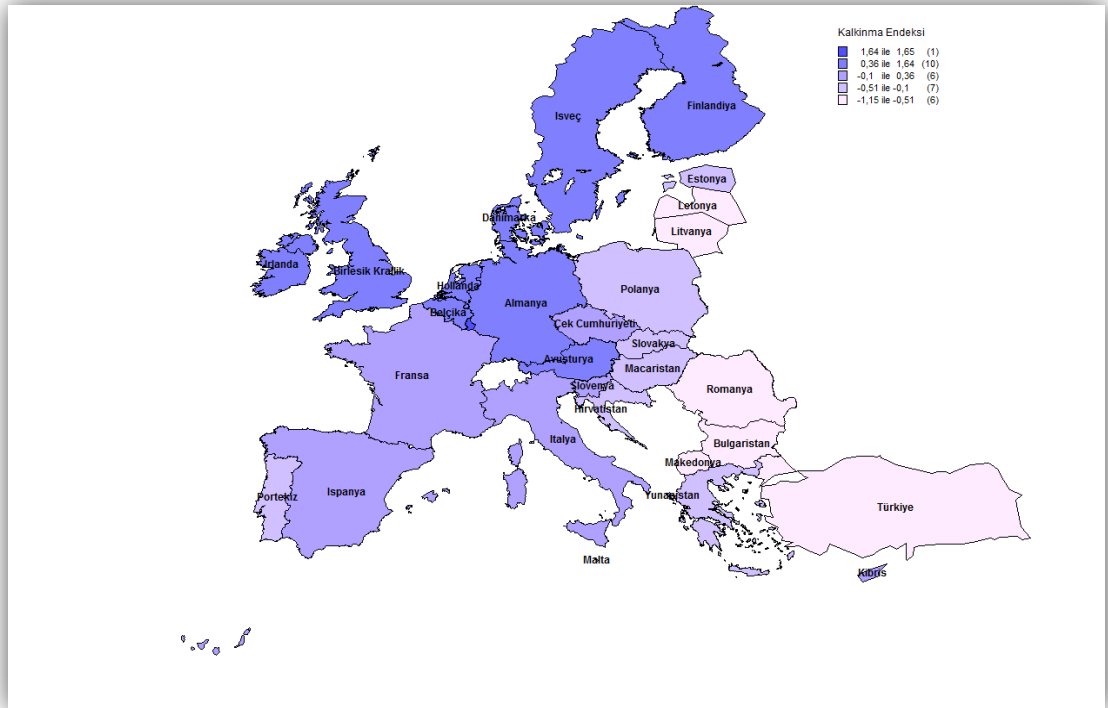
Haritada görüldüğü üzere I. grupta yer alan ve iktisadi açıdan en gelişmiş ülke Lüksemburg'dur. V. grupta yer alan ve iktisadi açıdan en az gelişmiş ülkeler ise sırasıyla Makedonya, Romanya, Türkiye, Letonya ve Bulgaristan'dır.

Son olarak da, ülkelerin endeks değerlerindeki kırılma noktaları baz alınarak, kalkınmışlık açısından birbirine yakın ülkeler 5 gruba ayrılmıştır. Endeks değeri; 1,64 ile 1,65 arasındaki ülkeler I. grupta, 0,36 ile 1,64 arasındakiler II. grupta, -0,1 ile 0,36 arasındakiler III. grupta, -0,51 ile -0,1 arasındakiler IV grupta, -1,15 ile -0,51 arasındakiler V. grupta yer almaktadır. Buna göre II. grupta 10, IV. grupta 7, III. ve V. grupta 6 ve I. grupta 1 ülke bulunmaktadır. II. gruptaki ülke sayısı diğer gruptakilere nazaran daha fazla iken I. grup tek ülke ile temsil edilmektedir. Diğer taraftan I. grubun endeks aralığı 0,01, II. grubun 1,28, III. grubun 0,47, IV. grubun 0,41 ve V. grubun 0,64 birimdir. Dikkat edildiği üzere I. grup ihmal edildiğinde IV. grupta yer alan

Ülkelerin endeks değer aralığı diğer gruptakilere nazaran daha azdır. Yani III. gruptaki ülkelerin gelişmişlik düzeyleri birbirine daha yakındır.

Kırılma noktalarına göre yapılan bu gruplama aşağıdaki haritada görselleştirilmiştir.

şekil 4.3 ülkelerin Kalkınmışlıklarına Göre Gruplandırılması

Haritada görüldüğü üzere I. grupta yer alan ve en fazla kalkınmış lke Lüksemburg'dur. V. grupta yer alan ve en az kalkınmış ülkeler ise sırasıyla Romanya, Makedonya, Letonya, Bulgaristan, Litvanya, Türkiye'dir.

Sosyal ve iktisadi gelişmişlik ile kalkınmışlığın meknsal dağılımı incelendiğinde kuzeyde yer alan ülkelerin daha fazla gelişmiş olduğu, doğu ve güneydoğu da yer alan ülkelerin ise daha az gelişmiş olduğu görülmektedir.

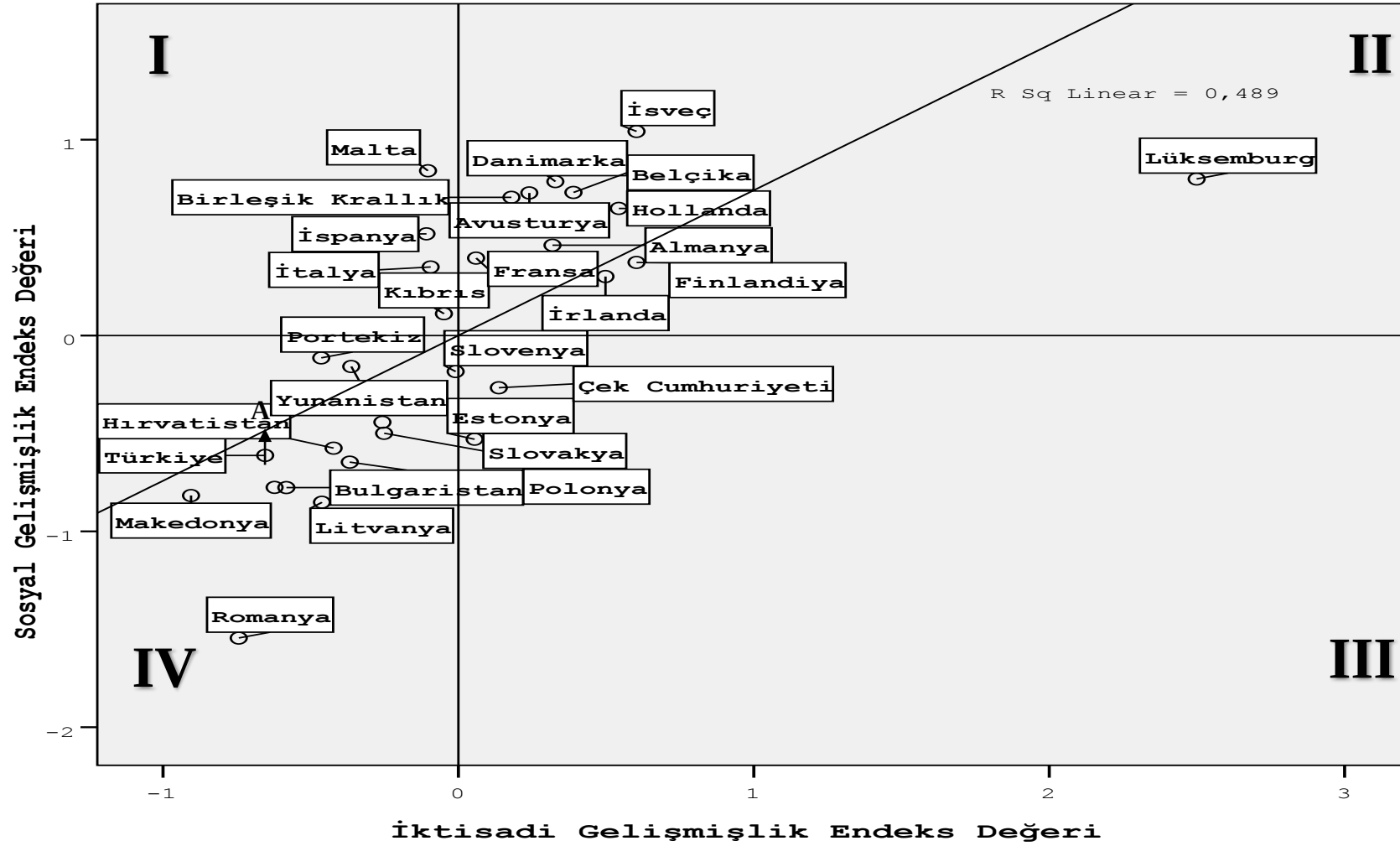
AB'ye aday ülkelerden Türkiye sosyal gelişmişlik bakımından IV. grupta, iktisadi gelişmişlik ve kalkınmışlık bakımından ise V. grupta yer alırken Hırvatistan üç endekste de IV., Makedonya V. grupta yer almaktadır.

Diğer yandan, analiz sonucu hesaplanan endeks değerleri ülkelerin gelişmişlik sıralarını belirlemektedir. Ülkelerin sosyal ve iktisadi gelişmişlik sıralamaları birbiriyle rtşebileceği gibi birbirinden farklı da olabilmektedir.

Endeksler arasındaki ilişkinin tespit edilebilmesi için ağırlıklandırılmış bileşen dikkate alınarak Sosyal ve İktisadi Gelişmişlik Endeks Değerleri arasındaki korelasyon değeri hesaplanmıştır. Korelasyonu 0,70 olan bu iki endeks arasında pozitif yönde yüksek bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca iki endeksin birbirini açıklama gücü yüzde 49'dur.

Grafik 4.1 ülkelerin sosyal ve iktisadi gelişmişlik değerlerinin ilişki durumunu göstermektedir. Grafik dikey eksene sosyal gelişmişlik endeks değeri, yatay eksene ise iktisadi gelişmişlik endeks değeri verilerek oluşturulmuştur. Her nokta bir ülkenin sosyal ve iktisadi gelişmişlik endeks değeri bakımından yerini göstermektedir.

Grafik 4-1 Ülkelerin Sosyal ve İktisadi Gelişmişliklerine Göre Konumları

Ortalaması sıfır (0) olan endeks değerlerinde, kavramsal açıdan sıfırın üzerinde olan ülkeleri gelişmiş, altında kalan ülkeleri ise az gelişmiş olarak adlandırmak gerekirse;

- I. bölgede sosyal açıdan gelişmiş, iktisadi açıdan az gelişmiş ülkeler yer almaktadır,
- II. bölgede hem sosyal hem de iktisadi açıdan gelişmiş ülkeler yer almaktadır,
- III. bölgede iktisadi açıdan gelişmiş, sosyal açıdan az gelişmiş ülkeler yer almaktadır,
- IV. bölgede hem sosyal hem de iktisadi açıdan az gelişmiş ülkeler yer almaktadır.

Genel eğilim dikkate alındığında ülkelerin sosyal ve iktisadi gelişmişlik düzeyleri paralellik göstermektedir. Yani iktisadi gelişmişlik düzeyi yüksek olan ülkelerin sosyal gelişmişlik düzeyi de yüksek, iktisadi gelişmişlik düzeyi düşük olan ülkelerin sosyal gelişmişlik düzeyleri de düşüktür. Bu eğilim, değerler arasındaki korelasyonun güçlü olduğunun göstergesidir. Grafik 4.1’de görüldüğü üzere dağılımı bozan iki ülke Lüksemburg ve Romanya’dır. Söz konusu iki ülkede, iktisadi gelişmişlik endeks değerine göre sosyal gelişmişlik endeks değerinin daha fazla olması beklenirdi. Dolayısıyla Romanya ve Lüksemburg’un iktisadi açıdan gelişmişlik düzeylerini yeterince sosyal hayata yansıtamadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu iki ülke ihmal edildiğinde sosyal ve iktisadi gelişmişliği, dolayısıyla kalkınmışlığı en yüksek olan ülke İsveç, en düşük olan ülke ise Makedonya’dır. Diğer yandan Türkiye’nin regresyon eğrisine yakın bir konumda olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle Türkiye’nin ekonomik ve sosyal gelişmişliği birbirine paralellik göstermektedir.

Hem sosyal gelişmişliği hem de iktisadi gelişmişliği temsil etmesi açısından II. bölgede yer almak, ülkeler için kalkınmışlığın göstergesidir. Buna göre Lüksemburg, İsveç, Finlandiya, Hollanda, Belçika, Danimarka, İrlanda, Almanya, Avusturya, Birleşik Krallık ve Fransa kalkınmış ülkelerdir. IV. bölgede yer alan Romanya, Makedonya, Letonya, Türkiye, Litvanya,

Bulgaristan, Polonya, Hırvatistan, Macaristan, Yunanistan, Slovakya diğer ülkelere nazaran kalkınmışlığı düşük olan ülkelerdir.

Tablo 4.2’de ülkeler genel gelişmişliği gösteren kalkınma endeksindeki (sosyo-ekonomik endeks) değerlerine göre sıralanmıştır. Ülkelerin sosyal ve iktisadi sıralamalarının kalkınmışlık sıralaması üzerindeki etkileri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4.2 Ülkelerin Kalkınmışlık, Sosyal ve İktisadi Gelişmişlik Sıralamaları

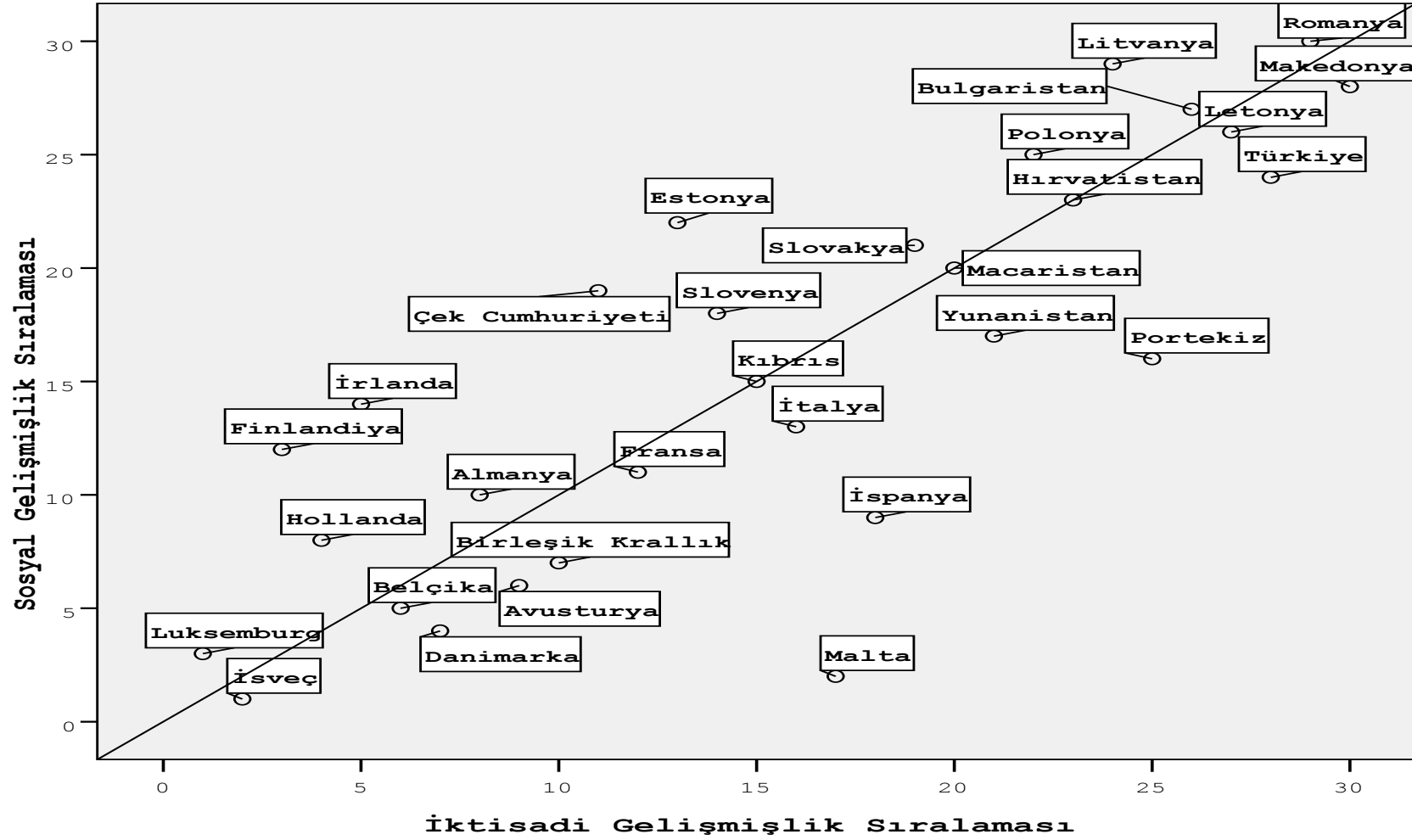
Ülke	Kalkınmışlık	Sosyal Gelişmişlik	İktisadi Gelişmişlik
Lüksemburg **	1	3	1
İsveç**	2	1	2
Hollanda**	3	8	4
Belçika*	4	5	6
Danimarka*	5	4	7
Finlandiya**	6	12	3
Avusturya*	7	6	9
Birleşik Krallık*	8	7	10
İrlanda**	9	14	5
Almanya*	10	10	8
Malta**	11	2	17
Fransa**	12	11	12
İspanya*	13	9	18
İtalya*	14	13	16
Kıbrıs	15	15	15
Çek Cumhuriyeti*	16	19	11
Slovenya*	17	18	14
Estonya*	18	22	13
Yunanistan	19	17	21
Portekiz*	20	16	25
Macaristan	21	20	20
Slovakya*	22	21	19
Hırvatistan	23	23	23
Polonya*	24	25	22
Türkiye*	25	24	28
Litvanya**	26	29	24
Bulgaristan*	27	27	26
Letonya**	28	26	27
Makedonya	29	28	30
Romanya*	30	30	29

Sosyal ve iktisadi gelişmişlik sıralamaları arasında 0,82 değerinde pozitif yönlü güçlü bir ilişki söz konusudur. Tablo 4.2 incelendiğinde bir ülkenin kalkınmışlık sıralamasındaki yerinin hangi gelişmişlik endeksindeki yerine daha yakın olduğu belirlenebilmektedir.

Buna göre tabloda (**) işaretli 9 ülkede iktisadi gelişmişlik sıralaması ile kalkınmışlık sıralaması daha yakın, (*) işaretli 16 ülkede ise sosyal gelişmişlik sıralaması ile kalkınmışlık sıralaması daha yakındır. Diğer 5 ülkede kalkınmışlık sıralaması, sosyal ve iktisadi gelişmişlik sıralamasına aynı mesafededir. Çıkan sonuca göre çoğu ülkede sosyal gelişmişlik sıralamasının, kalkınmışlık sıralamasında belirleyici olduğu söylenebilir.

Diğer yandan iktisadi gelişmişlik ve sosyal gelişmişlik sıralamaları arasındaki ilişki grafik 4.2’de de görülmektedir. Diyagonal (köşegen) eğri üzerinde yer alan ülkelerde sosyal ve iktisadi gelişmişlik sıralamaları aynı seviyede iken eğriden uzaklaşan ülkelerde sıralamalarda sapma olduğu görülmektedir. Örneğin Malta’nın sosyal gelişmişlikte 2., iktisadi gelişmişlikte ise 17. sırada olması diyagonal eğriden uzaklaşmasına neden olmaktadır.

Grafik 4-2 Ülkelerin İktisadi ve Sosyal Gelişmişlik Sıralamaları Arasındaki İlişki

4.3 TÜRKİYE’NİN AB’YE ÜYELİK OLASILIĞININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye gerekli ekonomik, sosyal ve kültürel dönüşümleri sağlayabilmek için 2007-2013 dönemini kapsayan IX. Kalkınma Planında politikalarını ortaya koymuştur. Plana göre “*İstikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen, AB’ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye*” vizyonu benimsenmiştir. Planda, AB’ye katılım sürecinde Türkiye’nin gelişmesinin hızlanması ve bu dönem sonunda AB’nin ekonomik ve sosyal standartlarına yakınsaması hedeflenmektedir (DPT, 2006:9).

Bu bölümde sosyal ve ekonomik göstergeler kullanılarak Türkiye’nin Maastricht Antlaşmasında yer alan “Ekonomik ve sosyal faaliyetlerin uyumlu ve dengeli gelişimi”, Kopenhag Kriterleri arasında yer alan “AB içinde rekabet edebilme kapasitesinin sağlanması” ve “AB’nin aldığı kararlara ve uyguladığı yasalara uyum sağlaması” hedeflerini ne derece karşılayabildiği irdelenmektedir. Bir başka deyişle, Planda yer alan “AB’ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye” görüşünün ne derece gerçekleştirilebilir olduğuna yanıt aranmaktadır.

4.3.1 Sosyal Gelişmişlik Düzeyi Açısından Karşılaştırma

Analiz sonucuna göre Türkiye, ağırlıklandırılmış temel bileşen kullanılarak hesaplanan sosyal gelişmişlikte 30 ülke arasında 24., birinci temel bileşen kullanılarak hesaplanan sosyal gelişmişlikte ise son sırada yer almaktadır.

Benzer nitelikteki gösterge grupları detayında sosyal gelişmişliği incelemek Türkiye’de “diğer ülkelerin değerleri ile karşılaştırıldığında hangi faktörün ne derece etkin olduğu” sorusuna yanıt bulunmasına yardımcı olacaktır. Analiz kapsamında sosyal değişkenler nüfus, sağlık, eğitim, cinsiyet eşitsizliği ve sosyal adalet ile ilgili göstergeler olmak üzere 5 faktöre ayrılmıştır. Her gruba kendi içerisinde temel bileşenler analizi yöntemi

uygulanarak sırasıyla insan kaynakları kalitesi, sağlık kalitesi, eğitim kalitesi, cinsiyet eşitliği ve sosyal adalet endeksleri türetilmiştir. Hesaplanan endeks değerlerine göre ülkeler Tablo Ek 1.6'da yer aldığı şekilde sıralanmaktadır.

Tablo 4.3 Sosyal Gösterge Faktörlerine Göre Sıralama

Endeks	Sıralama
İnsan Kaynakları Kalitesi	20
Sağlık Kalitesi	29
Eğitim Kalitesi	30
Cinsiyet Eşitliği	30
Sosyal Adalet	30

Tablo 4.3'te görüldüğü üzere Türkiye insan kaynakları kalitesi (nüfus ile ilgili göstergeler) endeksinde 20. sırada, diğer endekslerde ise son sıralarda yer almaktadır. Sıralama sonuçlarına göre Türkiye'nin nüfus göstergeleri, diğer göstergelere nazaran daha iyi performans sergilemektedir. Bir başka deyişle Türkiye'de insan kaynaklarının kalitesi diğer faktörlere nazaran daha etkin durumdadır.

Türkiye'de sosyal gelişmişliğin düşük çıkmasının nedenleri endeks hesaplanmasında kullanılan değişkenlerin incelenmesiyle anlaşılmaktadır. Tablo 4.4'te 30 ülkenin gösterge değeri ortalaması, Türkiye'nin gösterge değeri, standart sapma ve Türkiye'nin ortalamadan ne kadar saptığını gösteren z değeri¹⁶ yer almaktadır.

¹⁶ z değeri, $x = \mu \mp z \cdot \sigma$ normal dağılım formülüne dayanarak, Türkiye'nin gösterge değerinin, ortalamadan çıkarılıp standart sapmaya bölünmesiyle hesaplanmıştır. Hesaplanan z değeri yüzde 95 güven aralığında kritik değer olan $\mp 1,96$ 'nın üzerindeyse " H_0 = Türkiye'nin verisi ile AB'ye üye ve aday konumda olan ülkelerin verilerinin ortalaması arasında anlamlı bir fark yoktur." hipotezi reddedilir ve " H_1 = Türkiye'nin verisi ile AB'ye üye ve aday konumda olan ülkelerin verilerinin ortalaması arasında anlamlı bir fark vardır." hipotezi kabul edilir.

Tablo 4.4 Türkiye'nin Sosyal Göstergelerinin Ortalamaya Göre Durumu

	Ortalama	Türkiye'nin Göstergesi	Standart Sapma	z değeri
Doğumda Yaşam Beklentisi	76,9	71,4	3,3	-1,65
Kentsel Nüfus Oranı	70,3	67,3	11,9	-0,25
Net Göç Oranı	2,7	-0,2	3,7	-0,76
Yıllık Nüfus Değişimi	0,4	1,3	0,7	1,39
Sağlık Harcamaları	2162,8	592,8	1228,1	-1,28
Tüberküloza Yakalanma Oranı	25,1	33,4	31,4	0,26
Açlık Derinliği	134,7	170,0	53,5	0,66
Bebek Ölüm Oranı	6,0	23,6	4,4	4,00
Okulda Kalma Beklentisi	16,8	12,6	1,8	-2,34
Eğitim Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı	5,0	3,0	1,2	-1,76
Hayat Boyu Öğrenme	8,6	1,6	7,3	-0,97
Erken Okul Terki	16,2	51,7	11,1	3,19
Eğitimde Cinsiyet Oranı	99,5	88,4	2,8	-4,00
Parlamentodaki Kadın Vekillerin Oranı	21,4	4,3	10,4	-1,65
Kadınların İstihdamdaki Payı	43,9	25,8	5,0	-3,64
Araba Sahipliği Oranı	394,9	79,7	126,5	-2,49
Mobil Telefon Aboneliği	93,6	61,2	16,6	-1,95
Bilgisayar Sahipliği Oranı	37,9	5,7	22,7	-1,42
GINI Katsayısı	30,4	42,2	5,2	2,27
Suç Oranı	47,2	10,1	30,9	-1,20

Türkiye'nin sosyal göstergeleri ile değişken ortalamaları karşılaştırıldığında Türkiye'nin sosyal gelişmişliği düşük ülke çıkması beklenen bir sonuçtur. Türkiye'nin göstergeleri, 30 ülkenin gösterge ortalamaları ile karşılaştırıldığında yıllık nüfus değişimi dışında Türkiye'nin tüm göstergeleri, birinci temel bileşen yük işaretlerine göre sosyal gelişmişlik üzerinde ya negatif etki yaratmakta ya da pozitif katkısı düşük düzeyde olmaktadır.

Bununla beraber yüzde 95 güven aralığında sırasıyla bebek ölüm oranı, eğitimde cinsiyet oranı, kadınların istihdamdaki payı, erken okul terki, araba sahipliği oranı, okulda kalma beklentisi ve GINI katsayısının ortalamadan istatistiksel açıdan anlamlı biçimde saptığı görülmektedir. Başka bir deyişle Türkiye'nin bu değişkenleri diğer değişkenlere nazaran 30 ülkenin ortalamasına göre daha kötü durumdadır. Sosyal gelişmişliği sağlamak

amacıyla politika belirleyicilerin ve karar alıcıların öncelikli olarak ortalamadan çok sapan değişkenleri ortalama düzeyine getirecek politikalar uygulaması, kaynakların kısıtlı olması sebebiyle anlamlı görülmektedir.

Türkiye'nin sosyal gelişmişlik sıralamasında en son sırada yer alması çeşitli sebeplere bağlanabilir. Nüfus ile ilgili göstergeler incelendiğinde gelişmiş ülkelerde yıllık nüfus artışının düşük hatta bazı ülkelerde oranın negatif olduğu söylenebilir. Türkiye Avrupa ülkeleri içerisinde yıllık nüfus artışı en yüksek ülkedir. Bu durum Türkiye'nin nüfus yapısını, AB ülkelerinkinden farklı kılmaktadır. Türkiye'de genç nüfusun fazla olması, Türkiye'nin gelişmesi için bir fırsat olarak görülebileceği gibi gelişmeyi engelleyen bir tehdit olarak da algılanabilir. Dolayısıyla genç nüfusun kaliteli beşeri sermayeye dönüşümünü sağlayacak politikalar izlenmeli ve bu durum bir fırsat olarak değerlendirilmelidir.

Beşeri sermayenin kalitesini belirleyen en önemli faktörler, sunulan sağlık ve eğitim hizmetlerinin kalitesidir. Analiz sonuçlarına göre, Türkiye AB üyelerine kıyasla bu hizmetleri yeterli ölçüde ve kalitede karşılayamamaktadır. Türkmen (2004) tarafından yapılan çalışmada işgücünün eğitim seviyesindeki değişim, 1980–1999 arasında gerçekleşen ekonomik büyümenin yaklaşık yüzde 31'ini, eğitim yatırımları ise büyümenin yüzde 23'ünü açıkladığı; okullaşma oranları ve eğitim harcamalarının ise ekonomik büyüme ile anlamlı bir ilişkisi olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca, Temiz ve Korkmaz (2006) 1965–2005 dönemine ait kişi başı gelir, bebek ölüm oranı ve doğumda yaşam beklentisi verilerini kullanarak Türkiye'de ekonomik büyüme ile sağlık arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Çalışmada uygulanan Johansen Eşbütünleşme Testi sonucunda Türkiye'de doğuştan yaşam beklentisinin ekonomik büyüme üzerinde anlamlı pozitif, bebek ölüm oranlarının ise anlamlı negatif bir ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Cinsiyet eşitsizliği kadınların ekonomik ve sosyal yapıdaki konumunu gösteren gelişmişlik göstergelerinden biridir. AB bu konuya hassasiyet göstermekte ve her alanda kadın-erkek eşitliği politikalarına vurgu yapmaktadır. Son yıllarda kaydedilen gelişmelere rağmen Türkiye, kadın-erkek eşitsizliğine ilişkin göstergeler açısından en son sırada yer almaktadır.

Kadının çalışma yaşamına katılması ülke ekonomisine olumlu katkı sağlarken kadının toplum ve aile içindeki statüsünü olumlu etkileyerek ülkenin sosyal ve kültürel anlamda gelişmesine de katkı sağlamaktadır (Parlaktuna ve Sarıçiçek, 2010:56). Dolayısıyla kadınların iş hayatına ve sosyal hayata katılımını artırmak için gerekli politikalar uygulanmalıdır.

Sosyal gelişmenin sağlanabilmesi için milli gelir dağılımının bireyler ve bölgeler arasında adaletli olması gerekmektedir. Türkiye, AB ülkeleri arasında gelir dağılımında en çok eşitsizliğin görüldüğü ülkedir. Eşitsizliğin yüksek seviyede olması düşük gelirli insanların kaliteli eğitim ve sağlık hizmetlerine ulaşamamasına ve refah düzeyini belirleyici mallara sahip olmamasına yol açmaktadır. Dişbudak ve Süslü (2010) 1963–1998 dönemi verilerini kullanarak makroekonomik değişkenlerin gelir dağılımı üzerinde etkilerini incelemiştir. Türkiye’de ekonomik büyüme ve dışa açıklık gelir dağılımını iyileştirirken, enflasyon kötüleştirmekte, kamu açıkları ise istatistiksel olarak anlamlı bir etki yapmamaktadır. Diğer yandan ekonomik büyümenin gelir dağılımı üzerindeki etkisi kısa dönemde negatifken uzun dönemde pozitif dönmektedir.

Refah düzeyini belirleyici mallara sahip olma ve çağdaş hizmetlerden yararlanma sosyal gelişmişliğin yansımasıdır. Günümüzde internet iletişimde ve bilgiye ulaşmada kullanılan önemli araçlardan biridir. Türkiye’de bilgisayar sahipliği ve internet kullanım oranının Avrupa ülkelerine göre düşük düzeylerde kalması bilgi teknolojileri alanında da Türkiye’nin geri kaldığını göstermektedir.

Sonuç olarak; Türkiye’nin sosyal gelişmişlik seviyesini artırabilmesi için eğitim, sağlık harcamalarını artıracak ve gelir dağılımında adaleti sağlayacak etkin genişletici maliye politikaları uygulaması gerekmektedir. Bu kapsamda bebek ölümlerini azaltacak sağlık hizmetlerinin etkinleştirilmesi ve her vatandaşın kaliteli sağlık hizmetlerinden yararlanmasının sağlanması, kızların okullaşmasını sağlayarak temel hak olan eğitim hakkından tüm bireylerin faydalanmasının sağlanması, her yaşta bireyin öğrenme sürecine dâhil edilerek bilgilerini değişen şartlar dâhilinde sürekli yenilemesini sağlanması, kadınların çalışmaya teşvik edilerek iş piyasasında etkin

konuma getirilmesi, bilgi çağının şartlarına uygun olarak bireylerin interneti etkin bir şekilde kullanmasını sağlanması ve etkin sosyal harcamalarla bölgeler ve bireyler arasındaki gelir eşitsizliğini gidermeye çalışmak uygulanması gereken politikalardan bazılarıdır.

4.3.2 İktisadi Gelişmişlik Düzeyi Açısından Karşılaştırma

Analiz sonucuna göre Türkiye, ağırlıklandırılmış ve birinci temel bileşen kullanılarak hesaplanan iktisadi gelişmişlikte 30 ülke arasında 28. sırada yer almaktadır.

Benzer nitelikteki gösterge grupları detayında iktisadi gelişmişliği incelemek Türkiye’de “diğer ülkelerin değerleri ile karşılaştırıldığında hangi faktörün ne derece etkin olduğu” sorusuna yanıt bulunmasında yardımcı olacaktır. Analiz kapsamında iktisadi değişkenler makroekonomi, dışa açıklık, sanayileşme, istihdam ve teknoloji ile ilgili göstergeler olmak üzere 5 faktöre ayrılmıştır. Her gruba temel bileşenler analizi yöntemi uygulanarak sırasıyla makroekonomik gelişmişlik, dışa açıklık, sanayileşme derecesi, istihdam kalitesi ve AR-GE ve teknoloji kullanımı endeksleri türetilmiştir. Hesaplanan endeks değerlerine göre ülkeler Tablo Ek 2.6’da sıralanmaktadır.

Tablo 4.5 İktisadi Gösterge Faktörlerine Göre Sıralama

Endeks	Sıralama
Makroekonomik Gelişmişlik	28
Dışa Açıklık	19
Sanayileşme Derecesi	28
İstihdam Kalitesi	29
AR-GE ve Teknoloji Kullanımı	28

Tablo 4.5’te görüldüğü üzere Türkiye dışa açıklık endeksinde 19. sırada, diğer endekslerde ise son sıralarda yer almaktadır. Sıralama sonuçlarına göre Türkiye’nin dışa açıklık göstergeleri, diğer göstergelere göre daha iyi bir performans sergilemektedir. Bir başka deyişle Türkiye’de dışa açıklık diğer faktörlere nazaran daha etkindir.

Türkiye’de iktisadi gelişmişliğin düşük çıkmasının nedenleri endeks hesaplanmasında kullanılan değişkenlerin incelenmesiyle anlaşılabilir. Tablo 4.6’da 30 ülkenin gösterge değeri ortalaması, Türkiye’nin gösterge değeri, standart sapma ve Türkiye’nin ortalamadan ne kadar saptığını gösteren z değeri yer almaktadır.

Tablo 4.6 Türkiye'nin İktisadi Göstergelerinin Ortalamaya Göre Durumu

	Ortalama	Türkiye'nin Göstergesi	Standart Sapma	z Değeri
Kişi Başı Gelir	24488,3	10940,2	12179,0	1,11
Büyüme Oranı	4,6	8,2	2,4	-1,54
Enflasyon Oranı	3,2	10,4	2,2	-3,20
Şirketlerin Piyasa Değerinin GSYİH İçindeki Payı	57,6	29,7	38,4	0,73
Çalışanlara Yapılan Ödemelerin GSYİH	17,3	22,1	7,4	-0,65
Vergi Gelirlerinin GSYİH İçindeki Payı	20,4	19,7	4,9	0,15
Yurtiçi Tasarrufun GSYİH İçindeki Payı	21,8	16,8	8,6	0,58
Turistten Sağlanan Gelir	1087,5	965,3	766,6	0,16
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	1,0	0,9	0,2	0,67
Doğrudan Yabancı Yatırımların GSYİH İçindeki Payı	14,4	2,2	50,5	0,24
Ödemeler Dengesinin GSYİH İçindeki Payı	-3,2	-4,8	6,6	0,25
CO ₂ Emisyon Miktarı	8,3	3,4	4,0	1,23
Enerji Kullanım Miktarı	3519,6	1209,1	1684,0	1,37
Sanayi Sektöründe Çalışanların İstihdamdaki Payı	28,3	24,4	5,4	0,72
Emek Verimliliği	35648,2	24167,7	13496,0	0,85
Genç İşsizlik Oranı	19,7	18,3	10,5	0,13
İstihdamın Eğitim Düzeyi	82,8	71,7	3,9	2,81
İstihdam Oranı	62,3	44,6	8,1	2,18
AR-GE Harcaması	380,9	61,8	355,6	0,90
Yüksek Teknolojili Ürünlerin İhracattaki Payı	13,0	1,6	11,5	0,98
Bilim ve Teknoloji Alanında Çalışanların İstihdamdaki Payı	35,9	18,4	8,5	2,05
Yayımlanan Makale Başına Nüfus	6656,6	9122,4	9105,4	-0,27

Türkiye’nin iktisadi göstergeleri ile değişken ortalamaları karşılaştırıldığında Türkiye’nin iktisadi gelişmişliği düşük ülke çıkması beklenen bir durumdur. Türkiye’nin göstergeleri, 30 ülkenin gösterge ortalamaları ile karşılaştırıldığında sanayi sektöründe çalışanların istihdamdaki payı ve genç işsizlik oranı dışında Türkiye’nin tüm göstergeleri,

birinci temel bileşen yük işaretlerine göre iktisadi gelişmişlik üzerinde ya negatif etki yaratmakta ya da pozitif katkısı düşük düzeyde kalmaktadır.

Bununla beraber yüzde 95 güven aralığında sırasıyla enflasyon oranı, istihdamın eğitim düzeyi, istihdam oranı, bilim ve teknoloji alanında çalışanların istihdamdaki payının ortalamadan istatistiksel açıdan anlamlı biçimde sapmaktadır. Başka bir deyişle Türkiye'nin bu değişkenleri diğer değişkenlere nazaran 30 ülke ortalamasına göre daha kötü durumdadır. İktisadi gelişmişliği sağlamak amacıyla politika belirleyicilerin ve karar alıcıların öncelikli olarak ortalamadan çok sapan değişkenleri ortalama düzeyine getirecek politikalar uygulaması, kaynakların kısıtlı olması sebebiyle anlamlı görülmektedir.

Türkiye'nin iktisadi gelişmişlik sıralamasında son sıralarda yer alması çeşitli sebeplere bağlanabilir. Üretilen mal ve hizmetlerin toplam değerleri olan GSYİH iktisadi gelişmişliğin ve kalkınmışlığın göstergesidir. Ancak sadece ülkenin GSYİH'ına bakmak gelişmişliği belirlemede yanıltıcı olabilir. Nitekim birbirine yakın hâsılaya sahip ülkeler endekste farklı sıralarda yer almıştır. Başka bir deyişle GSYİH iktisadi gelişmişliği belirleyen tek faktör değildir. AB-27'nin GSYİH'ı satın alma gücü paritesine göre 12.000 milyar dolar iken Türkiye 800 milyar dolar ile 30 ülke arasında sırasıyla Almanya, Birleşik Krallık, Fransa, İtalya ve İspanya'dan sonra 6. büyük ekonomiye sahip ülkedir. Ancak GSYİH'ı büyük olmasına rağmen Türkiye diğer büyük hâsılalı ülkelerin aksine iktisadi gelişmişlik açısından son sıralarda yer almaktadır.

Kişi başı gelirdeki artış milli gelirdeki artıştan kaynaklanmaktadır. Türkiye, Avrupa ülkeleri arasında 6. büyük ekonomiye sahip olmasına rağmen nüfusunun diğer ülkelere göre büyük olması kişi başına gelir düzeyinin düşük seviyede kalmasına neden olmaktadır. 1923–2003 arasında nüfus 5,7 kat artarken reel GSYİH 32 kat artmıştır. Bir başka deyişle kişi başı GSYİH 80 yıl içerisinde 5,6 kat artmıştır. Kişi başı gelirdeki artışın en önemli sebebi ekonomide yaşanan dönüşümdür. Tarım kesimine göre emek üretkenliği çok daha yüksek olan sanayi ve hizmet sektörünün payının artması Türkiye'de kişi başına gelirin önemli ölçüde artmasına neden

olmaktadır (Taymaz ve Suiçmez, 2005:10). Son dönemde yaşanan artışa rağmen AB ortalamasının yarısı kadar kişi başına düşen gelire sahip Türkiye'nin diğer göstergeler bakımından da AB ortalamasını yakalaması zor görülmektedir.

Kalkınmanın temel dinamiği sanayileşmedir. Sanayi sektörünün gelişmesi tarım ve hizmetler sektörünü de olumlu yönde etkilemektedir. Türkiye, sanayileşme sürecine daha önce başlayan İngiltere ve Almanya gibi AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında önemli bir mesafe kat edememiştir. Ek 2'de yer alan göstergeler incelendiğinde sanayileşmelerini tamamlayan ülkelerin sanayide daha az işgücü istihdam ettikleri görülmektedir. Son yıllarda kaydedilen teknolojik gelişmeler ve sanayide hızla artan makineleşme istihdamın sanayiden diğer sektörlere kaymasına sebep olmuştur.

Küreselleşmenin yoğun biçimde yaşandığı günümüzde dış ticaretin ve sermaye hareketlerinin büyüme üzerinde etkileri bulunmaktadır. Küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki olumlu katkısına rağmen Dağdemir (2008) çalışmasında küreselleşmenin gelişmekte olan ülkelerde gelir dağılımındaki eşitsizliği artıran maliyeti olduğu sonucuna ulaşmıştır. Dışa açıklık ve yabancı sermaye yatırımları girişini küreselleşme göstergeleri olarak inceleyen Dağdemir, dışa açıklığın gelir eşitsizliğini azaltıcı, yabancı sermaye yatırımı girişinin ise eşitsizliği artırıcı etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sermaye ve teknolojiyi ülkedeki vasıflı işgücüyle buluşturarak yüksek ücret geliri elde etmeyi sağlamanın, gelir eşitsizliğini arttırdığını tespit etmiştir. Ayrıca Vergil ve Ayaş (2009) çalışmalarında doğrudan yabancı sermayenin istihdamı artıracağı düşüncesinin Türkiye açısından geçerli olmadığı sonucuna ulaşmıştır. İmalat sanayi, mali aracı kuruluşlar, toptan ve perakende ticaret, madencilik ve taş ocaklığı sektörleri bazında 1992–2006 dönemi yıllık verileri kullanılarak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye'de istihdam seviyesine etkisini panel veri yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Doğrudan yabancı sermaye girişinin en fazla olumsuz etkilediği sektör imalat sanayi çıkmıştır. Türkiye'ye giren yabancı sermayenin yüzde 70-80'inin birleşme ve satın alma faaliyetlerinden oluşması sebebiyle istihdama olumlu katkısı

bulunmamaktadır. Diğer yandan Yapraklı (2007) çalışmasında uzun dönemde ekonomik büyüme ile ticari dışa açıklık arasında pozitif, finansal dışa açıklık arasında ise negatif ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Buna göre finansal dışa açıklık sabitken, Türkiye’de ticari dışa açıklıktaki 1 birimlik artış büyüme oranını 0,22 birim artırmakta; ticari dışa açıklık sabitken, finansal dışa açıklıktaki 1 birimlik artış ise büyüme oranını 0,50 birim düşürmektedir.

Ekonomik büyümenin en önemli girdilerinden biri teknolojik gelişme sonucu sağlanan üretkenlik artışıdır. Altın ve Kaya (2009) çalışmalarında kısa dönemde AR-GE harcamaları ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir yönde ilişki bulunmadığı, uzun dönemde ise AR-GE harcamalarının ekonomik büyümenin nedeni olduğu; Korkmaz (2010) ise kısa dönemde AR-GE harcamalarının GSYİH’ı etkilediği, uzun dönemde de iki değişkenin birbirini etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Dolayısıyla Türkiye’de araştırma ve geliştirme faaliyetlerine yapılan harcamalar uzun dönemde ekonomik büyümeye neden olmaktadır.

Türkiye’de son yıllarda enflasyon ve faiz oranlarında yaşanan düşüşe rağmen bu oranlar hala AB ortalamalarının üzerinde seyretmektedir. Berber ve Artan (2004), 1987–2003 dönemindeki GSYİH, TÜFE ve TEFE verilerini kullanarak Türkiye’deki enflasyon ile ekonomik büyümenin ilişkisini analiz etmiştir. Granger nedensellik analizine göre enflasyon ile ekonomik büyüme arasında tek yönlü bir ilişki olduğu ve Türkiye’de enflasyonun ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Enflasyon oranındaki yüzde 10’luk artış Türkiye’nin büyümesini yüzde 1,9 oranında düşürmektedir.

Sonuç olarak; Türkiye’nin iktisadi gelişmişlik seviyesini artırabilmek için Merkez Bankasının enflasyon hedeflemesini içeren sıkı para politikası uygulamasını devam ettirmesi, tam istihdamı ve üretim artışını sağlayacak genişletici maliye politikaları uygulanması gerekmektedir. Bu kapsamda yeni yatırımlarla iş olanakları yaratarak istihdam edilen birey sayısının artırılması, çalışanların eğitim düzeyini yükselterek işgücünün kalitesinde ve verimliliğinde artış sağlanması, AR-GE harcamalarının artmasını sağlayarak bilim insanlarına yeterli önemin verilmesi ve teknolojik yenilik üreten bir ülke

haline gelinmesi, ihraç edilen üründe artış sağlayarak ödemeler dengesinin fazla sağlanması ve sıkı para politikasıyla Merkez Bankasının enflasyon seviyesini makul seviyelere düşürmeye çalışması uygulanması gereken politikalardan bazılarıdır.

4.3.3 Kalkınmışlık Düzeyi Açısından Karşılaştırma

Endeks sonuçları göre kalkınmışlık açısından AB'ye aday ülkelerden Hırvatistan 23., Türkiye 25. ve Makedonya 29. sırada yer almaktadır. Yani Türkiye, Makedonya'dan gelişmiş iken Hırvatistan'dan az gelişmiş durumdadır. Bununla beraber 2007 yılındaki VI. genişleme dalgası ile AB'ye üye olan Romanya ve Bulgaristan'ın Türkiye'ye göre daha az kalkınmış olduğu görülmektedir.

Analiz sonuçları, Türkiye ile AB üye ülkeleri arasında ciddi bir kalkınmışlık farkı olduğunu göstermektedir. Türkiye'nin farkı kapatarak AB'ye uyum sürecini başarılı bir şekilde tamamlayabilmesi için kamu, özel ve sivil tüm kurumlarıyla her alanda etkili politikalar üretmesi ve uygulaması gerekmektedir.

Sonuç olarak, çalışma kapsamında hesaplanan sosyal, iktisadi ve kalkınmışlık endeks değerleri ile yukarıda belirtilen hususlar ve Avrupa Birliğinin üyelik koşul ve kriterleri dikkate alındığında Türkiye'nin AB'ye üyelik olasılığının düşük olduğu görülmektedir.

Ancak şunu da vurgulamak gerekir ki, sosyal ve iktisadi gelişmişliğin yanı sıra siyasi etkenler de üyelik konusunda önem taşımaktadır. Zira Kopenhag'ta belirlenen siyasi kriterler somut ve objektif bir dayanağa bağlanmadığından kriterlerin gerçekleştiğinin tespiti yine tartışmaya yol açacak siyasi kararlarla belirlenecektir (Şanlıoğlu, 2004:2). Ayrıca Kopenhag Kriterleri dışında dikkate alınması gereken başka siyasi faktörler de vardır. İlk olarak AB'nin kendi iç dinamikleri üyelik sürecinde önemli rol oynamaktadır. Bu kapsamda AB'nin genişleyebilmesi için kurumsal ve mali kapasitesini geliştirmesi gerekmektedir. Diğer yandan AB kamuoyunun Türkiye ve

üyeliğine bakış açısı süreçte etkin bir başka faktördür. AB halkının, özellikle üyelik karşıtlığının en fazla görüldüğü Avusturya, Fransa ve Almanya'nın Türkiye'nin üyeliğine karşı tutumları ve olumsuz görüşleri süreci zorlaştırmaktadır (Müftüler-Baç, 2002:80, 2008:201). Siyasi konular yalnızca AB tarafının değil, Türkiye'nin de gündeminde ön sıralarda yer almaktadır. Bu çerçevede Türk kamuoyunun da AB'ye bakış açısı üyelik açısından önemlidir.

AB'ye üyelikte temel amaç en az maliyetle Türk ve AB halklarının refah düzeyini artırmak olmalıdır. Nitekim temel politika dokümanı olan IX. Kalkınma Planında AB'ye katılım sürecinin hukukun üstünlüğü temelinde, uzun dönemli ve karşılıklı yarar ilkesi doğrultusunda, akılcı bir yaklaşım içinde yürütülmesi hedeflenmektedir (DPT, 2006:19).

Refah artışının yanı sıra AB üyeliği Türkiye'ye birçok avantaj sağlayacaktır. Türkiye'nin sahip olduğu potansiyeli etkin kullanması, ekonomik, siyasi ve sosyal alanlarda köklü reformları hayata geçirmesi ve sürdürülmesini güvence altına alması bu sürecin en önemli avantajı olacaktır (Erçin, 2002:120). Üyelik süreci ekonomik, sosyal ve siyasi yaşamda köklü dönüşümlere yol açarken, demokrasi, insan hakları, sağlık, gıda güvenliği, tüketici hakları, rekabet kuralları, kurumsal iyileşme ve çevrenin korunması gibi birçok alanda AB norm ve standartlarına ulaşılması, halkın yaşam kalitesini yükseltecektir (DPT, 2006:19).

AB'ye üye olmak isteyen Türkiye'nin hedefi, kısa vadeli günlük politikalarla sorunları çözüm aramaktan ziyade, stratejik bir anlayışla gelecekteki AB içerisinde kendi konumunu analiz etmek ve geleceğini bu amaca dayalı politikalarla yönlendirmek olmalıdır (Sevinç, 2003:35).

SONUÇ

Türkiye'nin iç ve dış politika alanında önemli hedeflerinden biri Avrupa Birliği'ne tam üyeliğidir. Türkiye, Kurucu Antlaşmalarda yer alan "Her Avrupa devleti Avrupa Birliğine üye olabilir" ifadesine dayanarak Avrupa Birliği ile ilişkilerini tam üyelik zemininde devam ettirmek amacındadır.

Türkiye-AB ilişkileri 1959 yılında Türkiye'nin AET'ye katılım talebinde bulunması ile resmen başlamıştır. 1996 yılında Gümrük Birliği kurularak ilişkiler yeni bir boyuta taşınmıştır. 1999 yılında Helsinki zirvesinde Türkiye'nin adaylık statüsü resmen kabul edilmiş, 3 Ekim 2005 tarihinde ise müktesebata uyum müzakereleri başlamıştır.

Birliğe üye olmak isteyen ülke sayısının artması ile AB, 1993 yılında aday ülkelerin üyelik koşullarını içeren Kopenhag Kriterlerini belirlemiştir. Bu kriterler siyasi kriterler, ekonomik kriterler ve topluluk müktesebatının kabulü olmak üzere üç ana başlıktan oluşmaktadır.

Kopenhag Kriterleri çerçevesinde Türkiye'nin AB'ye üye olabilmesi için ekonomik, iktisadi ve siyasi durumunun AB üye ülkelerin göstergelerine yakınsaması önemlidir. Bir başka deyişle Türkiye'nin AB'ye üye olabilmesi belli bir kalkınmışlık seviyesine ulaşabilmesine bağlıdır. AB üyeliğinin Türk dış politikasındaki yeri ve Türkiye'nin üye olabilmek için AB'nin belirlediği kriterleri sağlama zorunluluğu nedeniyle bu konuda birçok ampirik çalışma yapılmıştır. Çalışmalarda genellikle ülkelerin gösterge performanslarının karşılaştırılması yoluyla, Türkiye'nin üye ve aday ülkeler arasındaki yeri ve durumu araştırılmıştır. Çalışmalardan elde edilen genel sonuç, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal performansının AB üye ülkelere kıyasla düşük seviyede olduğu yönündedir.

Bu çalışmada Türkiye'nin AB üye ve aday ülkeler arasındaki durumu sosyal ve ekonomik göstergeler aracılığıyla analiz edilerek Türkiye'nin AB'ye üyelik olasılığı araştırılmıştır. Bir başka deyişle, AB'ye üyelik için "uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye" görüşünün ne derece gerçekleştirilebilir

olduğu sorusuna yanıt aranmıştır. Bu amaçla çok değişkenli istatistik tekniklerinden biri olan temel bileşenler analizi kullanılarak ülkelerin gelişmişliklerinin sıralandığı endeksler üretilmiştir. Söz konusu analiz tekniğiyle çok sayıda değişkene sahip veri setlerinde değişken sayısı azaltılarak yorum yapabilme olanağı sağlanmaktadır. Ayrıca değişkenlerin analize uygunluğunu ölçmek için değişkenlere Bartlett testi ve Kaiser-Meyer-Ohlin testi uygulanmıştır.

Çalışma kapsamında 30 ülke için Sosyal Gelişmişlik Endeksi, İktisadi Gelişmişlik Endeksi ve Kalkınmışlık Endeksi hesaplanmıştır. İlk olarak 20 sosyal gösterge kullanılarak Sosyal Gelişmişlik Endeksi hesaplanmıştır. Analizde ağırlıklandırılmış temel bileşenin (sosyal gelişmişlik) toplam bilgi setinin yüzde 71,2'si oranında açıklama gücüne sahip olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, bir ülkenin sosyal gelişmişliğini en çok etkileyen değişkenler; bebek ölüm oranı, doğumda yaşam beklentisi ve araba sahipliği oranıdır. Sosyal gelişmişlik endeks değerlerine göre, 30 ülke arasında en gelişmiş ülke İsveç, en az gelişmiş ülke ise Romanya'dır.

İkinci olarak 22 iktisadi gösterge kullanılarak İktisadi Gelişmişlik Endeksi hesaplanmıştır. Analizde ağırlıklandırılmış temel bileşenin (iktisadi gelişmişlik) toplam bilgi setinin yüzde 83'6'sı oranında açıklama gücüne sahip olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, bir ülkenin iktisadi gelişmişliğini en çok etkileyen değişkenler; kişi başı gelir, AR-GE harcaması, enerji kullanım miktarıdır. İktisadi gelişmişlik endeks değerlerine göre, 30 ülke arasında en gelişmiş ülke Lüksemburg, en az gelişmiş ülke ise Makedonya'dır.

Son olarak sosyal ve iktisadi gelişmişlik endeksi hesaplamasında kullanılan 42 sosyo-ekonomik gösterge ile Kalkınmışlık Endeksi hesaplanmıştır. Sosyal ve iktisadi yapıdan her birinin kalkınma üzerinde eşit ölçüde ağırlığı ve etkisi olacağı varsayımından yola çıkarak Sosyal ve İktisadi Gelişmişlik Endekslerinin ortalamasından Kalkınmışlık Endeksi türetilmiştir. Kalkınmışlık endeks değerlerine göre, 30 ülke arasında en gelişmiş ülke Lüksemburg, en az gelişmiş ülke ise Romanya'dır. Türkiye kalkınmışlık açısından 25. sırada yer almaktadır.

Ülkeler endeks değerlerine göre gruplandıklarında Kuzey Avrupa ülkeleri ve Lüksemburg en gelişmiş grubu, Balkan ülkeleri ile Türkiye'nin ise en az gelişmiş ülke grubunu oluşturduğu görülmektedir.

Analiz sonucu elde edilen bulguların geçerliliği ve tutarlılığı, literatürde ülkelerin gösterge performanslarının karşılaştırılmasının yapıldığı çalışmaların sonuçları ile karşılaştırılarak test edilmiştir. Buna göre analizle elde edilen Kalkınmışlık Endeksi ile kişi başı gelir, İnsani Gelişmişlik Endeksi ve Küresel Rekabet Edebilirlik endeksi sıralaması arasında güçlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Yani kalkınmışlık endeksinin ülkelerin kalkınma performanslarının ölçümünde iyi bir endeks olabileceğini söylemek mümkündür.

Endeks değerlerine göre ülkeler incelendiğinde, ülkelerin sosyal ve iktisadi gelişmişlik sıralamalarının birbiriyle örtüşebileceği gibi birbirinden farklı da olabileceği görülmüştür. Türkiye gibi birçok ülkede ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyleri birbiriyle doğrusalken, Lüksemburg ve Romanya gibi bazı ülkelerde iktisadi gelişmişliğin sosyal gelişmişliğe yansıtılamadığı belirlenmiştir. Öte yandan çoğu ülkede sosyal gelişmişlik sıralamasının iktisadi gelişmişlik sıralamasına kıyasla kalkınmışlık sıralaması üzerinde daha belirleyici olduğu görülmektedir. Ayrıca ülkeler kalkınmış ve düşük düzeyde kalkınmış olarak gruplandığında, Türkiye'nin düşük kalkınmışlık düzeyindeki ülkelerin grubunda yer aldığı tespit edilmiştir.

Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerini karşılayabilme kapasitesi ve AB'ye üye olma olasılığı sosyal ve ekonomik açıdan incelendiğinde aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

Türkiye sosyal gelişmişlikte 30 ülke arasında 24. sırada yer almaktadır. Türkiye'nin bebek ölüm oranı, eğitimde cinsiyet oranı, kadınların istihdamdaki payı, erken okul terki, araba sahipliği oranı, okulda kalma beklentisi ve GINI katsayısı değerlerinin ortalamadan istatistiksel açıdan anlamlı biçimde saptığı görülmektedir. Benzer nitelikteki gösterge grupları bazında sosyal gelişmişlik incelendiğinde Türkiye eğitim ve sağlık kalitesi, cinsiyet eşitliği ve sosyal adalet endekslerine nazaran insan kaynakları kalitesi endeksinde görece daha etkin durumdadır.

Türkiye'nin sosyal gelişmişlik açısından son sıralarda yer alması çeşitli nedenlere bağlanabilir. Kaliteli beşeri sermayeye sahip olmaması, etkin eğitim ve sağlık hizmetlerinin sağlanamaması, cinsiyet eşitsizliğinin yüksek olması, gelirin adaletsiz dağılımı ve bilgiye erişimde teknolojinin kullanılmaması bu nedenler arasında sıralanabilir.

Türkiye iktisadi gelişmişlikte 30 ülke arasında 28. sırada yer almaktadır. Türkiye'nin enflasyon oranı, istihdamın eğitim düzeyi, istihdam oranı, bilim ve teknoloji alanında çalışanların istihdamdaki payı değerlerinin ortalamadan istatistiksel açıdan anlamlı biçimde saptığı görülmektedir. Benzer nitelikteki gösterge grupları detayında iktisadi gelişmişlik incelendiğinde Türkiye makroekonomik gelişmişlik, sanayileşme derecesi, istihdam kalitesi ve AR-GE ve teknoloji kullanımı endekslerine nazaran dışa açıklık endeksinde görece daha etkin durumdadır.

Türkiye'nin iktisadi gelişmişlik sıralamasında son sıralarda yer alması çeşitli nedenlere bağlanabilir. Kişi başı gelirin düşük olması, sanayileşmenin yetersiz kalması, diğer ülkeler kadar küreselleşen dünyaya entegre olamaması, AR-GE faaliyetlerinin düşük düzeyde kalması, kronikleşmiş yüksek enflasyon ve faiz oranı bu nedenler arasında sıralanabilir.

Sonuç olarak, Türkiye'nin sosyal ve iktisadi göstergeleri AB üye ve aday ülkeler ile karşılaştırıldığında ciddi bir kalkınmışlık farkı olduğu görülmektedir.

Analiz sonuçları kapsamında diğer ülkelere göre az gelişmiş olan Türkiye'nin ortalamadan fazla sapan değişkenlerini ortalamaya yaklaştıracak ve sosyal ve iktisadi faktör sıralamalarında kötü seviyede olduğu faktöre öncelik tanıyacak politikalar uygulanması, kaynakların kısıtlı olduğu gerçeği göz önü bulundurulduğunda anlamlı olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda gelir dağılımında adaleti, tam istihdama ulaşmayı, üretimde artışı ve fiyat istikrarını sağlayacak etkin maliye ve para politikaları uygulanması Türkiye'nin AB üyesi ülkelerle olan kalkınmışlık farkının kapanmasını sağlayacaktır. Bu sebeple Türkiye'nin bu farkı kapatarak üye olabilmesi için tüm kurumlarıyla her alanda etkili politikalar uygulaması gerekmektedir.

Ancak şunu da vurgulamak gerekir ki üyelik sürecinde siyasi kriterler de en az ekonomik ve sosyal kriterler kadar güçlü etkiye sahiptir. Analiz sonuçlarına göre Türkiye, kalkınmışlık açısından 2007 yılında Birliğe üye olan Romanya ve Bulgaristan'dan daha iyi bir konuma sahiptir. Nitekim diğer ülkelerin adaylık ve üyelik süreçleri, üyeliğe kabulün Birlik ülkelerinin inisiyatifine bırakılmış siyasi bir olgu olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- AKÇAY, Belgin, “Avrupa Birliği’nin Ekonomik Kriterleri ve Türkiye”, **Maliye Dergisi**, Sayı:155, Temmuz-Aralık 2008, s.11–38.
- AKIN KOLDERE, Yasemin & TURGAN, Selay Giray, “Ülkelerin Ekonomik Göstergelerinin Avrupa Birliğine Üye Olmadaki Etkisinin İstatistiksel Tekniklerle Belirlenmesi”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bölümler Dergisi**, Cilt 10, Sayı:2, Aralık 2008, s.121–140.
- AKTAN, Coşkun Can, **Türkiye Avrupa Birliği’nin Neresinde?**, Ege Genç İşadamları Derneği, Nisan 2001.
- ALTAY, Bülent, “Kültür ve Kalkınma”, içinde KAR, Muhsin ve TABAN, Sami (der.), **İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2005, s.115–137.
- ALTIN, Onur & KAYA, Ayşe, A., “ Türkiye’de AR-GE Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensel İlişkinin Analizi”, **Ege Akademik Bakış**, Cilt 9, Sayı:1, 2009, s.251–259.
- ARISOY, İbrahim, “Türkiye’de Sanayi Sektörü-İktisadi Büyüme İlişkisinin Kaldor Hipotezi Çerçevesinde Test Edilmesi”, Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni, 2008/1, (Erişim) http://www.tek.org.tr/dosyalar/ARISOY-Sanayi_Buyume.pdf, 02.01.2010.
- ASLANKARAOĞLU, Nesrin, “Veri Zarflama Analizi ve Temel Bileşenler Analizi ile Avrupa Birliği Ülkelerinin Sıralanması”, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Fakültesi İstatistik Bölümü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Mayıs 2006.
- ATAN, Murat & ÖZAĞ, Filiz, “Avrupa Birliği’nin Genişleme Sürecinde Türkiye ve Diğer Aday Ülkelerin Ekonomik/Sosyal Performanslarının Karşılaştırılması”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 5. Cilt, 2. Sayı, Ankara, Güz 2003, s.9–27.

- Avrupa Komisyonu, **Genişlemeyi Anlamak-Avrupa Birliği'nin Genişleme Politikası**, Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu Yayını, 2007.
- BARRO, Robert J., "Economic Growth in a Cross Section of Countries", **The Quarterly Journal of Economics**, Volume 106, Issue 2, May 1991, pp.407–443.
- BERBER, Metin & ARTAN, Seyfettin, "Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği", Türkiye Ekonomik Kurumu, Tartışma Metni, 2004/21, (Erişim) <http://www.tek.org.tr/dosyalar/M-BERBER-S-ARTAN-INF.pdf>, 02.01.2010.
- BREGAR, Lea & ROVAN, Joze & PAVSIC, Matija, "Validity of GDP Per Capita for International Development Comparasions", **Economic and Business Review for Central and South-Eastern Europe**, Vol.10, No:3, Oct. 2008, p.181–195.
- BRIASSOULIS, Helen, "Sustainable Development and its Indicators: Through a (Planner's) Glass Darkly", **Journal of Environmental Planning and Management**, 44(3), 2001, pp.409–427.
- ÇINAR, Sema, "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılma Kriterleri Açısından Yunanistan, İspanya ve Portekiz ile Karşılaştırılması", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:4, No:2, Bahar 2005, s.15–37.
- DAĞDEMİR, Özcan, "Küreselleşmenin Gelişmekte Olan Ülkelerde Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri", **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Cilt:23, Sayı 265, Nisan 2008, s.114–129.
- DEDEOĞLU, Beril, **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, Boyut Kitapları, 1.Baskı, İstanbul, Ekim 2003.
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, **Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013**, Ankara, 2006.
- DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Doğuşum Matbaacılık, 5. Baskı, Ankara, Kasım 2002.
- DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI, **Lizbon Antlaşmasının Temel Unsurları**, Hazırlayan: Bahar Güçlü, Ankara, Aralık 2009.

- DİNÇER, Bülent & ÖZASLAN, Metin & KAVASOĞLU, Taner, **İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması**, Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın No:2671, Ankara, 2003.
- DİŞBUDAK, Cem & SÜSLÜ, Bora, “Analyzing Income Distribution in Turkey”, **European Journal of Social Sciences**, Volume 18, Number 2, 2010, p.215–219.
- DORNBUSCH, Rudiger & FISCHER, Stanley, **Makroekonomi**, AK, Salih, FİSUNOĞLU, Mahir, YILDIRIM, Erhan ve YILDIRIM, Refia (Çev.), Ayhan Matbaası, Birinci Basım, İstanbul, 1998.
- DUNTEMAN, George H. **Principal Components Analysis**, Sage Publications, Series: Quantitative Applications in the Social Sciences, Series/Number 07-069, USA, 1989.
- DURA, Cihan & ATİK, Hayriye & TÜRKER, Oğuzhan, “Beşeri Sermaye Açısından Türkiye’nin Avrupa Birliği Karşısındaki Kalkınma Seviyesi” 3.Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiri Metni, Eskişehir, Kasım 2004, (Erişim) <http://iibf.ogu.edu.tr/kongre/bildiriler/01-02.pdf>, 15.11.2009.
- ERÇİN, Erhan, **Avrupa Birliği Genişleme Süreci ve Türkiye**, İktisadi ve Kalkınma Vakfı, Yayın no: 170, İstanbul, Ağustos 2002.
- ERKEKOĞLU, Hatice, “AB’ye Tam Üyelik Sürecinde Türkiye’nin Üye Ülkeler Karşısındaki Görelî Gelişme Düzeyi: Çok Değişkenli İstatistiksel Bir Analiz”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 14, 2007/2, s. 28–50.
- EUROPEAN PARLIAMENT, Lisbon European Council, Presidency Conclusions, 23–24 March 2000, Brussels, (Erişim) http://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm, 03.03.2011.
- EUROPEAN COMMISSION, Europe 2020: A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth”, March 2010, Brussels, (Erişim) <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF>, 02.03.2011.
- GANAPATHY, R. S., “Methodologies for Development Planning: A Critical Review with Special Reference to Social and Cultural Factors”,

- Unesco, **Socio-Economic Analysis and Planning: Critical Choice of Methodologies**, 1986, s.11–42.
- GIANNIAS, D. & LIARGOVAS, P. & MANOLAS, G., “Quality of Life Indices for Analysing Convergence in the European Union”, **Regional Studies**, 33:1, p.27–35.
- GRASSO, Marco & CANOVA, Luciano, “An Assestment of the Quality of Life in the European Union Based on the Social Indicators Approach”, **Social Indicators Resarch**, 87, 2008, pp.1–25.
- GÜNEŞ, Melih, “Türkiye’nin Avrupa Birliğine Üye ve Aday Ülkeler İçindeki Durumu-Temel Bileşenler Analizi” Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Bölümü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.
- HALL, Robert E., & JONES, Charles I., “Why Do Some Countries Produce So Much More Output Per Worker Than Others?”, **The Quarterly Journal of Economics**, Volumu 114, Issue 1, February 1999, pp.83–116.
- HAN, Ergül & KAYA, Ayten Ayşe, **Kalkınma Ekonomisi, Teori ve Politika**, 4. Baskı, Etam AŞ Matbaa, Eskişehir, 2002.
- İLKİN, Akın, **Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi**, Beşinci Baskı, İstanbul, 1988.
- JOHNSON, Richard A & WICHERN, Dean W., **Applied Multivariate Statistical Analysis**, Pearson Education International, Fifth Edition, USA, 2002.
- KAR, Muhsin & TABAN, Sami, “İktisadi Gelişmenin Temel Dinamikleri ve Kaynakları”, içinde KAR, Muhsin ve TABAN, Sami (der.), **İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2005, s.7–51.
- KARABULUT, Kerem & ERSUNGUR, Mustafa & POLAT, Özgür, “Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye’nin Ekonomik Performanslarının Karşılaştırılması: Veri Zarflama Analizi”, **Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 22, Sayı:1, Yıl:2008.
- KARAGÜL, Mehmet, “Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyümeyle İlişkisi ve Etkin Kullanımı”, **Akdeniz İİBF Dergisi**, (5), 2003, s.79–90.

- KARAKAYA, Etem & ÖZÇAĞ, Mustafa, “Çevre ve Kalkınma: Sürdürülebilir Kalkınma”, içinde KAR, Muhsin ve TABAN, Sami (der.), **İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2005, s.337–367.
- KILIÇ, Süleyman Bilgin “Avrupa Birliğine Üye ve Aday Ülkelerin Bazı Temel Makro Ekonomik Kriterlere Göre Sınıflandırılması: Çok Kriterli Karar Alma Analizine Dayalı Bir Modelin Tahmini”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 2, 2005, s.339–352.
- KILIÇ, Süleyman Bilgin & CİN, Mehmet Fatih & LOPCU, Kenan “Turkey As a Candidate Country for Full Membership in the European Union: A Comprasion with Maastricht Criteria”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı:246, Eylül 2006, s.98–109.
- KIZMAZ, Zahir, “Ekonomik Yapı ve Suç: Bazı Araştırma Bulguları Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:13, Sayı:12, Elazığ, 2003, s.279–304.
- KORKMAZ, Suna, “Türkiye’de AR-GE Yatırımları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Var Modeli İle Analizi”, **Journal of Yaşar University**, 20(5), Ekim 2010, s.3320–3330.
- KÖKLÜ, Aziz, **Makro İktisat**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1973.
- KRISTENSEN, Thorkil, **Development in Rich and Poor Countries**, Second Edition, Praeger Special Studies, USA, 1982.
- KURAN, Timur, “Söyleşi: Ortadoğu’nun ve İslam’ın Geri Kalmışlığının Nedenleri Üzerine”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı:295, Ekim 2010, s.9–20.
- MIHÇI, Hakan, “Kurumsal Yapı ve Kalkınma”, içinde KAR, Muhsin ve TABAN, Sami (der.), **İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2005, s.53–87.
- MILES, Ian, **Social Indicators for Human Development**, Frances Pinter (Publishers) Limited, London, 1985.
- MÜFTÜLER-BAÇ, Meltem, “Turkey in the EU’s Enlargement Process: Obstacles and Challenges” **Mediterranean Politics**, Vol.7, No.2, (Summer 2002), pp.79–95.

- MÜFTÜLER-BAÇ, Meltem, "Turkey's Accession to the European Union: The Impact of the EU's Internal Dynamics", **International Studies Perspectives**, (2008) 9, pp.201–219.
- OECD, **Handbook on Constructing Composite Indicators: Methodology and User Guide**, 2008.
- ÖZ, Bülent & TABAN, Sami & KAR, Muhsin, "Kümeleme Analizi ile Türkiye ve AB Ülkelerinin Beşeri Sermaye Göstergeleri Açısından Karşılaştırması", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 10, Sayı 1, Haziran 2009, s.1–30.
- ÖZDAMAR, Kazım, **Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi (Çok Değişkenli Analizler-2)**, Kaan Kitabevi, 5. Baskı, Eskişehir, 2004.
- PALAZ, Serap, "Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma: Kalkınmada Kadının Yeri", içinde KAR, Muhsin ve TABAN, Sami (der.), **İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2005, s.313–335.
- PARLAKTUNA, İnci & SARIÇİÇEK, İnci, "Türkiye'de Bölgelerin Kadın İşgücünü Arttırma Konusunda Potansiyel Güçlerine Göre Sıralanması: Çok Ölçütlü Karar Verme Modeli Uygulaması", **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Cilt:25, Sayı 294, Eylül 2010, s.35–65.
- PAZARLIOĞLU, M. Vedat & TUGUTLU, Timur, "Gelir, İşsizlik ve Suç: Türkiye Örneği", **8. Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi Bildirisi**, Malatya İnönü Üniversitesi, 24–25 Mayıs 2007, (Erişim) <http://eisemp8.inonu.edu.tr/bildiri-pdf/pazarlioglu-turgutlu.pdf>, 02.01.2010.
- RAY, Amal, Kanti, "Measurement of Social Development: An International Comparison", **Social Indicators Research**, 86, 2008, pp.1–46.
- SANDAL, Ersin Kaya & KARABULUT, Murat & GÜRBÜZ, Mehmet, "Sosyo-Ekonomik Kriterler Bakımından Türkiye'nin Konumu ve Avrupa Birliği", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:15, Sayı:1, Elazığ, 2005, s.1–14.
- SAVAŞ, Vural, F. & HAN, Ergül & KAYA, Ayten Ayşen, **İktisadi Kalkınma**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:1121, 1. Baskı, Eskişehir, 1999.

- SEVİNÇ, Derya, “Genişleme Sürecinde Türkiye’nin AB’deki Geleceği” **Görüş Dergisi**, Sayı 58, Temmuz 2003, s.34–43.
- SEYİDOĞLU, Halil, **Uluslararası İktisat: Teori Politika ve Uygulama**, Güzem Can Yayınları, 16. Baskı, No:22, İstanbul, 2007.
- ŞANLIOĞLU, Ömer “Ekonomik ve Siyasal Kriterleri Gerçekleştirmeleri Bakımından, Avrupa Birliği’ne Yeni Katılacak Ülkeler ile Türkiye’nin Karşılaştırılması” E-Akademi.org, Sayı 31, Eylül 2004, (Erişim) <http://www.e-akademi.org/makaleler/osanlioglu-2.htm>, 05.10.2009.
- TAGGART, Paul, “Keynote Article: Questions of Europe-The Domestic Politics of the 2005 French and Dutch Referandums and Their Challenge for the Study of European Integration”, Volume 44, Annual Review, JCMS 2006, pp.7–25.
- TARABUSI, Enrico Casadio & PALAZZI, Paolo, “An Index for Sustainable Development”, **Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review**, Jun 2004;57, 229, p.185–206.
- TARI, Recep & KUMCU, Funda Sera, “Türkiye’de İstikrarsız Büyümenin Analizi (1983–2003 Dönemi)”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (9), 2005/1, s.156–179.
- TATLIDİL, Hüseyin, **Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz**, Akademi Matbaası, Ankara, 1996.
- TATLIDİL, Hüseyin & ÜNAL, Erhan, “Türkiye İçin Sürdürülebilir Kalkınma Skoru Geliştirilmesi”, **TİSK Akademi**, Cilt:5, Sayı:9, 2010/1, Ankara, s.45-63
- TAYMAZ, Erol & SUIÇMEZ, Halit, “Türkiye’de Verimlilik, Büyüme ve Kriz,” Türkiye Ekonomik Kurumu, Tartışma Metni, 2005/4, (Erişim) <http://www.tek.org.tr/dosyalar/TAYMAZ-SUICMEZ.pdf>, 02.01.2010.
- TECER, Meral, **Avrupa Birliği ve Türkiye Sorular-Yanıtlar**, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Yayın No:340, Ankara, 1. Basım, Ekim 2007.
- TEMİZ, Dilek & KORKMAZ, Suna, “Türkiye’de Sağlık ve Ekonomi Büyüme İlişkisi: 1965-2005 Dönemi”, **16. İstatistik Araştırma Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, 2007, s.266-278.

- THE WORLD BANK, **World Development Report 2010: Development and Climate Change**, Selected World Development Indicators.
- THE WORLD BANK, **World Development Indicators 2010**, Green Press Initiative, USA, April 2010.
- TURANLI, Münevver & ÖZDEN, Ünal H. & TÜREDİ Serdar, “Avrupa Birliği’ne Aday ve Üye Ülkelerin Ekonomik Benzerliklerinin Kümeleme Analiziyle İncelenmesi”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:5, Sayı:9, Bahar 2006/1, s.95–108.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU, “Dış Ticaret İstatistikleri Aralık 2009”, Haber Bülteni, Sayı:17, Ocak 2010, (Erişim) <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=6181>, 14.01.2010.
- TÜRKMEN, Fatih, **Eğitimin Ekonomik ve Sosyal Faydaları ve Türkiye’de Eğitim Ekonomik Büyüme İlişkisinin Araştırılması**, DPT Uzmanlık Tezi, Yayın No:2655, Eylül 2002.
- UNDP, **Human Development Report 2010 The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development**, USA, 2010.
- WORLD ECONOMIC FORUM, **The Global Competitiveness Report 2010-2011**, Editor Klaus Schwab, Geneva, 2010.
- VERGİL, Hasan & AYAŞ, Necla, “ Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdam Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Cilt:24, Sayı:275, Şubat 2009, s.89–114.
- YAPRAKLI, Sevdâ, “Ticari ve Finansal Dış Açıklık İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, Sayı:5, 2007.
- YILMAZER, Mine & ERDAL, Fuat, “Sosyo-Ekonomik Kalkınmanın Ölçümü: Uluslararası Bir Karşılaştırma” **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı:227, Şubat 2005, s.87–108.

İnternet Kaynakları

ABGS (Erişim) <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=3&l=1>

Avrupa Birliği, (Erişim) http://europa.eu/abc/history/index_en.htm

BM (Erişim) <http://www.un.org/en/databases/>

Dünya Bankası, (Erişim)

<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/DATASTATISTICS/0,,contentMDK:20415471~menuPK:1192714~pagePK:64133150~piPK:64133175~theSitePK:239419,00.html>

Eurostat, (Erişim)

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/themes>

İKV (Erişim) <http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=abtarihce&baslik=Tarihçe>

ITU (Erişim) <http://www.itu.int/ITU-D/ict/publications/world/world.html>

UNESCO, (Erişim)

http://www.uis.unesco.org/ev.php?ID=2867_201&ID2=DO_TOPIC

EK 1.A SOSYAL GÖSTERGELER

i. Nüfus İle İlgili Göstergeler

Doğumda Yaşam Beklentisi; bir bebeğin doğduğu anda, ölümü engelleyici önlemlerin alınmasıyla beklenen hayatta kalma süresini göstermektedir. DB'nin veri tabanındaki 2004–2006 yıllarına ait verilerin ortalamasından türetilmiştir.

Kentsel Nüfus Oranı; bir ülkede kent olarak adlandırılan bölgede yaşayanların toplam nüfusa oranını vermektedir. DB'nin veri tabanındaki 2004–2006 yıllarına ait verilerin ortalamasından türetilmiştir.

Net Göç Oranı; belli bir dönemde ülke içine göç edenler ile ülke dışına göç edenler arasındaki farkın o dönemdeki ülke nüfusuna oranını vermektedir. Verinin negatif olması ülkenin göç verdiğini göstermektedir. BM'nin veri tabanından alınmış olup 2000–2005 arasındaki dönemi kapsamaktadır.

Yıllık Nüfus Değişimi; baz alınan yılın orta dönemindeki nüfusu ile bir önceki yılın orta dönemindeki nüfusu arasındaki değişimi vermektedir. Verinin negatif olması ülke nüfusunun azaldığı anlamına gelmektedir. DB'nin veri tabanındaki 2004–2006 yıllarına ait verilerin ortalamasından türetilmiştir.

ii. Sağlık İle İlgili Göstergeler

Sağlık Harcamaları; kamu ve özel sektörün sağlık alanında yaptığı toplam harcamanın nüfusa oranını vermektedir. DB'nin veri tabanındaki 2004–2006 yıllarına ait verilerin ortalamasından türetilmiştir.

Tüberküloza Yakalanma Oranı; her çeşit tüberküloz vakalarına yakalananların nüfus içerisindeki payını vermektedir. DB'nin veri tabanındaki 2004–2006 yıllarına ait verilerin ortalamasından türetilmiştir.

Açlık Derinliği; yetersiz beslenen insanların ağırlığını koruması ve yaşamını idame ettirecek faaliyetlerde bulunabilmesi için alması gereken minimum enerji miktarı ile aldıkları günlük ortalama enerji miktarı arasındaki farktır. DB'nin veri tabanından alınmış olup 2006 yılına aittir.

Bebek Ölüm Oranı; bir yıl boyunca bir yaştan altında ölen sayısının, o yıl canlı doğan sayısına oranını vermektedir. Eurostat'ın veri tabanındaki 2004–2006 yıllarına ait verilerin ortalamasından türetilmiştir.

iii. Eğitim İle İlgili Göstergeler

Okulda Kalma Beklentisi; okul çağına gelmiş bir bireyin hayatı boyunca alacağı tahmini eğitim süresini vermektedir. Eurostat'ın veri tabanındaki 2004–2006 yıllarına ait verilerin ortalamasından türetilmiştir.

Eğitim Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı; kamu kesiminin eğitime yaptığı tüm yatırım ve cari harcamaların GSYİH'a oranını vermektedir. Eurostat'ın veri tabanındaki 2004–2006 yıllarına ait verilerin ortalamasından türetilmiştir.

Hayat Boyu Öğrenme; araştırmanın yapıldığı zamandan dört hafta öncesine kadar eğitim faaliyetinde bulunan 25–64 yaşındakilerin, bu yaş grubundaki nüfusa oranını vermektedir. Eurostat'ın veri tabanındaki 2004–2006 yıllarına ait verilerin ortalamasından türetilmiştir.

Erken Okul Terki; en fazla ortaokul bitirip eğitime devam etmeyen 18-24 yaşındakilerin, bu yaş grubundaki nüfusa oranını vermektedir. Eurostat'ın veri tabanındaki 2004–2006 yıllarına ait verilerin ortalamasından türetilmiştir.

iv. Cinsiyet Eşitsizliği İle İlgili Göstergeler

Eğitimde Cinsiyet Oranı; ilk ve ortaöğretim düzeyinde okullaşmış kız öğrencilerin erkek öğrencilere oranını vermektedir. DB'nin veri tabanındaki 2004–2006 yıllarına ait verilerin ortalamasından türetilmiştir.

Parlamentodaki Kadın Vekillerin Oranı; ulusal parlamentodaki kadın vekillerin toplam vekiller arasında oranını vermektedir. DB'nin veri tabanındaki 2004–2006 yıllarına ait verilerin ortalamasından türetilmiştir.

İstihdamda Kadınların Payı; 15–64 yaşında çalışan kadın sayısının toplam istihdam içerisindeki payını vermektedir. DB'nin veri tabanındaki 2004–2006 yıllarına ait verilerin ortalamasından türetilmiştir.

v. Sosyal Adalet İle İlgili Göstergeler

Araba Sahipliği Oranı; sadece yolcu taşıma amacıyla kullanılan ve şoför dâhil en fazla dokuz kişi taşıma kapasitesi olan motorlu kara taşıtı sayısının toplam nüfusa oranını vermektedir. DB'nin veri tabanındaki 2004–2006 yıllarına ait verilerin ortalamasından türetilmiştir.

Mobil Telefon Aboneliği; ön ödemeli ve faturalı mobil telefon abonelerinin nüfusa oranını vermektedir. ITU'nun veri tabanındaki 2004–2006 yıllarına ait verilerin ortalamasından türetilmiştir.

Bilgisayar Sahipliği Oranı; şahsi amaçla kullanmak üzere kendine ait bilgisayarları olanların toplam nüfusa oranını vermektedir. ITU'nun veri tabanındaki 2004–2006 yıllarına ait verilerin ortalamasından türetilmiştir.

GINI Katsayısı; bir ekonomide bireyler ve haneler arasında gelir dağılımının ideal eşit dağılımdan sapma derecesini ölçmektedir. Eurostat'ın veri tabanındaki 2004–2006 yıllarına ait verilerin ortalamasından türetilmiştir.

Suç Oranı; polis tarafından kayıtlara geçmiş ve kanunda “suç” niteliği taşıyan vaka sayısının toplam nüfusa oranını vermektedir. Eurostat'ın veri tabanındaki 2004–2006 yıllarına ait verilerin ortalamasından türetilmiştir.

EK 1.B ÜLKELERE GÖRE SOSYAL GÖSTERGELER

	Doğumda Yaşam Beklentisi	Kentsel Nüfus	Net Göç	Yıllık Nüfus Değişimi	Sağlık Harcamaları	Tüberküloza Yakalanma	Açlık Derinliği	Bebek Ölümü	Okulda Kalma Beklentisi	Eğitim Harcamaları
ÜYE ÜLKELER										
Almanya	79,18	73,4	2,3	-0,1	3324	7,7	110	3,9	17,4	4,5
Avusturya	79,49	66,5	5,4	0,7	3491	12,5	20	4,1	16,3	5,5
Belçika	79,14	97,3	3,8	0,5	3090	12,0	110	3,9	18,4	6,0
Birleşik Krallık	79,12	89,7	3,2	0,6	2712	14,9	110	5,0	19,0	5,3
Bulgaristan	72,52	70,2	-1,1	-0,5	684	44,4	200	10,6	15,5	4,4
Çek Cumhuriyeti	76,12	73,5	1,3	0,2	1478	11,1	200	3,5	17,1	4,4
Danimarka	78,01	85,9	1,7	0,3	3188	7,7	120	4,1	18,9	8,2
Estonya	72,42	69,4	0,1	-0,2	837	40,5	180	5,4	18,3	4,9
Finlandiya	79,03	62,4	1,3	0,3	2586	6,9	130	3,0	20,1	6,3
Fransa	80,39	76,7	2,5	0,7	3379	9,2	110	3,9	16,6	5,7
Hollanda	79,31	80,2	1,4	0,2	3188	8,1	130	4,6	17,5	5,5
İrlanda	79,34	60,5	11,5	2,1	2861	10,8	110	4,1	17,3	4,7
İspanya	80,44	76,7	12,0	1,6	2287	18,8	120	3,8	17,2	4,3
İsveç	80,67	84,3	4,2	0,5	3010	6,1	130	2,8	20,0	7,0
İtalya	80,89	67,6	6,0	0,8	2536	7,8	100	3,8	17,0	4,6
Kıbrıs	79,33	69,3	7,1	1,1	2573	4,6	200	3,7	14,5	6,9
Letonya	70,92	68,0	-1,7	-0,5	840	68,3	150	8,3	17,8	5,1
Litvanya	71,37	66,6	-2,1	-0,6	852	71,5	190	7,2	17,9	5,0
Lüksemburg	79,27	82,8	9,0	1,5	5386	8,3	100	3,0	14,1	3,7
Macaristan	72,95	66,3	1,4	-0,2	1390	21,9	120	6,2	17,7	5,4
Malta	79,07	93,6	4,5	0,6	4063	6,6	20	4,9	15,2	5,8
Polonya	74,87	61,5	-1,0	-0,1	862	26,9	200	6,4	17,6	5,4
Portekiz	78,34	57,6	5,6	0,5	2053	36,8	110	3,5	16,9	5,3
Romanya	72,01	53,7	-2,5	-0,2	467	163,3	260	15,2	15,3	3,4
Slovakya	74,10	56,2	0,4	0,1	1173	14,6	90	6,9	15,9	4,0
Slovenya	77,68	49,5	2,3	0,2	1970	13,9	200	3,7	17,7	5,7
Yunanistan	79,21	60,4	2,8	0,4	2330	6,5	110	3,9	17,5	3,9
ADAY ÜLKELER										
Hırvatistan	75,53	56,5	-0,6	0,0	1074	28,0	80	5,7	14,8	4,0
Makedonya	73,79	65,4	-1,0	0,2	605	29,7	160	12,5	13,2	3,4
Türkiye	71,38	67,3	-0,2	1,3	593	33,4	170	23,6	12,6	3,0

	Hayat Boyu Öğrenme	Erken Okul Terki	Eğitimde Cinsiyet	Parlamentodaki Kadın Vekiller	İstihdamdaki Kadınlar	Araba Sahipliği	Mobil Telefon Aboneliği	Bilgisayar Sahipliği	Gini Katsayısı	Suç Oranı
ÜYE ÜLKELER										
Almanya	7,5	13,1	98,3	31,9	44,9	553,7	95,5	60,3	26,5	78,1
Avusturya	12,5	9,5	96,5	33,4	45,1	504,8	105,0	60,7	25,8	74,8
Belçika	8,1	12,9	98,1	34,8	44,1	471,0	90,9	38,0	27,3	96,0
Birleşik Krallık	27,8	11,7	101,6	19,1	45,7	456,9	108,0	72,0	33,6	101,4
Bulgaristan	1,3	19,7	96,6	23,4	46,4	285,7	82,9	7,4	27,4	17,9
Çek Cumhuriyeti	5,7	5,9	100,6	16,5	44,2	381,0	113,8	27,5	25,7	33,6
Danimarka	27,4	8,9	101,7	37,3	46,8	358,3	101,2	69,4	23,8	82,1
Estonya	6,3	13,3	100,4	18,9	49,5	368,8	108,0	48,3	34,9	39,0
Finlandiya	22,8	10,0	102,0	37,8	48,1	458,6	101,2	50,1	25,8	64,8
Fransa	7,3	12,5	99,6	12,1	46,4	494,6	78,9	57,3	27,7	60,2
Hollanda	16,0	13,4	97,8	36,8	44,7	435,2	97,9	81,6	26,7	77,6
İrlanda	6,9	12,6	102,9	13,2	41,9	409,7	102,5	53,2	31,8	24,7
İspanya	8,5	31,1	102,7	33,3	41,5	464,9	97,5	30,1	31,2	51,4
İsveç	17,9	11,0	100,2	45,9	47,4	459,9	101,5	82,4	23,5	137,4
İtalya	6,1	21,6	99,2	13,6	40,0	595,3	122,1	36,6	32,7	44,4
Kıbrıs	7,4	17,9	100,9	13,8	44,6	478,9	92,0	33,9	28,8	10,1
Letonya	7,7	14,6	99,3	20,3	48,3	325,8	81,1	26,4	37,0	25,4
Litvanya	5,6	8,9	99,6	18,3	49,1	425,8	118,4	17,3	35,7	23,5
Lüksemburg	8,8	13,3	103,1	21,2	42,4	543,9	121,0	64,1	26,9	56,4
Macaristan	3,9	12,6	98,8	9,8	45,4	283,2	92,6	15,8	30,3	42,3
Malta	5,0	40,3	96,4	9,1	30,8	510,6	80,6	27,2	27,1	44,3
Polonya	4,9	5,4	99,7	20,3	45,3	329,4	77,8	14,2	34,5	36,1
Portekiz	4,2	39,1	101,6	20,5	46,4	471,0	108,2	14,9	37,9	38,2
Romanya	1,5	20,0	100,2	11,1	45,2	148,9	61,0	13,0	31,7	10,3
Slovakya	4,3	6,6	100,5	18,6	44,9	234,5	84,8	36,2	27,2	22,9
Slovenya	15,5	4,9	99,8	12,1	46,2	481,6	90,4	38,8	23,8	43,6
Yunanistan	1,9	14,6	99,0	11,7	40,3	388,4	91,7	9,2	33,5	39,9
ADAY ÜLKELER										
Hırvatistan	2,3	5,1	101,9	20,5	45,5	312,1	81,7	25,9	29,3	18,5
Makedonya	2,3	22,8	98,7	21,8	39,5	136,1	60,0	18,5	42,8	11,0
Türkiye	1,6	51,7	88,4	4,3	25,8	79,7	61,2	5,7	42,2	10,1

Tablo Ek.1.1 Sosyal Değişkenler Arasındaki Korelasyon Katsayıları

	Yaşam Beklentisi	Kentsel Nüfus	Net Göç	Nüfus Değişimi	Sağlık Harcamaları	Tüberküloza Yakalanma	Açlık Derinliği	Bebek Ölümü	Okulda Kalma Beklentisi	Eğitim Harcamaları	Hayat Boyu Öğrenme	Erken Okul Terki	Eğitimde Cinsiyet	Parlamentodaki Kadın Vekiller	İstihdamdaki Kadınlar	Araba Sahipliği	Mobil Telefon Aboneliği	Bilgisayar Sahipliği	GİNİ Katsayısı	Suç Oranı
Yaşam Beklentisi	1	0,39*	0,74**	0,60**	0,83**	-0,66**	-0,54**	-0,70**	0,28	0,42*	0,45**	-0,06	0,33	0,37*	-0,03	0,78**	0,43**	0,60**	-0,51**	0,62**
Kentsel Nüfus		1	0,26	0,22	0,58**	-0,37*	-0,35	-0,25	0,20	0,40*	0,40*	0,12	-0,07	0,38*	-0,15	0,38*	0,23	0,49**	-0,28	0,64**
Net Göç			1	0,86**	0,67**	-0,50**	-0,45*	-0,50**	0,03	0,14	0,16	0,19	0,35	0,12	-0,18	0,60**	0,46**	0,34	-0,22	0,26
Nüfus Değişimi				1	0,55**	-0,44*	-0,35	-0,13	-0,22	-0,02	0,11	0,34	0,09	-0,05	-0,49**	0,29	0,18	0,27	-0,03	0,11
Sağlık Harcamaları					1	-0,58**	-0,63**	-0,61**	0,16	0,39*	0,45*	-0,05	0,22	0,33	-0,08	0,76**	0,46**	0,68**	-0,56**	0,62**
Tüberküloza Yakalanma						1	0,57**	0,56**	-0,18	-0,37*	-0,35	0,12	-0,06	-0,26	0,15	-0,52**	-0,37*	-0,45*	0,37*	-0,44*
Açlık Derinliği							1	0,41*	-0,05	-0,15	-0,18	-0,09	-0,01	-0,21	0,23	-0,45*	-0,25	-0,37*	0,23	-0,40*
Bebek Ölümü								1	-0,59**	-0,55**	-0,41*	0,51**	-0,68**	-0,40*	-0,51**	-0,83**	-0,69**	-0,52**	0,60**	-0,51**
Okulda Kalma Beklentisi									1	0,61**	0,63**	-0,49**	0,40*	0,52**	0,61**	0,43*	0,49**	0,45*	-0,37*	0,65**
Eğitim Harcamaları										1	0,67**	-0,28	0,24	0,46**	0,39*	0,46**	0,29	0,50**	-0,52**	0,57**
Hayat Boyu Öğrenme											1	-0,33	0,30	0,57**	0,33	0,38*	0,39*	0,76**	-0,44*	0,72**
Erken Okul Terki												1	-0,52**	-0,30	-0,74**	-0,19	-0,30	-0,39*	0,50**	-0,26
Eğitimde Cinsiyet													1	0,24	0,63**	0,37**	0,47**	0,31	-0,28	0,14
Parlamentodaki Kadın Vekiller														1	0,43*	0,30	0,28	0,60**	-0,44*	0,70**
İstihdamdaki Kadınlar															1	0,23	0,37*	0,31	-0,33	0,25
Araba Sahipliği																1	0,72**	0,53**	-0,50**	0,54**
Mobil Telefon Aboneliği																	1	0,45*	-0,31	0,40*
Bilgisayar Sahipliği																		1	-0,56**	0,78**
GİNİ Katsayısı																			1	-0,52**
Suç Oranı																				1

* Yüzde 95 güven aralığında korelasyon anlamlıdır.

** Yüzde 90 güven aralığında korelasyon anlamlıdır.

Tablo Ek.1.2 Sosyal Değişkenlerin Betimleyici İstatistikleri

	Aralık	Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart Sapma
Doğumda Yaşam Beklentisi	9,97	70,92	80,89	76,86	3,31
Kentsel Nüfus Oranı	47,80	49,50	97,30	70,30	11,93
Net Göç Oranı	14,50	-2,50	12,00	2,65	3,75
Yıllık Nüfus Değişimi	2,73	-0,59	2,14	0,40	0,65
Sağlık Harcamaları	4.918,65	467,32	5.385,96	2.162,75	1.228,10
Tüberküloza Yakalanma Oranı	158,75	4,58	163,33	25,09	31,42
Açlık Derinliği	240,00	20,00	260,00	134,67	53,48
Bebek Ölüm Oranı	20,83	2,77	23,60	6,032	4,39
Okulda Kalma Beklentisi	7,47	12,60	20,07	16,84	1,81
Eğitim Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı	5,24	2,99	8,23	5,04	1,16
Hayat Boyu Öğrenme	26,47	1,30	27,77	8,63	7,26
Erken Okul Terki	46,73	4,93	51,67	16,16	11,11
Eğitimde Cinsiyet Oranı	14,66	88,41	103,07	99,53	2,78
Parlamentodaki Kadın Vekillerin Oranı	41,60	4,27	45,87	21,38	10,39
Kadınların İstihdamdaki Payı	23,70	25,79	49,49	43,89	4,98
Araba Sahipliği Oranı	515,60	79,71	595,31	394,95	126,51
Mobil Telefon Aboneliği	62,10	60,00	122,10	93,65	16,64
Bilgisayar Sahipliği Oranı	76,68	5,70	82,37	37,86	22,73
GINI Katsayısı	19,33	23,47	42,80	30,42	5,18
Suç Oranı	127,34	10,10	137,44	47,20	30,90

Tablo Ek.1.3 Sosyal Bileşenlerin Özdeğerleri ve Açıklama Oranları

Temel Bileşenler	Özdeğerler (Varyans)	Toplam Varyansın Yüzdesi Olarak Açıklanan Varyans	Toplam Varyansın Birikimli Yüzdesi Olarak Açıklanan Varyans
1	8,562	42,811	42,811
2	3,726	18,628	61,440
3	1,952	9,761	71,200
4	0,959	4,797	75,997
5	0,846	4,232	80,229
6	0,697	3,487	83,716
7	0,637	3,185	86,901
8	0,548	2,739	89,640
9	0,446	2,230	91,870
10	0,419	2,096	93,966
11	0,326	1,632	95,598
12	0,276	1,381	96,979
13	0,200	1,000	97,979
14	0,112	0,562	98,541
15	0,080	0,401	98,942
16	0,076	0,378	99,320
17	0,067	0,334	99,654
18	0,035	0,175	99,830
19	0,025	0,123	99,953
20	0,009	0,047	100,000

Tablo Ek.1.4 Sosyal Temel Bileşen Yükleri Matrisi

	Temel Bileşenler		
	1	2	3
Doğumda Yaşam Beklentisi	0,826	0,393	-0,117
Kentsel Nüfus Oranı	0,527	0,267	0,535
Net Göç Oranı	0,572	0,608	-0,398
Yıllık Nüfus Değişimi	0,323	0,777	-0,210
Sağlık Harcamaları	0,810	0,439	0,023
Tüberküloza Yakalanma Oranı	-0,640	-0,382	-0,018
Açlık Derinliği	-0,505	-0,481	-0,064
Bebek Ölüm Oranı	-0,854	0,151	0,389
Okulda Kalma Beklentisi	0,616	-0,556	0,094
Eğitim Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı	0,664	-0,270	0,268
Hayat Boyu Öğrenme	0,712	-0,240	0,355
Erken Okul Terki	-0,389	0,700	0,221
Eğitimde Cinsiyet Oranı	0,484	-0,359	-0,615
Parlamentodaki Kadın Vekillerin Oranı	0,615	-0,292	0,367
Kadınların İstihdamdaki Payı	0,346	-0,849	-0,247
Araba Sahipliği Oranı	0,824	0,147	-0,259
Mobil Telefon Aboneliği	0,667	-0,078	-0,366
Bilgisayar Sahipliği Oranı	0,818	-0,056	0,234
GINI Katsayısı	-0,678	0,182	-0,047
Suç Oranı	0,811	-0,080	0,454

Tablo Ek.1.5 Sosyal Gelişmişlik Faktör Değerleri

	Temel Bileşenler			
	1	2	3	Ağırlıklandırılmış
Almanya	0,678	-0,029	0,446	0,461
Avusturya	0,927	0,459	0,370	0,728
Belçika	0,853	0,170	1,264	0,730
Birleşik Krallık	1,063	-0,204	0,876	0,706
Bulgaristan	-1,106	-0,684	0,491	-0,777
Çek Cumhuriyeti	-0,036	-0,527	-0,779	-0,267
Danimarka	1,337	-0,882	1,553	0,786
Estonya	-0,318	-1,144	-0,283	-0,530
Finlandiya	1,003	-1,005	0,239	0,373
Fransa	0,517	0,317	0,013	0,396
Hollanda	0,861	-0,176	1,296	0,649
İrlanda	0,455	1,101	-1,898	0,301
İspanya	0,532	1,215	-0,866	0,519
İsveç	1,654	-0,650	1,588	1,042
İtalya	0,411	0,962	-1,088	0,350
Kıbrıs	0,192	0,556	-1,094	0,111
Letonya	-0,856	-1,185	0,358	-0,776
Litvanya	-0,664	-1,458	-0,519	-0,852
Lüksemburg	1,014	1,370	-1,229	0,799
Macaristan	-0,488	-0,506	-0,123	-0,443
Malta	0,189	2,240	1,033	0,841
Polonya	-0,640	-0,935	-0,124	-0,647
Portekiz	-0,098	0,428	-1,218	-0,114
Romanya	-2,054	-1,142	-0,079	-1,545
Slovakya	-0,539	-0,410	-0,495	-0,499
Slovenya	0,199	-0,783	-0,721	-0,184
Yunanistan	-0,278	0,487	-0,866	-0,158
Hırvatistan	-0,576	-0,420	-0,867	-0,575
Makedonya	-1,637	0,381	0,494	-0,817
Türkiye	-2,594	2,453	2,227	-0,613

Tablo Ek.1.6 Sosyal Gösterge Faktörlerine Göre Ülkelerin Sıralanması

	İnsan Kaynakları Kalitesi	Sağlık Kalitesi	Eğitim Kalitesi	Cinsiyet Eşitliği	Sosyal Adalet
Almanya	16	5	17	13	5
Avusturya	10	3	8	18	3
Belçika	7	6	7	14	9
Birleşik Krallık	9	14	4	8	6
Bulgaristan	27	28	27	24	25
Çek Cumhuriyeti	18	22	18	20	13
Danimarka	13	8	1	3	7
Estonya	26	23	12	5	17
Finlandiya	17	12	2	1	8
Fransa	11	4	13	22	11
Hollanda	14	11	6	12	4
İrlanda	2	10	15	17	15
İspanya	1	15	22	4	14
İsveç	8	7	3	2	1
İtalya	6	9	19	27	10
Kıbrıs	4	17	16	19	18
Letonya	28	25	11	11	27
Litvanya	30	27	10	9	19
Lüksemburg	3	1	26	10	2
Macaristan	24	20	14	25	22
Malta	5	2	25	29	16
Polonya	25	24	9	16	26
Portekiz	12	16	23	6	20
Romanya	29	30	28	23	28
Slovakya	23	18	21	15	21
Slovenya	19	21	5	21	12
Yunanistan	15	13	20	28	23
Hırvatistan	22	19	24	7	24
Makedonya	21	26	29	26	29
Türkiye	20	29	30	30	30

EK 2.A İKTİSADİ GÖSTERGELER

i. Makroekonomi İle İlgili Göstergeler

Kişi Başı Gelir; satın alma gücü paritesine göre ve cari dolar kuru üzerinden bir ülkenin tüm ekonomik faaliyetleri sonucu elde ettiği gelirin (GSYİH) toplam nüfusa oranını vermektedir. DB'nin veri tabanındaki 2004–2006 yıllarına ait verilerin ortalamasından türetilmiştir.

Büyüme Oranı; GSYİH'nin bir önceki yıla göre değişimini vermektedir. DB'nin veri tabanındaki 2004–2006 yıllarına ait verilerin ortalamasından türetilmiştir.

Enflasyon Oranı; ortalama bir tüketicinin edindiği mal ve hizmetlerden oluşan sepetin değerindeki yıllık değişimdir. DB'nin veri tabanındaki 2004–2006 yıllarına ait verilerin ortalamasından türetilmiştir.

Şirketlerin Piyasa Değerinin GSYİH İçindeki Payı; borsada işlem gören, yerli anonim şirket hisselerinin toplam değerinin GSYİH'a oranını vermektedir. DB'nin veri tabanındaki 2004–2006 yıllarına ait verilerin ortalamasından türetilmiştir.

Çalışanlara Yapılan Ödemelerin Kamu Harcamalarındaki Payı; hizmetleri karşılığında çalışana yapılan nakit ve gıda, barınma gibi nakit olmayan ödemeler ile emeklilik ve sosyal güvenlik gibi devletin çalışanlar için sosyal sigorta sistemine yaptığı katkıların kamu harcamaları içerisindeki payını vermektedir. DB'nin veri tabanındaki 2004–2006 yıllarına ait verilerin ortalamasından türetilmiştir.

Vergi Gelirlerinin GSYİH İçindeki Payı; ceza ödemeleri ve sosyal güvenlik katkıları hariç kamu faaliyetlerinin gerçekleştirilebilmesi için merkezi hükümete yapılan zorunlu transferlerin GSYİH'a oranını vermektedir. DB'nin veri tabanındaki 2004–2006 yıllarına ait verilerin ortalamasından türetilmiştir.

Yurtiçi Tasarrufun GSYİH İçindeki Payı; GSYİH'dan toplam tüketim harcamalarının çıkarılmasıyla hesaplanan brüt yurtiçi tasarruf miktarının GSYİH'ya oranını vermektedir. DB'nin veri tabanındaki 2004–2006 yıllarına ait verilerin ortalamasından türetilmiştir.

ii. Dışa Açıklık İle İlgili Göstergeler

Turistten Sağlanan Gelir; bir ülkenin yabancı turistlerden elde ettiği toplam gelirin ülkeye gelen yabancı turist sayısına oranını vermektedir. DB'nin veri tabanındaki 2004–2006 yıllarına ait verilerin ortalamasından türetilmiştir.

İhracatın İthalatı Karşılama Oranı; bir yıl içerisinde gerçekleşen mal ve hizmet ihracatının, mal ve hizmet ithalatına oranını vermektedir. DB'nin veri tabanındaki 2004–2006 yıllarına ait verilerin ortalamasından türetilmiştir.

Doğrudan Yabancı Yatırımların GSYİH İçindeki Payı; bir ülkedeki yatırımcının, üretim, dağıtım veya diğer faaliyetleri kontrol altına almak amacıyla bir başka ülkede gerçekleştirdiği yatırımların GSYİH'ya oranını vermektedir. DB'nin veri tabanındaki 2004–2006 yıllarına ait verilerin ortalamasından türetilmiştir.

Ödemeler Dengesinin GSYİH İçindeki Payı; net mal ve hizmet ihracatları, net gelir ve net cari transferlerin toplamından oluşan ödemeler dengesinin GSYİH'a oranını vermektedir. Verinin negatif olması ödemeler dengesinin açık verdiği anlamına gelmektedir. DB'nin veri tabanındaki 2004–2006 yıllarına ait verilerin ortalamasından türetilmiştir.

iii. Sanayileşme İle İlgili Göstergeler

CO₂ Emisyon Miktarı; çimento üretimi ve fosil yakıtların yakılması sonucu oluşan karbondioksit emisyon miktarının nüfusa oranını vermektedir. DB'nin veri tabanındaki 2004–2006 yıllarına ait verilerin ortalamasından türetilmiştir.

Enerji Kullanım Miktarı; yurtiçinde üretilen enerji miktarına, ithal edilen enerjinin eklenmesi ve uluslararası taşımacılıkta faaliyet gösteren gemilere, uçaklara sağlanan yakıtlar ile ihraç edilen yakıtın çıkarılmasıyla hesaplanan birincil enerji kullanım miktarının nüfusa oranını vermektedir. DB'nin veri tabanındaki 2004–2006 yıllarına ait verilerin ortalamasından türetilmiştir.

Sanayi Sektöründe Çalışanların İstihdamdaki Payı; sanayi sektöründe çalışanların toplam çalışan sayısına oranını vermektedir. DB'nin veri tabanındaki 2004–2006 yıllarına ait verilerin ortalamasından türetilmiştir.

iv. İstihdam İle İlgili Göstergeler

Emek Verimliliği; GSYİH'nın toplam istihdam edilen kişi sayısına oranını vermektedir. DB'nin veri tabanındaki 2004–2006 yıllarına ait verilerin ortalamasından türetilmiştir.

Genç İşsizlik Oranı; 15–24 yaş arasında çalışma isteğinde olup iş bulamayan kişilerin 15–24 yaş toplam işgücüne oranını vermektedir. DB'nin veri tabanındaki 2004–2006 yıllarına ait verilerin ortalamasından türetilmiştir.

İstihdamın Eğitim Düzeyi; 25–64 yaş arasındaki yükseköğretim mezunu çalışanların 25–64 yaş yükseköğretim mezunlarına oranını vermektedir. Eurostat'ın veri tabanındaki 2004–2006 yıllarına ait verilerin ortalamasından türetilmiştir.

İstihdam Oranı; 15–64 yaş arasında çalışan nüfusun 15–64 yaş toplam nüfusa oranını vermektedir. Eurostat'ın veri tabanındaki 2004–2006 yıllarına ait verilerin ortalamasından türetilmiştir.

v. Teknoloji İle İlgili Göstergeler

AR-GE Harcamaları; bilgi stokunu artırmak ve bu bilgi stokunu yeni buluşlarda kullanmak amacıyla araştırma ve deney çalışmalarına yapılan toplam harcamanın nüfusa oranını vermektedir. UNESCO'nun veri tabanındaki 2004–2006 yıllarına ait verilerin ortalamasından türetilmiştir.

Yüksek Teknolojili Ürünlerin İhracattaki Payı; ihraç edilen yüksek teknolojili ürünlerin değerinin toplam ihracata oranını vermektedir. Eurostat'ın veri tabanındaki 2004–2006 yıllarına ait verilerin ortalamasından türetilmiştir.

Bilim ve Teknoloji Alanında Çalışanların İstihdamdaki Payı; 25–64 yaş aralığında bilim ve teknoloji alanında çalışanların aynı yaş grubunda çalışan nüfusa oranını vermektedir. Eurostat'ın veri tabanındaki 2004–2006 yıllarına ait verilerin ortalamasından türetilmiştir.

Yayımlanan Makale Başına Nüfus; toplam nüfusun fizik, biyoloji, kimya, matematik, tıp, biyomedikal araştırma, mühendislik ve teknoloji, toprak ve uzay bilimleri alanlarında yayımlanan bilimsel makale sayısına oranını vermektedir. DB'nin veri tabanındaki 2004–2006 yıllarına ait verilerin ortalamasından türetilmiştir.

EK 2.B ÜLKELERE GÖRE İKTİSADİ GÖSTERGELER

	Kişi Başı Gelir	Büyüme Oranı	Enflasyon	Şirketlerin Piyasa Değerleri	Çalışanlara Yapılan Ödemeler	Vergi Gelirleri	Yurtiçi Tasarruf Payı	Turistten Sağlanan Gelir	İhracatın İthalatı Karşılığı	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Ödemeler Dengesi
ÜYE ÜLKELER											
Almanya	31644	1,8	1,6	47,8	5,4	11,1	22,6	1788,4	1,1	1,1	5,4
Avusturya	33520	2,9	1,9	43,5	12,4	20,4	26,8	916,1	1,1	9,7	2,2
Belçika	32220	2,5	2,2	83,8	6,8	25,9	25,9	1592,7	1,0	11,9	2,7
Birleşik Krallık	32802	2,7	3,0	139,2	15,1	27,3	14,1	1427,3	0,9	5,6	-2,7
Bulgaristan	9829	6,5	6,2	20,9	13,6	22,8	12,8	626,7	0,8	16,3	-11,9
Çek Cumhuriyeti	20410	5,9	2,4	31,0	8,5	15,3	28,9	897,0	1,0	5,9	-3,0
Danimarka	33311	2,7	1,6	71,7	13,9	31,7	25,6	1194,3	1,1	0,8	3,2
Estonya	16658	9,9	3,9	37,5	21,3	16,1	26,7	659,2	0,9	13,3	-12,3
Finlandiya	30838	3,8	0,9	110,7	10,2	22,4	26,2	1021,6	1,2	2,6	4,9
Fransa	29822	2,2	1,9	88,2	22,2	22,3	19,6	700,2	1,0	2,9	-0,2
Hollanda	35274	2,6	1,4	98,7	8,2	22,5	27,2	1664,4	1,1	3,1	8,1
İrlanda	38465	5,4	2,9	64,0	22,3	25,5	38,8	918,7	1,2	-7,1	-2,7
İspanya	27416	3,6	3,3	94,1	9,2	12,5	24,4	964,9	0,8	2,4	-7,2
İsveç	32824	3,9	0,7	118,9	10,5	20,1	25,9	2835,8	1,2	4,2	7,4
İtalya	28289	1,4	2,1	48,6	16,1	21,8	21,0	1028,9	1,0	1,4	-1,7
Kıbrıs	24464	4,1	2,4	52,0	33,6	26,5	17,4	1092,5	0,9	8,0	-6,0
Letonya	13161	10,5	6,5	13,8	16,0	14,8	18,5	374,2	0,7	5,8	-16,0
Litvanya	14229	7,7	2,5	31,3	19,2	17,4	16,2	481,6	0,9	4,5	-8,5
Lüksemburg	68367	5,1	2,5	156,3	16,2	24,5	48,2	4126,6	1,3	280,3	11,3
Macaristan	16967	4,2	4,7	31,6	14,0	20,3	23,6	448,0	1,0	9,6	-7,6
Malta	20838	2,3	2,9	63,5	32,3	26,6	14,9	823,1	0,9	15,9	-8,0
Polonya	13911	5,1	2,3	34,2	11,9	16,6	18,5	480,7	1,0	4,7	-2,7
Portekiz	21351	1,3	2,5	42,9	28,5	21,3	14,8	868,9	0,8	2,8	-9,8
Romanya	9483	6,8	9,2	21,1	20,3	12,0	13,4	198,8	0,8	8,1	-9,2
Slovakya	16285	6,7	4,9	7,7	13,5	14,9	23,6	845,8	1,0	5,1	-6,0
Slovenya	23603	4,9	2,8	29,9	18,8	20,7	27,1	1183,5	1,0	1,9	-2,4
Yunanistan	24828	3,8	3,2	64,3	24,6	19,9	11,1	925,7	0,8	1,1	-8,2
ADAY ÜLKELER											
Hırvatistan	15241	4,4	2,9	38,4	26,3	20,3	20,2	912,1	0,9	4,6	-5,7
Makedonya	7659	4,0	1,5	12,0	25,2	19,7	2,6	661,8	0,7	4,8	-3,9
Türkiye	10940	8,2	10,4	29,7	22,1	19,7	16,8	965,3	0,9	2,2	-4,8

	CO ₂ Emisyonu	Enerji Kullanımı	Sanayide Çalışanlar	Emek Verimliliği	Genç İşsizlik	İstihdamın Eğitim Düzeyi	İstihdam Oranı	AR-GE Harcamaları	Yüksek Teknolojili Ürünler	Bilim ve Teknoloji Çalışanları	Makale Başına Nüfus
ÜYE ÜLKELER											
Almanya	9,9	4137,5	30,2	41576	14,1	83,6	66,2	791	14,7	43,0	1878
Avusturya	8,7	4085,4	27,8	47556	10,1	83,7	68,9	801	12,9	39,0	1777
Belçika	10,4	5586,9	24,8	54513	19,8	82,8	60,8	600	6,9	45,9	1557
Birleşik Krallık	9,1	3679,7	22,1	48690	12,5	87,4	71,7	565	23,8	41,5	1311
Bulgaristan	6,0	2547,9	33,9	15473	22,1	80,5	56,2	42	2,9	31,1	9925
Çek Cumhuriyeti	12,1	4435,0	39,6	22650	19,0	84,7	64,8	289	12,7	34,0	3107
Danimarka	9,3	3584,7	23,5	47142	8,0	86,5	76,3	824	13,6	48,8	1071
Estonya	13,5	3793,8	34,1	39910	16,5	83,2	65,2	164	9,4	43,5	3158
Finlandiya	11,9	6845,3	25,5	48634	22,1	84,5	68,4	1069	19,1	48,0	1056
Fransa	6,4	4431,4	23,9	53977	20,4	78,5	63,7	649	19,0	40,2	1999
Hollanda	10,5	4791,9	19,3	45608	5,9	85,7	73,5	631	19,2	48,9	1191
İrlanda	10,4	3472,7	27,7	55796	8,5	85,2	67,5	477	29,2	39,3	1971
İspanya	8,0	3244,3	29,9	38906	19,9	80,2	63,1	312	5,4	38,3	2378
İsveç	5,7	5696,9	22,2	48077	20,9	85,8	72,6	1180	13,9	47,2	904
İtalya	8,0	3099,4	30,6	46410	23,0	79,4	57,9	313	6,8	33,3	2337
Kıbrıs	9,0	2676,2	23,6	33449	10,9	86,2	69,0	91	22,9	39,6	8558
Letonya	3,1	1929,4	26,9	26704	14,8	85,1	64,0	71	3,5	32,8	16979
Litvanya	4,1	2562,9	29,0	23707	15,6	86,1	62,5	103	3,5	36,8	7831
Lüksemburg	24,1	9160,0	17,5	55908	15,6	82,9	63,2	1111	36,0	43,3	7536
Macaristan	5,8	2678,7	32,5	22945	18,0	82,0	57,0	160	20,6	31,8	3978
Malta	6,5	2066,6	28,8	32007	17,1	83,5	53,8	113	52,3	29,6	18384
Polonya	8,1	2455,2	29,3	23319	36,1	81,0	53,0	78	3,0	29,8	5522
Portekiz	5,9	2432,0	30,8	29208	15,9	85,8	67,7	179	7,1	21,6	3408
Romanya	4,4	1794,8	30,7	9674	21,3	85,1	58,0	37	3,3	22,0	22938
Slovakya	7,2	3454,2	38,9	27061	29,7	83,1	58,0	82	5,6	30,4	5409
Slovenya	7,5	3621,8	36,0	34656	14,6	87,1	66,0	346	4,7	37,3	1990
Yunanistan	8,8	2706,9	22,3	35992	25,9	81,5	60,2	143	6,3	29,8	2564
ADAY ÜLKELER											
Hırvatistan	5,3	2002,0	29,2	22484	31,3	79,8	55,1	128	8,1	28,4	4760
Makedonya	5,5	1404,6	32,6	13248	62,4	70,8	39,6	17	0,9	22,6	45098
Türkiye	3,4	1209,1	24,4	24168	18,3	71,7	44,6	62	1,6	18,4	9122

Tablo Ek.2.1 İktisadi Değişkenler Arasındaki Korelasyon Katsayıları

	Kişi Başı Gelir	Büyüme Oranı	Enflasyon	Şirket Değerleri	Çalışanlara Ödemeler	Vergi Gelirleri	Tasarruf Payı	Turistten Sağlanan Gelir	İhracatın İthalatı Karşılığı	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Ödemeler Dengesi	CO ₂ Emisyonu	Enerji Kullanımı	Sanayide Çalışanlar	Emek Verimliliği	Genç İşsizlik	İstihdamın Eğitim Düzeyi	İstihdam Oranı	AR-GE Harcaması	Yüksek Teknolojili Ürünler	Bilim ve Teknoloji Çalışanları	Makale Başlı Nüfus
Kişi Başı Gelir	1	-0,42*	-0,49**	0,82**	-0,26	0,42*	0,76**	0,83**	0,78**	0,65**	0,76**	0,79**	0,84**	-0,60**	0,85**	-0,45*	0,33	0,56**	0,81**	0,57**	0,67**	-0,45*
Büyüme Oranı		1	0,63**	-0,44**	0,06	-0,42*	0,02	-0,26	-0,32	0,06	-0,52**	-0,12	-0,23	0,28	-0,44*	0,05	-0,07	-0,25	-0,42*	-0,34	-0,24	0,24
Enflasyon			1	-0,45**	0,17	-0,32	-0,25	-0,36	-0,51**	-0,04	-0,56**	-0,38*	-0,49**	0,19	-0,54**	-0,02	-0,27	-0,44*	-0,55**	-0,31	-0,61**	0,27
Şirket Değerleri				1	-0,24	0,46*	0,46**	0,73**	0,58**	0,47**	0,66**	0,59**	0,75**	-0,74**	0,76**	-0,33	0,26	0,51**	0,77**	0,54**	0,65**	-0,40*
Çalışanlara Ödemeler					1	0,27	-0,38*	-0,26	-0,45*	-0,02	-0,47**	-0,24	-0,48**	-0,03	-0,27	0,14	-0,17	-0,30	-0,50**	0,22	-0,50**	0,40*
Vergi Gelirleri						1	0,14	0,27	0,31	0,16	0,31	0,23	0,22	-0,51**	0,47**	-0,27	0,16	0,26	0,31	0,52**	0,33	-0,15
Tasarruf Payı							1	0,61**	0,82**	0,56**	0,56**	0,74**	0,76**	-0,19	0,62**	-0,50**	0,36	0,47**	0,61**	0,40*	0,58**	-0,53**
Turistten Sağlanan Gelir								1	0,67**	0,73**	0,75**	0,69**	0,79**	-0,54**	0,58**	-0,21	0,16	0,33	0,73**	0,40*	0,50**	-0,26
İhracatın İthalatı Karşılığı									1	0,37*	0,84**	0,63**	0,79**	-0,34	0,72**	-0,44*	0,36	0,53**	0,82**	0,52**	0,73**	-0,55**
Doğrudan Yabancı Yatırımlar										1	0,38*	0,75**	0,62**	-0,36	0,25	-0,07	0,001	0,00	0,36	0,39*	0,15	0,04
Ödemeler Deng.											1	0,56**	0,77**	-0,51**	0,66**	-0,16	0,11	0,37*	0,87**	0,33	0,63**	-0,32
CO ₂ Emisyonu												1	0,81**	-0,28	0,56**	-0,23	0,22	0,33	0,55**	0,45*	0,54**	-0,30
Enerji Kullanımı													1	-0,40*	0,71**	-0,29	0,32	0,51**	0,85**	0,39*	0,73**	-0,44*
Sanayide Çalışanlar														1	-0,58**	0,32	-0,09	-0,33	-0,54**	-0,37*	-0,42*	0,18
Emek Verimliliği															1	-0,49**	0,30	0,62**	0,79**	0,46*	0,78**	-0,60**
Genç İşsizlik																1	-0,68**	-0,75**	-0,35	-0,39*	-0,50**	0,65**
İstihdamın Eğitim Düzeyi																	1	0,83**	0,32	0,30	0,52**	-0,48**
İstihdam Oranı																		1	0,62**	0,27	0,76**	-0,66**
AR-GE Harcaması																			1	0,37*	0,77**	-0,46*
Yüksek Teknolojili Ürünler																				1	0,34	-0,11
Bilim ve Teknoloji Çalışanları																					1	-0,55**
Makale Nüfus																						1

* Yüzde 95 güven aralığında korelasyon anlamlıdır.

** Yüzde 90 güven aralığında korelasyon anlamlıdır.

Tablo Ek.2.2 İktisadi Değişkenlerin Betimleyici İstatistikleri

	Aralık	Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart Sapma
Kişi Başı Gelir	60.708,79	7.658,53	68.367,31	24.488,33	12.179,03
Büyüme Oranı	9,25	1,25	10,50	4,56	2,38
Enflasyon	9,68	0,73	10,41	3,23	2,24
Şirketlerin Piyasa Değerinin GSYİH İçindeki Payı	148,57	7,70	156,27	57,58	38,36
Çalışanlara Yapılan Ödemelerin GSYİH İçindeki Payı	28,17	5,44	33,61	17,28	7,44
Vergi Gelirlerinin GSYİH İçindeki Payı	20,59	11,07	31,66	20,43	4,90
Yurtiçi Tasarrufun GSYİH İçindeki Payı	45,60	2,63	48,23	21,78	8,56
Turistten Sağlanan Gelir	3.927,74	198,84	4.126,58	1.087,51	766,60
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	0,60	0,68	1,29	0,96	0,15
Doğrudan Yabancı Yatırımların GSYİH İçindeki Payı	287,46	-7,13	280,34	14,44	50,45
Ödemeler Dengesinin GSYİH İçindeki Payı	27,29	-15,97	11,32	-3,17	6,56
CO2 Emisyon Miktarı	21,00	3,13	24,13	8,28	3,97
Enerji Kullanım Miktarı	7.950,91	1.209,06	9.159,98	3.519,57	1.683,97
Sanayi Sektöründe Çalışanların İstihdamdaki Payı	22,07	17,50	39,57	28,25	5,37
Emek Verimliliği	46.234,00	9.674,00	55.908,00	35.648,23	13.495,96
Genç İşsizlik Oranı	56,43	5,93	62,37	19,68	10,53
İstihdamın Eğitim Düzeyi	16,57	70,80	87,37	82,77	3,94
İstihdam Oranı	36,73	39,60	76,33	62,28	8,13
AR-GE Harcaması	1.163,73	16,75	1.180,48	380,93	355,63
Yüksek Teknolojili Ürünlerin İhracattaki Payı	51,48	0,85	52,33	12,98	11,53
Bilim ve Teknoloji Alanında Çalışanların İstihdamdaki Payı	30,53	18,40	48,93	35,87	8,52
Yayımlanan Makale Başına Nüfus	44.193,84	904,13	45.097,97	6.656,58	9.105,45

Tablo Ek.2.3 İktisadi Bileşenlerin Özdeğerleri ve Açıklama Oranları

Temel Bileşenler	Özdeğerler (Varyans)	Toplam Varyansın Yüzdesi Olarak Açıklanan Varyans	Toplam Varyansın Birikimli Yüzdesi Olarak Açıklanan Varyans
1	10,941	49,733	49,733
2	2,563	11,651	61,384
3	2,099	9,540	70,924
4	1,777	8,077	79,001
5	1,020	4,638	83,638
6	0,725	3,295	86,933
7	0,548	2,492	89,425
8	0,539	2,449	91,874
9	0,393	1,786	93,660
10	0,344	1,565	95,225
11	0,234	1,062	96,288
12	0,197	0,897	97,185
13	0,147	0,667	97,852
14	0,131	0,594	98,446
15	0,104	0,472	98,919
16	0,078	0,356	99,275
17	0,054	0,247	99,522
18	0,038	0,172	99,693
19	0,029	0,132	99,826
20	0,019	0,088	99,914
21	0,011	0,050	99,964
22	0,008	0,036	100,000

Tablo Ek.2.4 İktisadi Temel Bileşen Yükleri Matrisi

	Temel Bileşenler				
	1	2	3	4	5
Kişi Başı Gelir	0,944	0,188	-0,005	0,106	-0,002
Büyüme Oranı	-0,422	-0,067	0,578	0,484	-0,160
Enflasyon	-0,583	0,018	0,292	0,491	-0,437
Şirketlerin Piyasa Değerinin GSYİH İçindeki Payı	0,841	0,189	-0,200	0,006	-0,246
Çalışanlara Yapılan Ödemelerin GSYİH İçindeki Payı	-0,394	0,267	-0,579	0,482	0,188
Vergi Gelirlerinin GSYİH İçindeki Payı	0,441	0,131	-0,667	0,185	0,008
Yurtiçi Tasarrufun GSYİH İçindeki Payı	0,765	-0,033	0,433	0,245	0,170
Turistten Sağlanan Gelir	0,793	0,399	0,157	0,047	-0,107
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	0,879	-0,033	0,156	-0,087	0,155
Doğrudan Yabancı Yatırımların GSYİH İçindeki Payı	0,498	0,621	0,312	0,412	0,049
Ödemeler Dengesinin GSYİH İçindeki Payı	0,819	0,234	0,049	-0,378	-0,067
CO2 Emisyon Miktarı	0,746	0,302	0,291	0,198	0,262
Enerji Kullanım Miktarı	0,894	0,151	0,291	-0,053	0,048
Sanayi Sektöründe Çalışanların İstihdamdaki Payı	-0,579	-0,244	0,384	-0,137	0,587
Emek Verimliliği	0,874	-0,079	-0,171	-0,065	-0,107
Genç İşsizlik Oranı	-0,522	0,593	0,071	-0,489	0,155
İstihdamın Eğitim Düzeyi	0,457	-0,654	-0,047	0,300	0,212
İstihdam Oranı	0,692	-0,624	-0,100	0,091	-0,015
AR-GE Harcaması	0,901	0,021	0,046	-0,244	-0,137
Yüksek Teknolojili Ürünlerin İhracattaki Payı	0,556	0,184	-0,391	0,398	0,335
Bilim ve Teknoloji Alanında Çalışanların İstihdamdaki Payı	0,833	-0,302	0,023	-0,143	-0,014
Yayımlanan Makale Başına Nüfus	-0,582	0,569	-0,075	0,018	0,095

Tablo Ek.2.5 İktisadi Gelişmişlik Faktör Değerleri

Temel Bileşenler						
	1	2	3	4	5	Ağırlıklandırılmış
Almanya	0,683	-0,497	0,931	-1,480	0,326	0,319
Avusturya	0,623	-0,635	0,054	-0,539	0,079	0,240
Belçika	0,860	0,091	0,034	-1,021	-0,713	0,390
Birleşik Krallık	0,742	-0,446	-1,496	0,317	-1,069	0,180
Bulgaristan	-1,071	-0,077	0,458	0,334	-0,343	-0,582
Çek Cumhuriyeti	-0,067	-0,667	1,641	-0,242	1,903	0,137
Danimarka	1,038	-0,939	-1,072	-0,172	-0,347	0,328
Estonya	-0,251	-0,706	1,268	1,179	0,793	0,055
Finlandiya	1,192	-0,169	0,121	-1,034	0,066	0,603
Fransa	0,426	0,241	-1,130	-0,685	-0,564	0,060
Hollanda	1,268	-0,598	-0,324	-0,466	-0,824	0,543
İrlanda	0,773	-0,561	-0,414	1,181	0,898	0,498
İspanya	-0,069	-0,323	0,714	-0,688	-0,672	-0,108
İsveç	1,343	-0,176	0,085	-1,230	-1,113	0,603
İtalya	0,007	0,202	-0,367	-1,031	0,279	-0,094
Kıbrıs	0,032	-0,261	-1,695	1,372	0,529	-0,049
Letonya	-1,102	-0,865	0,821	1,377	-1,313	-0,622
Litvanya	-0,657	-0,883	0,200	0,351	-0,089	-0,462
Lüksemburg	2,765	3,267	1,649	2,082	0,189	2,499
Macaristan	-0,494	-0,294	0,165	0,271	0,589	-0,257
Malta	-0,322	0,837	-2,282	1,366	1,805	-0,103
Polonya	-0,666	0,318	0,615	-1,080	0,326	-0,368
Portekiz	-0,535	-0,515	-1,238	0,332	0,634	-0,464
Romanya	-1,457	-0,105	0,767	0,984	-0,809	-0,743
Slovakya	-0,707	-0,296	1,489	-0,181	1,038	-0,251
Slovenya	0,002	-0,921	0,464	0,082	1,032	-0,009
Yunanistan	-0,434	0,298	-0,886	0,053	-0,895	-0,362
Hırvatistan	-0,739	0,482	-0,415	-0,193	0,294	-0,422
Makedonya	-1,867	3,069	-0,615	-2,089	0,893	-0,905
Türkiye	-1,316	1,125	0,456	0,850	-2,920	-0,654

Tablo Ek.2.6 İktisadi Gösterge Faktörlerine Göre Ülkelerin Sıralanması

	Makroekonomik Gelişmişlik	Dışa Açıklık	Sanayileşme Derecesi	İstihdam Kalitesi	AR-GE ve Teknoloji Kullanımı
Almanya	15	4	11	11	6
Avusturya	12	8	12	6	9
Belçika	7	6	4	14	10
Birleşik Krallık	2	13	6	3	7
Bulgaristan	25	28	26	26	26
Çek Cumhuriyeti	23	12	15	18	16
Danimarka	3	7	7	1	4
Estonya	26	23	8	13	12
Finlandiya	6	5	2	9	1
Fransa	8	14	9	17	8
Hollanda	4	3	3	2	5
İrlanda	9	9	10	4	11
İspanya	17	22	16	19	13
İsveç	5	2	5	5	2
İtalya	10	11	17	21	17
Kıbrıs	13	15	14	7	15
Letonya	29	30	27	15	27
Litvanya	24	24	24	16	20
Lüksemburg	1	1	1	10	3
Macaristan	20	21	23	23	18
Malta	11	18	20	20	19
Polonya	22	16	18	28	24
Portekiz	14	27	21	12	25
Romanya	30	29	29	24	29
Slovakya	27	17	22	25	23
Slovenya	18	10	19	8	14
Yunanistan	16	25	13	22	21
Hırvatistan	19	20	25	27	22
Makedonya	21	26	30	30	30
Türkiye	28	19	28	29	28

ÖZET

YATMAZ, Alper. Tam Üyelik Sürecinde Türkiye ve AB Üyesi Ülkelerin Sosyo-Ekonomik Gösterge Performanslarının Karşılaştırmalı Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011.

1959 yılında Türkiye'nin AET'ye katılım talebi ile başlayan ve bugün Türkiye'nin önemli politik hedeflerinden biri haline gelen Avrupa Birliği'ne tam üyelik süreci 3 Ekim 2005 tarihinde müktesebata uyum müzakereleri ile farklı bir boyuta taşınmıştır. Bu kapsamda Türkiye'nin ekonomik ve sosyal göstergeleri AB üye ve aday ülkelerin göstergeleri ile karşılaştırılarak Türkiye'nin üyelik olasılığı yani Kopenhag kriterlerine uyumu incelenmiştir.

Çalışmada çok değişkenli istatistik tekniği olan temel bileşenler analizi kullanılarak ülkelerin gelişmişlik durumlarını karşılaştırmaya olanak veren endeksler hesaplanmıştır. 20 sosyal değişken ile Sosyal Gelişmişlik Endeksi, 22 iktisadi değişken ile İktisadi Gelişmişlik Endeksi ve 42 sosyo-ekonomik değişken ile Kalkınmışlık Endeksi türetilmiştir. Endeks değerleri sonucuna göre ülkeler sıralanarak Türkiye'nin üye ve aday ülkelere göre yeri belirlenmiştir.

Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre, Türkiye Sosyal Gelişmişlik Endeksinde 24., İktisadi Gelişmişlik Endeksinde 28., Kalkınmışlık Endeksinde ise 25. sırada yer almaktadır. Türkiye'nin tespit edilen bu sosyal ve ekonomik konumu, Kopenhag Kriterlerini karşılamada yetersiz olduğunu göstermektedir. Buna göre, Türkiye'nin yakın bir gelecekte AB'ye üye olma olasılığının düşük olduğu değerlendirilebilir. Ayrıca diğer aday ülkelerden Hırvatistan'ın ekonomik ve sosyal durumu, AB üye ülkelere nazaran kötü olmakla beraber bu ülkenin üyelik olasılığı Türkiye'den daha yüksek görülmektedir. Makedonya ise aday ülkeler arasında en az kalkınmış ülkedir.

Anahtar Kelimeler

Avrupa Birliği, Kopenhag Kriterleri, Temel Bileşenler Analizi, Sosyal ve İktisadi Gelişmişlik Göstergeleri, Kalkınmışlık Endeksi

ABSTRACT

YATMAZ, Alper. A Comparative Analysis of Turkey and EU Member Countries' Socio-Economic Indicator Performance in the Process of Full Membership, Thesis of Master of Arts, Ankara, 2011.

The full EU membership process which started with the application of Turkey in 1959 and became one of the most important political goal of Turkey has been moved to a different dimension with the accession negotiations on 3 October 2005. Within this scope, in this study, to what extent Turkey meets the Copenhagen criteria is examined. For this purpose, the possibility of Turkey's membership is evaluated by comparing Turkey's economic and social indicators with those of the EU member states.

Thereafter, to compare the development levels of indexes of the countries is calculated by using "principle component analysis", which is one of the multivariate statistical analysis techniques. Social Development Index, Economic Development Index and Development Index are calculated by means of 20 social, 22 economic and 42 socio-economic variables respectively. By using these indexes, member states and candidate countries are ranked and the status of Turkey is determined.

According to these analyses, Turkey is ranked 24th in the Social Development Index, 28th in the Economic Development Index and 25th in the Development Index among 30 countries. The social and economic position of Turkey indicates that she could not meet the Copenhagen criteria. Hence, it is not wrong to say the possibility of Turkey's membership is low in the near future. In addition, other candidate country, Croatia's economic and social situation is worse than the EU member states, but the membership probability of this country is higher than Turkey. Macedonia is the least developed country among the candidate countries.

Key Words

European Union, Copenhagen Criteria, Principle Component Analysis, Social and Economic Development Indicators, Development Index

